

Sametingsmelding om opplæring og utdanning

SÁMEDIGGI SAMETINGET

Ávjovárgeaidnu 50
N-9730 Karasjok/Kárášjohka
Telefon +47 78 47 40 00
Telefaks +47 78 47 40 90
samediggi@samediggi.no
www.samediggi.no

1. INNLEDNING.....	5
1.1 BAKGRUNN FOR MELDINGEN	5
1.2 SAMISK SKOLEHISTORIE	6
1.3 INNHOLD OG AVGRENSNINGER	6
1.4 PROSESSEN I MELDINGSARBEIDET	7
1.5 DEFINISJONER	8
2. RAMMER OG GJELDENDE FORVALTNING INNENFOR OPPLÆRING	9
2.1 VERDIGRUNNLAGET FOR DEN SAMISKE SKOLEN	9
2.2 DET INTERNASJONALE RAMMEVERKET.....	10
2.2.1 Retten til utdanning som grunnleggende menneskerettighet.....	10
2.2.2 FNs Barnekonvensjon	11
2.2.3 FNs Urfolkserklæring av 2007.....	12
2.2.4 FNs Spesialrapportør James Anayas rapport om samene	13
2.3 NORDISK SAMARBEID OG UTKASTET TIL NORDISK SAMEKONVENSJON	14
2.3.1 Grenseoverskridende samisk samarbeid om opplæring: Samisk Parlamentarisk Råd	14
2.3.2 Utkastet til Nordisk samekonvensjon	15
2.4 NASJONAL FORVALTNING, LOVGIVNING OG NASJONALE LÆREPLANER	18
2.4.1 Forvaltningsnivåene innenfor opplæringssektoren.....	18
2.4.2 Sameloven, opplæringsloven og tilhørende læreplanverk.....	19
2.4.3 Voksenopplæring.....	20
2.5 SAMETINGETS POLITISKE STYRINGSKONFERANSER	21
2.5.1 Sametingsrådets politiske plattform.....	21
2.5.2 Sametingets budsjett.....	21
2.5.3 Samarbeidsavtalene med fylkeskommunene.....	21
3. UTDANNINGSPOLITISKE UTFORDRINGER	22
3.1 DEN SAMISKE SKOLEN: DEKOLONISERING OG KOMPETANSEHEVING	22
3.2 DEMOGRAFISKE FORHOLD: FOLKETALLSUTVIKLING I DE SAMISKE BOSETTINGSOMRÅDENE	23
3.3 ELEVER MED SAMISK I FAGKRETSEN I GRUNNSKOLEN OG VIDeregående OPPLÆRING	24
3.4 IMPLEMENTERINGEN AV KUNNSKAPSLØFTET OG KUNNSKAPSLØFTET- SAMISK	26
3.5 DEN SAMISKE ELEVENES RETTIGHETER OG LÆRINGSMILJØ	28
3.5.1 Ulike rettigheter i grunn- og videregående opplæring	28
3.5.2 Rekruttering av lærere	29
3.5.3 Læreren – elevens tillitsmann	30
3.5.4 Samarbeid mellom skole og hjem.....	31
3.5.5 Læremidler.....	32
3.5.6 Diskriminering av samiske barn og unge.....	34
3.5.7 De samiske språkernes status	35
3.6 SAMETINGETS ROLLE, ANSVAR OG MYNDIGHET INNENFOR OPPLÆRING	36
3.7 ØKONOMISKE UTFORDRINGER	39
3.7.1 Budsjettmessig etterslep for Sametingets arbeid med opplærings saker.....	39
3.7.2 Fylkeskommunenes rolle som forvalter av de videregående skolene.....	39
3.7.3 Kommunenes rolle som skoleeiere: Refusjonsordninger og tilskudd.....	40
3.8 DE STATLIGE SAMESKOLENE	41
3.8.1 De samiske videregående skolene i Karasjok og Kautokeino	41
3.9 DEN SAMISKE SKOLEN I ENDRING: EKSEMPLER PÅ POSITIVE TILTAK.....	43
4. UTGANGSPUNKTET FOR EN HELHETLIG SAMISK UTDANNINGSPOLITIKK	45
INNSATSOMRÅDER	45
4.1 INNSATSOMRÅDE 1: DEN SAMISKE SKOLENS INNHOLD OG VERDIGRUNNLAG	45
4.2 INNSATSOMRÅDE 2: DEN SAMISKE ELEVENES RETTIGHETER OG LÆRINGSMILJØ	48
4.2.1 Økt kunnskap om samiske elevers rettigheter og retten til medvirkning	48
4.2.2 Styrking av samiskopplæringen i grunnskolen.....	48
4.2.3 Rett til kvalitativt god læring og et godt læringsmiljø.....	51
4.2.4 Kulturskolen, skolefritidsordningen og leksehjelp	53
4.2.5 Større fokus på tilrettelegging og fullføring av videregående utdanning	54
4.2.6 Entreprenørskap	55
4.2.7 Eldre som ressurs for skolen.....	55

4.3 INNSATSOMRÅDE 3: DE LOVMESSIGE OG STRUKTURELLE RAMMER FOR OPPLÆRINGEN	56
4.4 INNSATSOMRÅDE 4: VOKSENOPPLÆRING	58
4.4.1 Endringer i voksenopplæringsloven og forskrifter med betydning for de samiske studieforbund og den samiske befolkning	58
4.4.2 Samiske studieforbund	58
4.4.3 Voksenopplærings betydning for dagens generasjon	59
4.4.4 Femårig voksenopplæringsprogram	59
4.4.5 Voksenopplæring som et kommunalt og fylkeskommunalt ansvar	60
4.5 INNSATSOMRÅDE 5: SAMETINGETS ROLLE OG MYNDIGHET.....	60
5. SAMETINGETS OVERORDNEDE UTDANNINGSPOLITISKE STRATEGIER OG MÅLSETNINGER.....	61
6. ØKONOMISKE OG ADMINISTRATIVE KONSEKVENSER	66
LITTERATURLISTE	68

1. INNLEDNING

1.1 Bakgrunn for meldingen

Sametinget i Norge har siden etableringen i 1989 ikke utviklet overordnede målsetninger for en helhetlig samisk utdanningspolitikk. Sametinget vil med fremleggelsen av opplæringsmeldingen ta det første skrittet mot utarbeidelsen av en helhetlig samisk utdanningspolitikk, først og fremst fordi utdanningspolitikk er av stor betydning for det samiske samfunnet og samfunns- og kompetansebygging i nåtid og i fremtid. Videre henger utdanning og opplæring sammen med andre viktige politikkområder, som bevaring og utvikling av tradisjonell kunnskap, næringsutvikling, innovasjon og entreprenørskap, helse- og omsorgssaker, bosetningsspørsmål, distriktspolitikk, regionalpolitikk, nordområdepartiment og internasjonal- og urfolksrett. Det er av stor betydning å se sammenhengene mellom de ulike samfunnssektorene. De viktigste byggesteinene for en god og stabil samfunnsutvikling er at våre barn og unge får kompetanse til å drive med næringsutvikling, kompetansebygging og samfunnsutvikling på egne premisser. Da det er første gang Sametinget utarbeider en slik overordnet melding om opplæring og utdanning, betyr det at meldingen må inneholde en del prinsipielle avklaringer, særlig når det gjelder spørsmålet om Sametingets rolle.

Sametinget har over lengre tid fått signaler om at vi bør prioritere arbeidet med å sette utdanningspolitikk på den samepolitiske dagsordenen. Arbeidet med sametingsmeldingen om opplæring og utdanning må derfor ses i lys av et slikt samfunnskrav.

Skolen er en av våre viktigste samfunnsinstitusjoner. Den er forankret i fortiden og skal ruste oss for fremtiden. Skolen og læreren overfører kunnskap, kultur og verdier fra et slektsledd til det neste. Kompetanse- *máhttu*- er samfunnets primære ressurs. Satsning på skole og utdanning er derfor avgjørende for at det samiske samfunnet skal utvikles i tråd med det samiske folks egne visjoner, egne prioriteringer og premisser.

Opplæringsmeldingen tar utgangspunkt i den samiske elevens og lærlingens hverdag, og den gjør opp status og synliggjør utfordringer samiske elever og lærlinger møter i sin hverdag. Sametinget har et generelt inntrykk av at samiske elever trives i skolen. Det er likevel en kjensgjerning at de samiske elevene i sin skolehverdag har mange utfordringer. Noen av disse utfordringene er knyttet direkte til elevens samiske bakgrunn. Samiske barn utsettes for mobbing på grunn av sin samiske bakgrunn. Sametinget tar dette på alvor og ønsker en bredere samfunnsdebatt om samiske barn og unges oppvekstvilkår i Norge, herunder diskriminering av samiske barn og unge. Likevel er det mange samiske barn og unge som er stolt av sin identitet og som er med på å fremme og utvikle samisk kultur på deres egen måte, gjennom blant annet kulturmønstringer, kunst, litteratur, film, festivaler og politisk arbeid.

Det samiske samfunnet og Sametinget som politisk organ anerkjenner at samiske elever er vårt samfunns viktigste ressurser. Sametingets fokus på utdanningspolitikk er viktig ikke kun for å sikre at elevenes rettigheter overholdes, men også for å sikre at det samiske samfunnet får tilgang til all slags kompetanse som kommer til nytte for samfunnet vårt og institusjonene våre. Det å beherske samisk språk og få kunnskap om samisk kultur er viktig både for eleven selv og for det samiske samfunnet. Dette vil kunne åpne mange muligheter til ulike yrkesvalg senere.

Sametinget vil med denne meldingen sette fokus på utdanningspolitiske utfordringer og prinsipielle sider ved Sametingets rolle i utdanningspolitikken. Formålet med meldinga er å utarbeide en overordnet politikk for opplæringsområdet. Som første helhetlige melding om opplæringspolitikk på Sametinget, så er det behov for å klargjøre prinsipielle spørsmål, herunder spørsmålet om hvordan man kan sikre seg at samiske elevers rett til opplæring i og på samisk sikres nasjonalt. Det er mye positivt som skjer innenfor samisk utdanning, som ofte ikke får oppmerksomhet i mediene.

Meldingen skal også belyse de positive utviklingstrekkene i samisk utdanningspolitikk. Innenfor rammene til en sametingsmelding er det lite rom for å grundig behandle enkeltsaker eller å drøfte alle problemstillinger på en fullgod måte. Sametingsrådet forventes derfor å følge opp sametingsmeldingen gjennom særskilte tiltak i samarbeid med relevante institusjoner.

Meldingen drøfter hvilken rolle og politisk myndighet Sametinget har og bør ha som samenes folkevalgte organ innen opplæring. Den drøfter om Sametinget skal være en politisk premissleverandør, en konsultasjonspartner, en tilsynsmyndighet, opptre som direkte forvaltningsmyndighet eller som forvalter av tilskuddsordninger, eller om Sametinget skal gå så langt som å opptre som skoleeier.

Forholdet mellom Sametinget og fylkeskommuner, kommuner og andre offentlige og private organer innenfor opplæringsområdet behøver en nærmere drøfting i Sametinget. Et hovedspørsmål er hvilken ansvarsfordeling som vil være fornuftig for å sikre de utdanningspolitiske målene Sametinget setter seg. Videre vil forholdet og dialogen med sentrale myndigheter være avgjørende for om Norge overholder sine folkerettslige forpliktelser overfor samiske barn og unge, og det samiske folk som helhet.

1.2 Samisk skolehistorie

Samisk skolehistorie er historia om samiske elevers møte med en skole de forsto lite eller ingenting av, om foreldrenes fortvilelse over å måtte sende bort ungene til et ukjent miljø i 7-årsalderen, om lærere som ikke hadde noe felles språk med elevene. Det er også historia om samiske læreres, foreldres, elevers og politikeres kamp for en skole med elevenes språk og kultur som grunnlag. Det er historia om myndighetenes hardnakke kamp gjennom et hundreår for å utrydde samisk språk og kultur og om strevet i nyere tid for å bruke skolen til å gjenvinne samisk språk og kultur i fornorska områder. Og mye, mye mer.

- Forord, *Sámi skuvlabistorja 1 / Saemien skuvle-vaajese 1/ Samisk skolehistorie 1*

Den samiske skolehistorien er en historie preget av kontraster. Gjennom historien har det vært dramatiske endringer av skolesystemet, skolen har gjennomgått forandring fra å være et verktøy for misjonærer, senere et politisk verktøy for assimilering til i dag å være en arena for samisk språkutvikling og kulturformidling. Det er en historie med mange sår og mye bitterhet, men det er også en historie der det etter hvert er blitt nedskrevet små og store utdanningspolitiske seire – viktige for det samiske samfunn og viktige for den samiske eleven. Ved videreutviklingen av en samisk utdanningspolitikk vil samisk skolehistorie danne et viktig bakteppe, blant annet når det kommer til målsetningene for og innholdet i opplæringen.

1.3 Innhold og avgrensninger

Sametingsmeldingen favner bredt og berører det meste som angår samisk oppvekst og utdanning. Dette innebærer naturligvis begrensninger i mulighetene til å drøfte enkeltproblemstillinger eller sektorproblemstillinger innenfor opplæringspolitikken. Meldingen er lagt opp som en oversikt over og vurdering av de overordnede problemstillingene innenfor utdanningspolitikken. Begrunnelsen for dette er at det er behov for en prinsipiell drøfting av slike problemstillinger for at Sametinget skal være bedre i stand til å behandle enkeltsaker innenfor dette politikkområdet.

Politiske saker som hører til under utdanningssektoren, kan være av svært ulik karakter, avhengig av geografisk område, om eleven eller læreren er samiskspråklig eller ikke, om han eller hun har samiskspråklige foreldre eller miljø rundt seg, bor utenfor eller innenfor forvaltningsområdet for

samisk språk, går i samisk klasse eller ikke, må reise langt til skolen eller har kort veg til lærestedet osv. Kort sagt vil den samiske elevens og lærlingens hverdag, som meldingen skal ta utgangspunkt i, utarte seg svært ulikt. Individets opplevelse av sin skolehverdag påvirkes av svært mange faktorer som elevene i liten grad selv kan råde over. I stor grad gjelder dette rammer for utdanning i form av lover og forskrifter, og kommunale og fylkeskommunale politiske og administrative vedtak angående skolestruktur og tilbud og samarbeid med arbeidslivet om læreplaner. Sametinget mener at samiske elever har særlige utfordringer som bør få større oppmerksomhet i den samepolitiske debatten. Sametingsmeldingen om opplæring er derfor et viktig grunnlagsdokument for det videre arbeidet med de ulike konkrete problemstillingene innenfor samisk utdanningspolitikk.

Meldingen er avgrenset til å omfatte grunnopplæring (grunnskole og videregående opplæring) samt voksenopplæring. Det vil komme en egen melding om barnehager i løpet av 2012. Sametinget har også samisk høyere utdanning og forskning som innsatsområder. Disse områdene vil heller ikke bli direkte berørt i denne meldingen, men vi ser at problemstillinger som er knyttet til opplæring på grunnskolenivå ofte også er relevante med hensyn til samisk forskning og høyere utdanning. Sametinget er derfor opptatt av å se opplæringsmeldingen i sammenheng med livslang læring og slik trekke de viktigste paralleller til disse andre politikkområdene.

Sametingsrådet vil legge fram en egen språkmelding i løpet av 2012 som tar for seg de overordnede politiske utfordringene og målsetningene for Sametingets språkpolitikk på et mer generelt grunnlag.

1.4 Prosessen i meldingsarbeidet

Sametingsrådet la fram redegjørelse om opplæring og utdanning for plenum i juni 2011. Der ble det redegjort for bakgrunn for den forestående meldingen, og det ble pekt på en del utfordringer som sametingsrådet ønsket å drøfte gjennom en melding. Debatten i plenum var retningsgivende for hvilke spørsmål meldingen har lagt størst vekt på.

Det har vært informasjon om meldingsarbeidet på Sametingets hjemmeside, der interesserte har blitt invitert til å komme med innspill på oahtpu@samediggi.no. Denne informasjonen var også linket til sosiale medier slik som Facebook og Twitter. Videre har det vært avisinnlegg og nettartikler om det pågående arbeidet med opplæringsmeldingen.

Det har vært foretatt intervjuer med skoleeiere, lærere og foreldre i sør-, lule- og nordsamiske områder. Det ble gjort et tilfeldig utvalg av informanter. Intervjuene er foretatt både innenfor og utenfor forvaltningsområdet for samisk språk og er foretatt både på små og store plasser (bykommuner). Innhenting av kunnskaper fra informantene var nyttig i arbeidet med meldingen. Det har ikke vært foretatt intervjuer av elever i denne prosessen. Meldingen bygger på konklusjonene fra elevundersøkelsene som er gjennomført av Nordlandsforskning som et ledd i evalueringen av *Kunnskapsløftet-samisk*. Det er behov for å inkludere både Sametingets Ungdomspolitiske Utvalg (SUPU) og samiske elever på en tettere måte under utarbeidelsen av samepolitiske tiltaksplaner for utdanning og opplæring enn det som er gjort under arbeidet med Sametingsmeldingen.

Meldingen var tema på sametingsrådets folkemøter i forbindelse med rådsmøtene i Kautokeino 26.04. og i Røyrvik 22.06.11. Det har vært avholdt et eget folkemøte om meldingen på Drag i Tysfjord den 20.06.11. Under folkemøtene har det vært deltakelse fra ungdom i videregående skolealder og samiske unge som arbeider som førskolelærere og lærere. Innspillene fra folkemøtene har vært mange, og av ulik karakter. De fleste av innspillene gjelder konkrete tiltak som unge og voksne samer mener Sametinget skal iverksette som et ledd i utviklingen av en helhetlig utdanningspolitikk. Slik Sametingsrådet har vurdert det, er mange av forslagene av en slik karakter at de kan legges inn som egne tiltak i oppfølgende tiltaksplaner for opplæring og utdanning.

Sametingets egne vedtak og utredninger har også vært viktig bakgrunnsgrunnlag for meldingen.

I meldingsarbeidet har man også sett på nasjonale føringer innen opplæring, statistikk og evalueringsrapporter. Det er mange offentlige utredninger, statistikker, forskningsprosjekter og evalueringer som er relevant ved utformingen av en samisk utdanningspolitisk melding. Av hensyn til meldingens lengde, vil ikke alle disse bli behandlet i meldingen. En liste over aktuelle NOUer og Stortingsmeldinger er vedlagt denne meldingen.

1.5 Definisjoner

For å kunne ha samme forståelsesramme og felles utgangspunkt er det viktig å klargjøre noen begreper som vil være sentrale i meldingen. Både i opplæringsloven, i læreplanverket for *Kunnskapsløftet* (LK06), og i læreplanverket for *Kunnskapsløftet - samisk* (LK06-S), finnes begreper som kan tolkes ulikt. Det blir derfor viktig å klargjøre hvordan Sametinget forstår disse begrepene.

Internasjonale konvensjoner og Urfolkserklæringa bruker begrepet *education* både om grunnopplæring og høyere utdanning, og begrepet er ofte oversatt til utdanning. ILO-konvensjon nr. 169 bruker i tillegg begrepet *vocational training*, som er oversatt til yrkesopplæring. Den norske opplæringsloven gjelder grunnskole, videregående opplæring og voksenopplæring. Etter innføring av LK06 brukes begrepet grunnopplæring, som omfatter både grunnskole og videregående opplæring. Videregående opplæringen er organisert i studieforberevende og yrkesfaglige utdanningsprogram, og opplæringsloven omtaler utdanningsprogram i videregående opplæring. Begrepene utdanning og opplæring er synonymer, men *opplæring* brukes ofte om grunnopplæring (grunnskole og videregående opplæring) og voksenopplæring, mens ordet *utdanning* brukes om høyere utdanning. I denne meldinga brukes begrepet utdanning som overordnet begrep for opplæring og utdanning. Når ordet opplæring er brukt alene, menes det grunnskole, videregående opplæring og voksenopplæring.

Samisk distrikt: Det samiske distriktet utgjør de kommunene som inngår i forvaltningsområdet for samisk språk (Sameloven § 3-1). Det er for tiden følgende ni kommuner: Karasjok, Kautokeino, Nesseby, Porsanger, Tana, Kåfjord, Tysfjord, Lavangen og Snåsa.

Betegnelsen ”den samiske skolen” er en del av fellesskolen og omfatter en skole eller gruppe hvor grunnopplæringen følger Læreplanverket for *Kunnskapsløftet - samisk* (LK06-S:31). Den samiske skolen skal bygge på og ivareta mangfoldet i elevenes bakgrunn og forutsetninger og legge til rette for at elevene får en kvalitetsmessig god opplæring med basis i samisk språk, kultur og samfunnsliv (LK06-S:31).

Mange samiske skoler er små skoler i nasjonal målestokk. Grendeskoler er fådelte skoler, der to eller flere årstrinn går sammen. Skolene er ofte selve livsnerven i mindre bygdesamfunn og har en viktig funksjon i bevaring og videreføring av samisk språk, kultur og tradisjonell kunnskap.

Den samiske eleven har rett til opplæring i og på samisk, eller som får opplæring etter læreplanverket for *Kunnskapsløftet - samisk* (LK06-S). Dette gjelder alle de samiske språkene som er i bruk i Norge, det vil si øst-, nord-, pite-, lule- og sørsamisk. Ofte opererer offentlige dokumenter kun med de tre mest utbredte samiske språkene nord-, lule- og sørsamisk. Det må presiseres at Sametinget ved utarbeidelsen av konkrete utdanningspolitiske tiltak, må sette ekstra fokus på pite- og østsamiske språk. Når meldingen henviser til samisk språk, inkluderes alle språkvariantene hvis ikke noe særskilt er nevnt.

Den samiske eleven kan i sin videste betydning omfatte alle elever innenfor forvaltningsområdet for samisk språk, uavhengig av etnisk eller språklig bakgrunn.

2. RAMMER OG GJELDENE FORVALTNING INNENFOR OPPLÆRING

2.1 Verdigrunnlaget for den samiske skolen

Den norske grunnskolen er bygget på prinsippet om faglig mangfold. Opplæringslovens formålsparagraf bygger på dette brede verdigrunnlaget. Skolen skal gi historisk og kulturell forståelse og forankring, innsikt i kulturelt mangfold, fremme demokrati og likestilling samt vitenskapelig tenkemåte. Elevene skal få utfolde skaperglede, engasjement og utforskertrang. Elevene skal videre lære å tenke kritisk og handle etisk og miljøbevisst (se opplæringslovens § 1-1). Det er også et grunnprinsipp i den norske skolen at opplæringen skal være tilpasset den enkelte elevs evner og forutsetninger (jf. oppl. § 1-3). Norske skoler, også de samiske, skal bygge opp om verdier som likeverd og aksept for forskjellighet. Disse prinsippene er utdypet i læreplanverket, særlig i den generelle delen.

Kan man så skille mellom verdigrunnlaget for norske og samiske skoler? Verdigrunnlaget for de samiske skolene er i utgangspunktet det samme som for de norske skolene. Samiske verdier og samisk opplæringsfilosofi er generelt lite synlig i læreplanverket, men samiske verdier forutsettes reflektert i læreplaner og i prinsipper for opplæringen. Samisk skoleforskning viser at mulighetene er mange for å styrke det samiske innholdet i opplæringen, for eksempel gjennom å bruke tradisjonelle samiske tellemåter, for å gjøre matematikkundervisningen mer kulturelt relevant (Ylva Jannok Nutti, 2010) og gjennom å sette mer fokus på samiske oppdragsverdier i barnehager og skoler (Balto 2003 mv.).

Den samiske skolen og opplæringen i skolen har en sentral plass i utviklingen av det samiske samfunnet, og Sametinget slutter seg til de overordnede tilrådingene som samiske skoleforskere har kommet med når det gjelder utviklingen av den samiske skolens samiske innhold.

Spørsmålet er hvordan samepolitikken kan virke inn på eller om den kan virke inn på verdigrunnlaget for opplæringen av samiske barn, unge og voksne. Sametinget har i dag en rolle i fastleggingen av læreplanverkene, enten ved at vi utarbeider læreplaner eller er med på å påvirke innholdet i læreplaner som fastsettes sentralt.

Sametinget som samenes folkevalgte organ har også en rolle når det gjelder diskusjoner om og videreutvikling av verdigrunnlaget for samiske skoler. Sametinget påvirker verdispørsmål på flere nivåer, gjennom faglig virksomhet slik som fastsettelse av læreplaner, gjennom utvelgelse av læremiddelprosjekter og gjennom politisk virksomhet.

Samiske elever og lærere har vært gjennom flere reformer. Læreplanverket for *Kunnskapsløftet – samisk* har som hovedprinsipp, nedfelt i samisk læringsplakat, at den samiske skolen og lærebedriften skal legge til rette for at elevene/lærlingene får en *kvalitetsmessig god opplæring* med basis i samisk språk, kultur og samfunnsliv. Sametingets målsetning er å ha en opplæringspolitikk som støtter opp om dette prinsippet.

Et hovedprinsipp for den nasjonale opplæringspolitikken er at elever skal føle trygghet både i skolesituasjonen og i hele sin hverdag. Dette gjelder også den samiske skolen. Opplæringsloven gir klare føringer på dette i kapittel 9a om elevenes skolemiljø. I § 9a-3 heter det: *Skolen skal aktivt og systematisk arbeide for å fremme et godt psykososialt miljø, der den enkelte eleven kan oppleve tryggleik og sosialt tilhør.* Blant annet står det at skolene skal tilrettelegge og drives slik at det blir tatt hensyn til elevenes trygghet, helse, trivsel og læring. Det er skoleledelsens plikt å legge til rette for at elevene får et godt fysisk og psykososialt læringsmiljø i skolen. Opplæringsloven gir også klare føringer på at eleven skal få rom og mulighet til selvutvikling på egne premisser.

Tett samspill mellom skolen og hjemmet er med på å skape trygge rammer for barn og unge. Eleven trenger å føle tilhørighet i et fellesskap der ulikheter blir akseptert og respektert, og en trygg identitet

er med på å gi trygghet. Samiske elever skal kunne være stolt av sin opprinnelse. Skolen skal fremme *flerkulturell forståelse* og ivareta og styrke elevenes identitet og på den måten bidra til at den enkelte får et positivt selvbilde og tilhørighet til egen kultur. Det gjelder for eksempel i forhold til aksept av og respekt for sin bakgrunn. Det kan synes som det er allment akseptert at det er greit å harselere med samisk kultur, og dette skaper utrygghet for elever med samisk bakgrunn.

Sametinget er samenes folkevalgte organ. Som folkevalgt organ for det samiske folk, skal Sametingets virksomhet innenfor opplæring ha sitt grunnlag i samiske verdier og i det overordnede samepolitiske prinsippet om samenes selvbestemmelse og samefolkets samarbeid over riksgrensene. Hva som mer konkret ligger i dette, må fastlegges innenfor ulike politikkområder og harmoniseres mellom politikkområdene. Sametingets budsjettvedtak griper inn i alle Sametingets politikkområder. Samiske verdier beskrives på denne måten i budsjettet:

”Sametingets arbeid for å styrke og utvikle samiske samfunn bygger på grunnleggende samiske verdier. Med verdier mener vi i denne sammenheng holdninger og oppfatninger som ligger til grunn for våre prioriteringer og valg, og som kan oppfattes som felles for de samiske samfunnene. I arbeidet med budsjettet er det aktuelt å trekke fram verdier som samisk språk og kultur, likeverd og respekt for egen og andres kultur, og samarbeid og solidaritet.

Samisk språk og kultur danner basis for og er en begrunnelse for Sametingets innsats i alle budsjettets områder, enten det er opplæring, næring, helse, arealforvaltning eller internasjonalt arbeid. Respekt, samarbeid og solidaritet er andre grunnleggende verdier i samisk samfunnsutvikling. Samtidig er respekt og samarbeid en måte å møte utfordringer som er avgjørende for å fremme samisk språk og kultur i alle sammenhenger. Respekt, samarbeid og solidaritet er både verdier og verktøy for å fremme disse verdiene.”

Opplæring i en samisk kontekst vil, uavhengig av hvor eleven eller lærlingen befinner seg eller hvilket fag det undervises i, alltid bringe fram spørsmål om hvilke verdier opplæringen bygger på, og hvilke grunnleggende verdier barn og unge skal tilegne seg gjennom opplæringen. Slike grunnleggende samiske verdier er knyttet til morsmål, mangfold, respekt, trygghet, tradisjonell kunnskap, fellesskap, flerkulturell kompetanse og forutsigbarhet. Denne opplistingen av verdier, som kan sies å være sentrale innenfor samisk opplæring og utdanning, er ikke uttømmende. Det kan føyes til også andre verdier som er viktige i en slik kontekst.

2.2 Det internasjonale rammeverket

2.2.1 Retten til utdanning som grunnleggende menneskerettighet

Retten til utdanning er en fundamental menneskerettighet. Det fremgår av blant annet § 26 i Verdenserklæringen om menneskerettigheter at enhver har rett til undervisning. Denne rettigheten er altså ikke begrenset av forutsetninger som f.eks. kjønn, evner, religion eller etnisitet. Det står også at elementær undervisning skal være gratis og obligatorisk. Det har vært nødvendig å vedta andre internasjonale avtaler som er juridisk forpliktende for de stater som har ratifisert eller tiltrådt de, som utdyper og presiserer hva det vil si i praksis at retten til utdanning er en menneskerettighet. Dette er gjort blant annet i FNs Barnekonvensjon slik det fremgår nedenfor.

FNs Generalforsamling har vedtatt at årene **2003-2012** skal være **FNs Alfabetiseringstiår**. Målet med tiåret er at flere skal lære seg å lese og skrive. Alfabetiseringstiåret er en del av et større internasjonalt arbeid innen utdanning og utvikling, hvor en av hovedsatsingene er prosjektet **Education for All** (Utdanning for alle). FN organisasjonen UNESCO har fått et særskilt ansvar for å koordinere denne innsatsen. Også Sametinget har rettet fokus på utdanningspolitikk og alfabetiseringsprosjekter som en del av vår innsats for å oppnå målene FN har satt seg.

2.2.2 FNs Barnekonvensjon

FNs menneskerettighetskonvensjoner beskytter alle individer uansett alder, opprinnelse eller andre egenskaper, og dermed også barn og unge. Norge har ratifisert FNs konvensjon om barnets rettigheter (*barnekonvensjonen*) i 1991. Barnekonvensjonen legger til grunn at barn på grunn av sin fysiske og mentale umodenhet har behov for spesielle vernetiltak og særskilt omsorg. Også FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (*SP*) inneholder en egen bestemmelse om barn i artikkel 24. Barnekonvensjonen ble inkorporert gjennom menneskerettsloven i 2003 og har dermed forrang fremfor norsk lov og forutsettes å være uttrykk for gjeldende norsk rett.

Konvensjonen bygger på tre pilarer, nemlig *beskyttelse, ytelse og deltakelse*. Konvensjonens fire grunnprinsipper er ikke-diskriminering (art. 2), barnets beste (art. 3), barnets rett til liv og utvikling (art. 6) og barnets rett til å delta og bli hørt (art. 12). Denne prioriteringen følger av barnekomiteens retningslinjer for statsrapporter.

Rettighetene i barnekonvensjonen gjenspeiler i hovedsak rettigheter som finnes i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter og FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (*ØSK*). Utdannelse reguleres av artiklene 28 og 29. Andre relevante konvensjonsbestemmelser er ØSK artikkel 13, SP artikkel 18 nr. 4 og Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) første tilleggsprotokoll artikkel 2. Barnekonvensjonens artikkel 29 tar for seg innholdet i utdannelsen, mens artikkel 28 mer er rettet mot retten til utdanning. Det fremgår av artikkel 28 nr.1 at retten til utdanning skal realiseres gradvis. Likhetskravet er absolutt etter bestemmelsens første punktum¹.

Første ledd i artikkelen går eksplisitt på retten til utdanning. Grunnutdannelsen skal i henhold til litra (bokstav) a være pliktig og gratis. Videregående opplæring, som et trinn to, skal være tilgjengelig og oppnåelig for alle barn. Det skal være et siktemål at også denne er gratis for barna. Høyere utdanning etter litra c skal være tilgjengelig for alle, men nå avhengig av den enkeltes evner. Personer som tar høyere utdanning, vil gjerne være mer enn 18 år og dermed ikke lenger barn i konvensjonens forstand. Bestemmelsen er relevant både fordi den forutgående utdannelsen skal være kvalifiserende for høyere utdanning, og fordi bestemmelsen gir direktiver til staten så å si uavhengig av eventuelle rettighetshavere. Barna skal i henhold til litra d ha tilgang på informasjon og veiledning, og det skal settes i verk tiltak rettet mot barn som faller ut under utdannelsen (se litra e).²

Barnekonvensjonens artikkel 29 omhandler formålet med utdanningen. Det er særlig grunn til å merke seg at artikkel 29 b) og c) legger til grunn at barnas utdanning skal bidra til å utvikle respekt for menneskerettighetene og respekt for barnets egne kulturelle identitet, språk og verdier. Videre skal barna få respekt for andre kulturer enn den som barnet selv er en del av. Videre kan man merke seg at det etter bokstav d) skal være et formål med utdanningen å forberede barnet til et liv i et fritt samfunn i en ånd av forståelse, fred, toleranse og vennskap mellom alle folkeslag, etniske, nasjonale og religiøse grupper og personer som tilhører urfolk. Dette er et viktig direktiv for norsk og samisk utdanningspolitikk. Artikkel 30 omhandler barn som tilhører en minoritet eller et urfolk. Bestemmelsen bygger i store trekk på SP artikkel 27. Artikkel 30 lyder:

---

¹ Se i denne sammenheng også art. 23 og UNESCO-konvensjonen mot diskriminering i undervisning av 1960.

² Barnekomiteen har utarbeidet en generell kommentar om innholdet i undervisningen, som på noen områder også tar inn art. 28. Se General Comment No. 1 The Aims of Education (CRC/GC/2001/1). FNs komité for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter har utarbeidet to relevante generelle kommentarer om henholdsvis utdanning og funksjonshemmede, se CESCR General Comment No. 13 1999 (E/C.12/1999/10) og CESCR General Comment No. 5 1994 (E/1995/22).

I stater hvor det finnes etniske, religiøse eller språklige minoriteter eller personer som tilhører en urbefolkning, skal et barn som tilhører en slik minoritet eller urbefolkningen, ikke nektes retten til sammen med andre medlemmer av sin gruppe å leve i pakt med sin kultur, bekjenne seg til og utøve sin religion, eller bruke sitt eget språk.

Under denne bestemmelsen finnes det flere individklagesaker for FNs menneskerettighetskomité samt en generell kommentar.³ Bestemmelsen er negativt formulert ("shall not be denied"), men må, i likhet med SP artikkel 27, tolkes slik at den gir positive rettigheter, og forplikter statene til å iverksette særlige tiltak⁴. Praksis fra menneskerettighetskomiteen har også gjort det klart at næringsutøvelse er beskyttet av artikkel 27. Menneskerettighetskomiteen påpeker videre at kultur manifesterer seg på ulike måter, herunder også som spesielle leveveier knyttet til bruk av land. Siden Grunnlovens§110a er presumert å ha det samme innhold som SP artikkel 27, bidrar også praksis rundt denne bestemmelsen til å kaste lys over det nærmere innhold i artikkel 30.

Barnekonvensjonens artikkel 30 er (i likhet med SP art. 27) formulert slik at den gir individuelle rettigheter. Ingen av disse to bestemmelsene inneholder noen definisjon av begrepet minoritet eller urfolk. I Norge er det imidlertid sikker rett at samene er anerkjent av statlige myndigheter som Norges urfolk, dette fremgår blant annet av Stortingsmeldingen om samepolitikken.

Barnekonvensjonens artikkel 30 innebærer en individuell rett for samiske barn til å få undervisning i samisk språk og til å bevare sin kultur og sin kulturelle identitet og en korresponderende plikt for statlige myndigheter som også plikter å iverksette positive særtiltak for samiske barn i områder der samisk språk og kultur er truet.

FNs barnekomité har i behandlingen av Norges siste periodiske rapport om oppfølgingen av barnekonvensjonen kommet med følgende anbefaling⁵:

"61. Komiteen anbefaler parten å gjøre sitt ytterste for å sikre at barn med etniske minoritetsbakgrunn og barn fra urbefolkningsgrupper har samme tilgang til alle rettigheter som andre barn, herunder tilgang til velferd, helsetjenester og skoler, og at de blir beskyttet mot fordommer, vold og stigmatisering."

2.2.3 FNs Urfolkserklæring av 2007

Urfolkserklæringens artikkel 14 fastslår at urfolk har rett til å etablere og kontrollere egne utdanningssystemer så vel som rett til å opprette og kontrollere egne utdanningsinstitusjoner. FN erklæringen er ingen rettslig bindende konvensjon, men det er likevel politisk forpliktende for de stater som har fremmet og anerkjent erklæringen.

Urfolkserklæringen er spesiell i folkerettslig sammenheng, da den inneholder egne bestemmelser om oppfølging av erklæringens artikler i nasjonal rett. Urfolkserklæringens artikkel 14 lyder:

Artikkel 14

1. Urfolk har rett til å opprette og ha kontroll over sitt eget utdanningssystem og institusjoner som gir opplæring på deres eget språk, på en måte som svarer til undervisnings- og læringsmetodene i

³ se General Comment No. 23 (CCPR/C/21/Rev.1/Add.5)

⁴ Jf. FNs menneskerettighetskomité's General Comment No. 23

⁵ Komiteen for barnets rettigheter femtiredde sesjon 11. - 29. januar 2010 avsluttende merknader til Norges periodiske rapport

deres egen kultur.

2. Individuer tilhørende urfolk, særlig barn, har rett til alle nivåer av og former for statlig utdanning, uten diskriminering.
3. Statene skal, sammen med urfolk, treffe effektive tiltak slik at individer tilhørende urfolk, særlig barn, herunder de som lever utenfor sine egne lokalsamfunn, har tilgang til opplæring i sin egen kultur og på sitt eget språk, når det er mulig.

Første ledd i artikkel 14 fastslår at urfolk har rett til å etablere og kontrollere egne utdanningssystemer så vel som rett til å opprette og kontrollere egne utdanningsinstitusjoner. Retten til kontroll over det samiske utdanningssystemet er etter Sametingets vurdering en del av det som urfolkserklæringens artikkel 4 betegner som interne og lokale forhold som urfolk har rett til selv å styre. Bestemmelsen må også leses i lys av retten til selvbestemmelse i urfolkserklæringens artikkel 3⁶.

Det kan vanskelig sies at man i dag har samisk selvstyre innenfor utdannings- og skolesektoren. På samme måte som innenfor forskningsområdet synes det i det samiske samfunn å være en relativt bred enighet om at samiske institusjoner må få større myndighet og en mer sentral rolle i utviklingen og forvaltningen av den samiske utdannings- og skolesektoren. Hovedproblemet i forhold til samisk selvbestemmelse innenfor utdannings- og skolesektoren er at statlige myndigheter i dag i altfor stor grad etablerer rammevilkårene for samisk utdanning. Blant annet er det slik at det alltid er nasjonale læreplaner som danner utdanningsnormen, med den konsekvens at det samiske alltid må tilpasse seg slike nasjonale planer.

Urfolkserklæringens artikkel 14 andre ledd fastsetter retten til utdanning til statlig utdanning på alle nivåer, i alle varianter og at dette skal skje uten noen form for diskriminering. Selv om bestemmelsen etter sin ordlyd gjelder en lik adgang til utdanning for samer som for majoritetsbefolkningen, kan man her i lys av bestemmelsens første ledd stille spørsmål om en utdanning uten diskriminering også innebærer et krav til at slik utdanning skal være tilgjengelig på samisk.

Tredje ledd pålegger myndighetene en plikt til gjennom samråd med samene gjennom deres representative organer å treffe tiltak for å gi samer opplæring i samisk kultur og i og på samisk språk, det dette er mulig. Bestemmelsen gjelder særlig barn men også voksne som er bosatt utenfor sine opprinnelige lokalsamfunn er omfattet av bestemmelsen, noe som innebærer at bestemmelsen også får anvendelse på voksenopplæring.

I tillegg til artikkel 14 har også artiklene 13 og 15 innhold av relevans for opplæringssektoren. Artikkel 13 anerkjenner samens rett til å bruke og utvikle sine språklige og kulturelle tradisjoner og overleveringer og pålegger samtidig statlige myndigheter å verne denne retten. Artikkel 15 oppstiller et krav om at all utdanning skal respektere og gi klart uttrykk verdigheten og mangfoldet i samisk kultur, historie og tradisjoner.

2.2.4 FNs Spesialrapportør James Anayas rapport om samene

Rapporten fra Spesialrapportør James Anaya når det gjelder menneskerettigheter og grunnleggende friheter for urfolk danner også en del av kunnskapsgrunnlaget for arbeidet med en helhetlig samisk utdanningspolitikk. Spesialrapportørens rapport om samene i Norge, Sverige og Finland peker på mange utdanningspolitiske problemstillinger som Sametingene i fellesekap må følge opp. Særlig gjelder dette den alvorlige situasjonen for de samiske språkene i Norden, spørsmål som vil bli grundigere

---

⁶ Sametinget legger i denne sammenheng til grunn at artikkel 3 er innholdsmessig lik retten til selvbestemmelse slik den er formulert i de likelydende artikler 1 i konvensjonene om sivile og politiske rettigheter (SP) og økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK), samt forslaget til nordisk samekonvensjon art 3

vurdert i en egen språkmelding. Rapporten er blitt lagt frem for FNs Menneskerettighetsråd, som vil følge opp anbefalingene fra spesialrapportøren videre til FNs Generalforsamling. Sametingene vil følge opp dette arbeidet nasjonalt og gjennom Samisk Parlamentarisk Råd. Også i forhold til Verdenskongressen for Urfolk i 2014 vil det være naturlig å synliggjøre situasjonen for urfolks barn og unge når det gjelder opplæring.

2.3 Nordisk samarbeid og utkastet til Nordisk Samekonvensjon

2.3.1 Grenseoverskridende samisk samarbeid om opplæring: Samisk Parlamentarisk Råd

En helhetlig utdanningspolitikk innenfor opplæring innebærer også et grenseoverskridende samarbeid. Samene er et folk som bor i fire land. Samiske barn og unge er grenseløse i den forstand at de har felles kultur, sterke slektsbånd og fellesskapsfølelse med samiske unge. Dette gjelder særlig i grenseområdene. En helhetlig utdanningspolitikk må ta høyde for å styrke dette fellesskapet.

Det er viktig at samiske barn og unge kan få mulighet til å styrke sitt språk og identitet, uavhengig av hvilket land de bor i. Utdanningspolitikken må på et overordnet plan inneholde tanker om et allsamisk utdannings samarbeid på tvers av landegrensene. En satsning på samarbeid med de samiske kompetansemiljøene og de samiske samfunnene i Norden, krever at vi har både kortsiktige og langsiktige perspektiver og at det legges opp til bred debatt i det samiske samfunnet om hvilke grunnprinsipper en helhetlig utdanningspolitikk skal tuftes på. Dialog internt i det samiske samfunnet er like grunnleggende som dialog med statlige myndigheter.

Samhørighet mellom samiske barn og unge basert på felles kultur og historie kan på mange områder styrkes slik at vi får en sterkere allsamisk kulturell og språklig samhørighet og identitet mellom de ulike samiske språkområdene. Når det gjelder nordisk samarbeid om samiske opplæringssaker, blir dette fulgt opp av Samisk parlamentarisk råd (SPR), som ble opprettet i år 2000. Et av deres innsatsområder er å påvirke til at det blir utarbeidet en felles nordisk samisk språk- og opplæringspolitikk.

Samisk parlamentarisk råd vedtok i 2003 at det skulle igangsettes arbeid med å vurdere om det var mulig å utarbeide et felles nordisk læreplanverk. Saken ble fremmet for ministrene ansvarlig for samiske spørsmål i Finland, Norge og Sverige. På møte mellom ministrene og sametingspresidentene i de respektive land, ble det i 2003 fattet et vedtak om felles nordiske samiske læreplaner og læremidler. Vedtaket tok sikte på å utarbeide felles målsettinger på utvalgte områder som kommer til uttrykk i de tre lands læreplaner, og som i praksis ville føre til nærmere nordisk samarbeid med læremidler for samiske elever. Det ble besluttet å starte med de samiske fagene duodji (håndverk/håndarbeid) og samisk språk.

Som en oppfølging av dette vedtaket, satte Samisk parlamentarisk råd i gang et arbeid for å utrede opplæringssituasjonen for samiske barn i Norden. Utredningen ble utført av det finske Sametinget, ved Ulla Aikio-Puoskari. Formålet med utredningen var å sammenligne opplæringssituasjonen og kartlegge forskjell mellom de nordiske land når det gjelder spørsmål om det samiske språks status, lovgivning, ressurser, læreplaner, forvaltning osv. Det endelige resultatet av undersøkelsen ble lagt fram i en rapport for Samisk parlamentarisk råd i februar 2005.

Rapporten peker blant annet på at foruten store ulikheter i læreplaner, så er ulikheter i språk det største hinderet når det gjelder å utnytte hverandres læremidler. Det er derfor behov for samarbeid om felles terminologi i alle fag. Rapporten peker også på at de tre landene har svært forskjellige ordninger både når det gjelder finansiering av undervisning i og på samisk og når det gjelder tilskudd til utvikling av samiske læremidler.

På bakgrunn av utredningen gjorde SPR vedtak i sak 07/05, der det ble slått fast at SPR har en målsetting om at det på nordisk nivå skal utarbeides felles mål for samisk opplæring, felles læreplaner og læremidler som kan brukes på tvers av landegrensene. De nordiske sameministrene ble i vedtaket

anmodet om å legge forholdene til rette for at de tre landene kan ha reelle samarbeidsmuligheter når de gjelder samisk opplæring. Ministrene ble oppfordret til å vurdere hvordan lovene kan samordnes, slik at det kan bli mulig å utarbeide felles læreplaner og læremidler i de nordiske landene. Oppfordringen gjaldt også å utrede hvilke økonomiske konsekvenser det medfører at samer får opplæring på tvers av landegrensene og å utarbeide forslag til hvordan opplæringen kan gjennomføres i praksis.

Oppfølging av rapporten ble behandlet på nytt i Samisk parlamentarisk råd i 2008, hvor ministrene ansvarlige for samiske spørsmål i Finland, Sverige og Norge på nytt ble anmodet om å følge opp arbeidet med å utarbeide felles målsetninger for opplæring i de respektive land. SPR fastslo videre at denne oppfølgingen bør skje i tråd med de føringer som ligger i forslag til Nordisk samekonvensjon.

I sin virksomhetsplan 1.11.2008 – 31.12. 2010 hadde Samisk parlamentarisk råd nedfelt fem tiltak rettet mot opplæring. Samisk parlamentarisk råd har nedsatt en administrativ arbeidsgruppe, med medlemmer fra alle tre sametingene, som har som mandat å legge fram forslag til hvordan tiltakene i virksomhetsplanen skal følges opp. Arbeidsgruppen skulle legge fram sitt forslag innen utgangen av 2010, men de er enda ikke ferdig med sitt arbeid.

2.3.2 Utkastet til Nordisk samekonvensjon

En nordisk ekspertgruppe med representanter oppnevnt av statene og sametingene i Norge, Sverige og Finland overleverte i 2005 sitt enstemmige forslag til en nordisk samekonvensjon. Forslaget er utarbeidet på bakgrunn av de folkerettslige forpliktelser som påhviler de tre statene overfor samene som urfolk. Forslaget til nordisk samekonvensjon anerkjenner samenes rett til selvbestemmelse og har som målsetning at samhandlingen mellom samene som ett folk skal lettes på tvers av landegrensene.

Konvensjonsforslaget har vært på høring i de tre landene i 2006. Sametingets plenum har i forbindelse med sin høringsuttalelse gitt sin fulle støtte til konvensjonsforslaget og samtidig understreket at dette ikke må gjøres til gjenstand for vesentlige endringer i de videre forhandlinger mellom de tre stater og sametingene. I 2007 avga en arbeidsgruppe med representanter fra Arbeids- og inkluderingsdepartementet, Justisdepartementet, Utenriksdepartementet og Sametinget en rapport som gjennomgikk konvensjonsforslagets bestemmelser opp mot nasjonal rett og folkeretten. Arbeidsgruppen som har vurdert disse forslagene opp mot nasjonal rett og folkeretten har kommet frem til at ingen av disse forslagene går lengre enn de folkerettslige forpliktelser Norge allerede er bundet av. Når det gjelder bestemmelsen vedrørende informasjon om samene går forslaget noe lenger enn nasjonal rett. Sametinget ser det som viktig at det gjennomføres lovmessige tiltak som implementerer disse forpliktelsene i norsk rett, samtidig som praktiseringen av opplæringslovens bestemmelser bringes i nærmere samsvar med allerede gjeldende folkerettslige forpliktelser.

Etter flere års nordiske drøftinger mellom statene og sametingene i Norge, Sverige og Finland om hvordan konvensjonsforhandlingene kunne gjennomføres i praksis, startet omsider disse forhandlingene opp i 2011. I Norges delegasjon er Sametinget representert med to av fem medlemmer. Konvensjonsforhandlingene skal være gjennomført innen fem år.

I forslaget til nordisk samekonvensjon er artiklene 26, 28 og 30 av særlig relevans for opplæringssektoren.

Utkastet til artikkel 26 er gitt følgende utforming:

Samisk utdanning

Samene i de samiske områdene skal ha mulighet til undervisning i og på det samiske språket. Undervisningen og studiefinansieringen skal være tilpasset deres bakgrunn. Slik undervisning skal gjøre det mulig å delta i videre utdanning på alle nivå og samtidig møte de behov samer har for fortsatt å kunne arbeide innenfor de tradisjonelle samiske næringene. Studiefinansieringen skal utformes slik at det muliggjør høyere utdanning på samisk.

Samiske barn og samisk ungdom utenfor de samiske områdene skal ha mulighet til undervisning i samisk, men også på samisk i den utstrekning det kan anses rimelig i de enkelte områder. Undervisningen skal i størst mulig utstrekning tilpasses deres bakgrunn.

De nasjonale læreplanene skal utarbeides i samarbeid med sametingene og tilpasses samiske barns og samisk ungdoms kulturelle bakgrunn og behov.

Første ledd innebærer en rett for samer i de samiske områdene til undervisning ”i og på det samiske språket”. Myndighetene har på sin side en tilsvarende plikt og en plikt til at undervisning og studiefinansiering skal være tilpasset samenes bakgrunn.

Annet ledd gjelder undervisning for samer utenfor disse områdene. Her har samene rett til undervisning i og på samisk ”i den utstrekning det kan anses rimelig”. Ekspertgruppen har i merknadene vist til opplæringslovens bestemmelser. Opplæringslovens regler vil oppfylle kravene i artikkel 26 når det gjelder opplæring i grunnskolen. Det er mindre klart hvorvidt bestemmelsen om videregående opplæring tilfredsstiller artikkel 26. Den interdepartementale arbeidsgruppen med representanter fra Sametinget som har gjennomgått forslaget til nordisk samekonvensjon har konkludert med at det vil være samsvar mellom opplæringslovens bestemmelser og utkastet til artikkel 26 siden artikkel 26 ikke eksplisitt gir rett til opplæring på samisk utover grunnskolealder.

Når det gjelder studiefinansiering, følger det av første ledd, tredje punktum at denne skal være tilpasset slik at den ”muliggjør” høyere utdanning på samisk. Etter de gjeldende reglene om studiestøtte er det mulig å få lån og stipend til studier i åtte år, mens normert studietid for en mastergrad er fem år. Ut over en full mastergrad er det således mulig å få lån og stipend til ytterligere tre års studier, som for eksempel kan brukes til å studere samisk språk i forkant av et masterstudium på samisk.

I tredje ledd fastsettes krav om at de nasjonale læreplanene skal utarbeides i samarbeid med Sametinget og tilpasses samers kulturelle bakgrunn og behov. I opplæringsloven § 6-4 er Sametinget delegert myndighet til å gi forskrift om læreplaner for opplæring om samisk kultur, for opplæring i samisk språk, og for særskilte samiske fag i videregående opplæring. Praktiseringen av § 6-4 vil derfor være avgjørende for hvorvidt dagens ordning tilfredsstiller konvensjonsforslagets krav.

Utkastet til artikkel 28 er gitt følgende utforming:

Undervisning og informasjon om samene

Det samiske folkets kultur og samfunnsliv skal på en formålstjenlig måte komme til uttrykk i undervisningen også utenfor det samiske samfunnet. Slik undervisning skal særskilt ta sikte på å fremme kunnskap om samenes stilling som landenes urfolk. Statene skal i samarbeid med sametingene tilby undervisning i samisk kultur og samfunnsliv for personer som skal arbeide i de samiske områdene.

Statene skal i samarbeid med sametingene sørge for allmenn informasjon om samisk kultur og samfunnsliv.

Bestemmelsens første ledd inneholder i hovedsak tre elementer. For det første skal samisk kultur komme til uttrykk i undervisning utenfor det samiske samfunnet. Bestemmelsen stiller for det andre krav til innholdet i slik undervisning; undervisningen skal fremme kunnskap om samene som urfolk. For det tredje pålegges statene å tilby undervisning om samisk kultur for personer som skal arbeide i de samiske områder. Det finnes en lignende bestemmelse i ILO-169 artikkel 31. Artikkelen lyder i norsk oversettelse:

Det skal settes i verk informasjonstiltak i alle sektorer i samfunnet, og særlig blant de grupper som er i mest direkte kontakt med vedkommende folk, for å fjerne fordommer som måtte eksistere mot disse folk. For å oppnå dette, skal det

settes inn ressurser for å sikre at lærebøker i historie og læremidler for øvrig gir et rettferdig, korrekt og informativt bilde av disse folks samfunn og kultur.

Denne bestemmelsen fastslår på tilsvarende måte en plikt til å undervise i samenes kultur også utenfor de tradisjonelle samiske områdene. Bestemmelsen i ILO-169 går imidlertid noe lenger da denne fastsetter en mer konkret forpliktelse enn den som fremgår av forslaget til artikkel 28 i nordisk samekonvensjon, ved at det settes som krav at slik undervisning skal gi et rettferdig, korrekt og informativt bilde av samene. Innenfor nasjonal lovgivning inneholder opplæringsloven relevante bestemmelser. Første og andre punktum i første ledd vil kunne ivaretas gjennom kravet om samisk innhold i de nasjonale læreplanene som gjelder alle elever, jf. opplæringsloven § 6-4. Det kan imidlertid stilles spørsmål om at kravet til undervisning i samisk kultur artikkel 28 også skal inngå i opplæring ut over grunnskoleopplæringen. Dette fremgår ikke direkte av ordlyden i konvensjonsforslaget, men det er presisert i merknadene til artikkel 28 at læring om samene som urfolk også bør inngå i høyere utdanning. Krav om undervisning i samisk kultur som del av høyere utdanning er ikke ivaretatt i gjeldende lovverk, og Sametinget ser det som viktig at slik undervisning tilbys. Også kravet i tredje punktum om undervisning i samisk kultur for personer som skal arbeide i de samiske områdene, er noe nytt i forhold til gjeldende norsk lovgivning.

Artikkel 28 annet ledd fastsetter en plikt for statene til å sørge for allmenn informasjon om samene i samarbeid med sametingene. Et lignende krav er tatt inn i ILO-169 artikkel 31, se ovenfor. Heller ikke denne forpliktelsen er implementert i norsk rett gjennom lovfesting.

Utkastet til artikkel 30 er gitt følgende utforming:

Samiske barn og unge

Samiske barn og unge har rett til å utøve sin kultur og å bevare og utvikle sin samiske identitet.

Bestemmelsen fastslår spesielt barn og unges rett til å utøve sin samiske kultur og bevare og utvikle sin samiske identitet. En tilsvarende rett følger av FNs barnekonvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989 artikkel 30.

Artikkel 30 kan videre ses i sammenheng med artiklene 24 i forslaget til nordisk samekonvensjon som gjelder samisk språk. Artikkel 24 pålegger statene en plikt til å bevare, utvikle og spre samisk språk, samt gir regler om bruk av samisk i det offentlige,

Det følger videre av barnekonvensjonens artikkel 17 (d) at *"Partene skal oppmuntre massemedia til å ta særlig hensyn til de språklige behov hos barn som tilhører en minoritetsgruppe eller en urbefolkning"*.

Forslaget til nordisk samekonvensjon artikkel 25 følger opp dette og må også leses i sammenheng med forslaget til artikkel 30 siden artikkel 25 stiller opp en plikt for statlige myndigheter for å sørge for at både TV, radio og trykte medier har egne sendinger på samisk. I dagens moderne samfunn er tv- og underholdningsindustrien en viktig kultur- og identitetsformidler. Det er derfor viktig at samiske barn og unge har et godt programtilbud på tv, film, radio og ikke minst via internett. Denne type føringer kan for en rekke barn og unge være med på å styrke deres samiske identitet på tvers av landegrensene innenfor felles samiske språk.

Sametinget viser i denne sammenheng til høringsuttalelsen fra Barneombudet som konkluderer med at:

"Barneombudet mener at FNs konvensjon for barns rettigheter i stor grad er med på å dekke samiske barn og unges rettigheter, men at en felles nordisk samekonvensjon hvor det legges vekt på barns rettigheter kan styrke samiske barns identitet ytterligere. Vi ser at et bedre samarbeid over landegrensene kan komme samiske barn og unge til gode. Vi

tenker her først og fremst på de positive ringvirkningene dette kan gi med henhold til å styrke felles språk i og utenfor skolen, utviklingen av relevant litteratur, fagpensum og tilrettelegging og produksjon av moderne medier”

Sametinget kan stille seg bak dette synet og mener det er viktig å få en tydelig nordisk samekonvensjon som styrker samiske barn og unges minimumsrettigheter til opplæring og til likeverdige utdanningstilbud. En ratifisering av artiklene i utkastet til nordisk samekonvensjon er imidlertid ikke tilstrekkelig for å oppnå slik likeverd. En inkluderende og positiv holdning overfor samisk kultur blant norske utdanningsmyndigheter er en forutsetning for at likeverdighet i utdanningen skal kunne oppnås.

2.4 Nasjonal forvaltning, lovgivning og nasjonale læreplaner

2.4.1 Forvaltningsnivåene innenfor opplæringssektoren

Innenfor opplæringssektoren er det mange ulike aktører. Disse er Stortinget, Kunnskapsdepartementet, Utdanningsdirektoratet, fylkesmennene (19), fylkeskommuner (19), kommuner (430), private - og statlige skoler og Sametinget, samt ulike organ, råd, utvalg og nemnder for fagopplæring i bedrift. I tillegg kommer organ for brukermedvirkning i skole og foreldrenettverk.

Stortinget vedtar som bevilgende og lovgivende myndighet regjeringens forslag til mål og rammer for utdanning, herunder opplæringsloven. Opplæringsloven angir hvilke fag grunnskoleopplæringa skal omfatte, hvordan grunnskolen er delt og hvor mange år grunnskoleopplæringa skal være.

Kunnskapsdepartementet er landets øverste forvaltningsorgan for skole og utdanning, og har ansvaret for å gjennomføre den nasjonale skolepolitikken. Opplæringsloven gir departementet hjemmel til å gi forskrifter blant annet om samla tid til opplæring i den videregående opplæringa, om samla læretid for lærlinger og lære kandidater, og om forskrifter om trinn og programområde (tilbudsstruktur) for videregående opplæring. Videre har departementet hjemmel til å gi forskrifter om fag, om mål for opplæringa (læreplaner), om omfanget av opplæringa i fagene (fag- og timefordeling) og om gjennomføringa av opplæringa i grunnskolen og i videregående opplæring. Departementet gir forskrifter om vurdering av elever, lærlinger, lære kandidater og privatister og praksiskandidater, forskrifter om klage på vurderinga, om eksamen, om fag- og svenneprøve og om dokumentasjon på grunnskole og videregående opplæring.

Utdanningsdirektoratet er en etat for grunnskole og videregående opplæring under Kunnskapsdepartementet og arbeider med læreplaner, vurdering (eksamener, nasjonale prøver, kartleggingsprøver), analyser, utvikling, informasjon, tilsyn og forvaltning av ulike tilskudd.

Fylkesmennene har ansvaret for rapportering, tilsyn og kontroll med at lov- og regelverk blir fulgt, medvirkning til kvalitetsutvikling, informasjon og veiledning. Fylkesmennene skal også sørge for informasjon om fjernundervisning i samisk på grunnskolen og i videregående opplæring innenfor sine egne fylker. Fylkesmennene i Nordland, Troms og Finnmark disponerer timer som tildeles kommuner/friskoler på grunnskolenivå. Skoler sender søknad om timer til samiskundervisning til Fylkesmannen i eget fylke. Kommuner og friskoler utenfor Nord-Norge, sender søknad til Fylkesmannen i Finnmark.

Fylkeskommuner og kommuner er skoleeiere. Etter opplæringsloven skal kommunen oppfylle retten til grunnskoleopplæring og spesialundervisning. Fylkeskommunen skal oppfylle retten til videregående opplæring. Dette omfatter også voksenopplæring. Rektor skal organisere skolen i samsvar med forskrifter. Lovverket og læreplanverket gir forpliktende rammer, men innenfor disse kan kommunen, skolen og lærerne øve innflytelse på lærestoff og arbeidsmåter.

Sametinget er gjennom opplæringsloven gitt myndighet når det gjelder læreplaner, men denne myndigheter er svært begrenset. Sametinget er likevel en politisk premissleverandør i kraft av sin egen

autonomi og gjennom læreplanarbeidet og konsultasjonsavtalen. Sametinget har også lovpålagte oppgaver i læreplanarbeidet og andre forvaltningsoppgaver som bevilgende myndighet blant annet knyttet til utvikling av læremidler. Sametinget har et eget ungdomspolitisk utvalg (SUPU) som skal drive med ungdomspolitisk arbeid, erfaringsmessig er mange av de sakene som ungdomspolitisk utvalg tar opp av utdanningspolitisk karakter. SUPU fatter sine beslutninger på fritt grunnlag, uavhengig av Sametingsrådets politiske plattform.

Organ knyttet til fagopplæring i bedrift er blant annet Samarbeidsrådet for yrkesopplæring og ni faglige råd. De ni faglige rådene er rådgivende organ for Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet og samarbeidsråd for partene i arbeidslivet og utdanningsmyndighetene. Videre er det fylkeskommunale yrkesopplæringsnemnder og yrkesutvalg og klagenemnd for fag- og svenneprøver, som oppnevnes av departementet.

Organ for brukermedvirkning i skolen og foreldrenettverk

Ved hver grunn- og videregående skole skal det være samarbeidsutvalg, skolemiljøutvalg, elevråd og foreldreråd. For grunnskolen skal det i tillegg være foreldreråd ved hver skole og et foreldreutvalg, som oppnevnes av Kongen i statsråd. Representanter for elever i videregående opplæring har møte- og talerett i fylkeskommunale nemnder.

Samiske foreldre har organisert seg gjennom et samisk foreldrenettverk med lokallag med den målsetningen at de skal være pådrivere i politiske prosesser, både lokalt og nasjonalt. Samisk foreldrenettverksarbeid har imidlertid ligget nede i mange områder grunnet mangel på menneskelige og økonomiske ressurser.

Sami allaskuvla har gjennom Sametingets 5-årige voksenopplæringsprosjekt en rolle som medvirker til å tilrettelegge for voksenopplæring nasjonalt. I tillegg til Sámi allaskuvla er det også andre aktører innen voksenopplæringen, slik som samiske studieforbund og fylkesmenn. Samiske språksentre, museer og andre institusjoner spiller også en rolle i voksenopplæringssammenheng som samarbeidspartnere og kurstilbydere.

2.4.2 Sameloven, opplæringsloven og tilhørende læreplanverk

Opplæringsloven kapittel 6 inneholder bestemmelser om opplæring i samisk i grunnskole (§ 6-2) og videregående skole (§ 6-3). Med samisk menes nord-, sør- og lulesamisk. En elev har derfor en lovfestet, individuell rett til opplæring i faget samisk både på barnetrinnet, ungdomstrinnet og videregående skole, uansett hvor de bor i landet. Elevene velger selv hvilket av de tre samiske språkene de ønsker opplæring i. Det er en mangel i forhold til gjeldende regelverk at det ikke synliggjøres om og eventuelt i hvilket omfang samiske elever har rett til opplæring i pite- og østsamisk.

Etter opplæringslovens § 6-2 har elever i grunnskolealder som bor i et *samisk distrikt* rett til opplæring *i og på* samisk. Med dette menes at elevene har rett til opplæring på samisk også i andre fag, altså at undervisningen foregår på samisk.

Sameloven § 3-8 omtaler rett til opplæring i samisk. Dette dreier seg imidlertid om noe annet enn de rettighetene som følger av opplæringsloven. Bestemmelsen retter seg mot dem som på grunn av alder, bosted mv. ikke omfattes av annet regelverk som i praksis gir rett til opplæring i samisk. Retten etter denne paragrafen gjelder alle, både samer og ikke samer. Retten innebærer at enhver kan kreve å få gjennomgå relevant opplæring i samisk, herunder også voksenopplæring.

Utenfor forvaltningsområdet har samer rett til opplæring på samisk dersom minst 10 elever ønsker det og så lenge disse utgjør en gruppe på 6 elever. Kommunen kan vedta å legge opplæringen på samisk til en eller flere skoler i kommunen. Det er kommunen som bestemmer hvilken skole et slikt tilbud skal kunne gis på. Skoleeier har det overordnede ansvar for at elevenes rettigheter til samisk opplæring blir oppfylt.

Opplæringslovens § 6-3 omhandler elever i videregående opplæring. Samiske elever har en individuell rett til opplæring i samisk språk i den videregående skolen. For videregående opplæring kan departementet gi forskrifter om at visse skoler skal tilby opplæring *i* eller *på* samisk eller i særskilte samiske fag. Etter forskrift til opplæringsloven § 7-1, så har elevene rett til alternativ opplæringsform så lenge opplæringen ikke kan gis av egne lærere. I praksis betyr slik alternativ opplæringsform fjernundervisning, intensivundervisning eller leirskoleopphold.

Grunnskolen og videregående skoler over hele Norge er etter opplæringslovens § 6-4 pålagt å gi opplæring om det samiske folk, om samisk språk, kultur og samfunnsliv.

Elever ved friskoler har ingen rett til opplæring i samisk språk. Samiske elever på friskoler må søke særskilt om opplæring i samisk. Det er opp til skolen om de tilbyr samiskundervisning til sine elever.

Kunnskapsløftet er den nye reformen i grunnskolen og videregående opplæring. Reformen har som målsetning å foreta endringer i skolens innhold, struktur og organisering fra første trinn i grunnskolen til siste trinn i videregående opplæring.

Det finnes to gjeldende læreplanverk:

- a) Læreplanverket for *Kunnskapsløftet* (LK06)
- b) Læreplanverket for *Kunnskapsløftet – samisk* (LK06-S)

Læreplanverket for *Kunnskapsløftet - samisk* inneholder a) læreplaner for faget samisk, b) læreplaner for særskilte samiske fag i videregående skole og c) parallelle likeverdige samiske læreplaner for grunnskolen, for gjennomgående fag, og for fellesfag og programfag i videregående opplæring. Særskilte samiske fag i videregående opplæring er blant annet samisk historie og samfunn, som hører til studieforberedende utdanningsprogram, og reindrift og duodji, som hører til yrkesfaglige utdanningsprogram og har opplæring i skole og i bedrift.

Læreplanverket for *Kunnskapsløftet – samisk* omfatter blant annet læreplaner for faget samisk som førstespråk, norsk for elever med samisk som førstespråk, samisk som andrespråk og fordypning i samisk. Elever som får opplæring i samisk utenfor samiske distrikt følger fag- og timefordeling for samisk opplæring og læreplanene i samisk og norsk i læreplanverket *Kunnskapsløftet-samisk*, men får ikke opplæring etter det samiske læreplanverket i andre fag.

2.4.3 Voksenopplæring

Når det gjelder retten til voksenopplæring følger det av opplæringslovens § 4A-1 at voksne har rett til tilpasset grunnskoleopplæring. Voksne med rett til grunnskoleopplæring har også rett til rådgivning for å kartlegge sitt opplæringsbehov, og rett til en opplæring som er tilpasset sin kompetanse og behov for progresjon. Det stilles ikke krav om at voksne må gjennomføre opplæring i hele fag.

Videre har voksne etter opplæringslovens § 4A-3 rett til videregående opplæring fra og med det året de fyller 25 år. Retten til videregående opplæring gjelder dem som har fullført grunnskole eller tilsvarende, men som ikke tidligere har fullført videregående opplæring. Voksne som tar videregående opplæring skal i utgangspunktet følge de ordinære læreplanene.

Etter opplæringsloven § 4A-4 har kommunen og fylkeskommunen plikt til å sørge for grunnskoleopplæring og videregående opplæring for voksne, og de kan bruke studieforbund, godkjente nettskoler og andre som gir tilbud om grunnopplæring og videregående opplæring for å oppfylle sin plikt til å gi opplæring for voksne. Voksne som har rett til videregående opplæring, har rett til vurdering av realkompetansen sin og til kompetansebevis. Kompetansebeviset skal gis av fylkeskommunen.

I det samiske samfunnet er det et stort behov for voksenopplæring, både på grunnskole- og videregående nivå. Sametingets engasjement for å styrke voksenopplæringstilbudet vil bli kort omtalt nedenfor. Et annet aspekt ved voksenopplæring som er et særskilt samisk problem er at det fortsatt er mange eldre samer som mangler grunnopplæring og grunnleggende ferdigheter i lesing og skriving, noe som medfører at analfabetisme i noen samiske områder er et samfunnsproblem.

2.5 Sametingets politiske styringsdokumenter

2.5.1 Sametingsrådets politiske plattform

Sametingsrådet har i sin politiske plattform for perioden 2009 – 2013 lagt følgende som grunnlag for sin politikk når det gjelder opplæring og utdanning:

Kunnskap og kompetanse er grunnlaget for ethvert samfunn. Det må derfor fortløpende utvikles samisk kompetanse og tilstrekkelige læremidler for å dekke behovene i det samiske samfunn. Vi vil delta aktivt i samarbeid med aktuelle myndigheter for å legge forholdene til rette for opplæring og utdanning av samiske barn og unge. Vi vil skape et opplæringsystem som gir alle samiske barn, unge og voksne gode læringsarenaer for kunnskapsutvikling og videreutvikling av språk og kultur.

Sametingsmeldingen vil konkretisere de overordnede målsetningene i rådets politiske plattform.

2.5.2 Sametingets budsjett

Sametingets budsjett legger viktige rammer for virksomheten. I de årlige budsjettene vedtar Sametinget mål, strategier og prioriteringer. Sametingets hovedmål for opplæring har stått fast i noen år og er at den samiske befolkningen skal ha kunnskap, kompetanse og ferdigheter som kreves for å utvikle samiske samfunn.

Delmål er at samiske barn og unge har en sterk identitet og tilknytning til samisk språk, kultur og samfunnsliv, og at den samiske befolkningen har reell rett til kvalitativ god opplæring i og på samisk. Sametingets budsjett er også med på å rekruttere til fagopplæring i duodji ved å tildele lønnstilskudd til lærebedriften og stipend til duodjielevene.

Bevilgninger til opplæring kommer fra Kunnskapsdepartementet. Midlene tildeles som rammeposter, som Sametinget skal kunne rå over selv. Imidlertid ligger det føringer fra departementet over hva midlene skal brukes til. Dette medfører begrensninger når det gjelder Sametingets muligheter til politikktutvikling på opplæringsområdet.

2.5.3 Samarbeidsavtalene med fylkeskommunene

Sametinget har inngått samarbeidsavtaler med fylkeskommuner i det samiske området, som også har betydning i en utdanningspolitisk kontekst. Det overordnede formålet med avtalene er å styrke og synliggjøre samisk kultur, språk og samfunnsliv. Samarbeidsavtalene omhandler opplæringsspørsmål og forplikter til gjensidighet og samarbeid når det gjelder videregående opplæring. Som eksempel kan nevnes at det i artikkel 15 i samarbeidsavtalen med Finnmark fylkeskommune fastslås at begge parter vil bidra til at fylkeskommunale videregående skoler tilrettelegger for opplæring i samiske fag og om samisk innhold.⁷

Avtalen med Troms fylkeskommune, artikkel 5, er mer konkret enn avtalen i Finnmark. Den fastslår blant annet at partene vil arbeide for at videregående skoler i Troms skal gi opplæring etter

---

⁷ Se Samarbeidsavtale med Finnmark fylkeskommune og Sametinget, inngått 23.11.2007.

læreplanverket for Kunnskapsløftet-samisk og at fylkeskommunen skal starte opp konkrete programfag.⁸ Artikkel 5 omfatter også tiltak om elevhospitering og elevutvekslinger i samiske områder. Alle elever på videregående nivå i Finnmark og Troms skal etter avtalene få tilbud om opplæring i samisk. Partene skal legge til rette for rekruttering til duodjifaget og opplæring i bedrift. Videre omhandler avtalene tiltak for rekruttering og kompetanseheving av lærere for opplæring i samisk og samisk innhold i videregående opplæring. Det er også egne punkt om informasjon om Kunnskapsløftet-samisk og prinsippene for opplæringen- samisk. Avtalen i Finnmark forplikter partene til å avholde årlige møter om opplæring etter Kunnskapsløftet- samisk og oppfølging av samarbeidsavtalen, mens avtalen for Troms inneholder flere tiltak på læremiddelkartlegging og voksenopplæring. I Åarjelsaemieh samarbeidsavtale er det formulert en egen strategi for å sikre forsvarlig samisk relaterte tilbud på førskole-, grunnskole og videregående nivå, samt tilbud relatert til høyere utdanning, og sikre økte statlige bevilgninger til kommuner og fylkeskommuner for å realisere Kunnskapsløftet -samisk.⁹

Det er et mål med alle samarbeidsavtalene å styrke den gjensidige informasjonsutvekslingen, bidra med veiledning og prioritere deltakelse på relevante skolefaglige samlinger. Avtalene skal også bidra til å styrke formidlingen av samisk kultur og kulturforståelse i skolene i fylkene.

Gjennom de årlige møtene mellom sametingspresidenten og de ulike fylkesordførerne så skal status for samarbeidsavtalene gjennomgås og oppfølgende tiltak drøftes. I tillegg møtes administrasjonene på ledernivå for gjennomgang av oppfølging og status for avtalene med fylkeskommunene. Sametinget mener det er viktig å ha en god dialog med fylkeskommunene også i opplæringssaker, men en slik dialog kan vanskeligjøres grunnet samarbeidsavtalenes ulike karakter. Avtalen med Troms fylkeskommune er detaljert, men de andre avtalene er mer generelle i sin utforming. Spørsmålet er hvorvidt avtalene i fremtiden også bør inkludere fylkesmennene, som i det daglige har stort ansvar for samiskopplæring. Ved en eventuell evaluering av samarbeidsavtalene bør dette være forhold som må vurderes nærmere.

3. UTDANNINGSPOLITISKE UTFORDRINGER

3.1 Den samiske skolen: Dekolonisering og kompetanseheving

Med bakgrunn i samisk skolehistorie har samiske skoleforskere redegjort for hvordan den samiske skolen gradvis har blitt dekolonisert, det vil si hvordan skolen og læremidlene har begynt å ta sitt utgangspunkt i samiske verdier, samiske oppdragelsesmåter og normer som er sentrale i samenes familie- og samfunnsliv. Den samiske skolens innhold har også blitt kritisert for i liten grad å gjenspeile samiske verdier. Ny forskning har hevdet at den samiske skolen ofte kun er samisk i navnet, i realiteten så er det lite som skiller den norske fra den samiske skolen. Det er veldig mye opp til skoleeier, rektor og lærere å bestemme hvilke undervisningsmåter de benytter, metoder og hvilke deler av pensum de legger mest vekt på.

---

⁸ Se Samarbeidsavtale med Troms fylkeskommune, inngått 28.juni 2007.

⁹ Se Samarbeidsavtale for sørsameområdet, revidert 2010-2013. Samarbeidspartene er Sametinget i Norge, Nordland fylkeskommune, Nord-Trøndelag fylkeskommune, Sør-Trøndelag fylkeskommune og Hedmark fylkeskommune.

Sametinget ser behov for oppmerksomhet rundt disse spørsmålene også i politiske diskusjoner om samisk utdanningspolitikk. Den samiske skolen skal være en god skole, kvalitetsmessig, pedagogisk og sosialt. Sametingets rolle når det gjelder innholdet i og grunnlaget for undervisningen er at Sametinget er med på å legge premissene for læreplanene. Læreplanene skal bidra til at elevene lærer ikke bare samisk språk, men også lærer ut i fra et samisk perspektiv, gjennom synliggjøring av samiske verdier og opplæringsmetoder. Sametinget har ansvaret for læremidlene som skal være hjelpemidler for og stimulere til barn, unges og voksnes læring.

Den samiske skolen er i endring som et resultat av at det samiske samfunnet gradvis har forsøkt å gjenoppbygge og revitalisere sine tradisjonelle samfunnsinstitusjoner, sine språk og sine sosiale normer. Skolen reflekterer samfunnet forøvrig, og den samiske skolen bærer nok preg av at det ikke er så lenge siden det var forbudt å snakke samisk i skolen. Samiske lærere som tidligere var tvunget til å gi opplæring til samiske barn på norsk, og som ikke fikk tillate samiske barn å snakke sitt morsmål i skolen, lever enda og kan fortelle om samvittighetskvaler og sorgreaksjoner etter å ha blitt brukt som aktive redskaper i fornorskningspolitikken. Det tar tid å bygge opp og utvikle noe som staten gjennom en særdeles aktiv fornorskningpolitikk har brutt ned. Ved drøftinger av samisk utdanningspolitikk kan man ikke glemme hvilken historie den samiske foreldre-, besteforeldre og oldeforeldregenerasjonen er bærer av. Deres historie blir viktige vitnesbyrd for at enhver assimileringspolitikks mest ødeleggende side er den som rettet seg mot den oppvoksende generasjons muligheter til å lære seg sitt morsmål. Ødeleggelsene fra fornorskningspolitikkenes æra gir seg utslag i dagens samfunn ved at det er svært mange samer som ikke kan sitt morsmål, og som ikke har kunnet lære sine barn samisk. Mange barn av samer som ble fratatt morsmålet sitt, har ikke lært seg samisk, og ofte kommer de i en vanskelig situasjon når deres egne barn lærer seg samisk og ønsker å bruke språket aktivt hjemme.

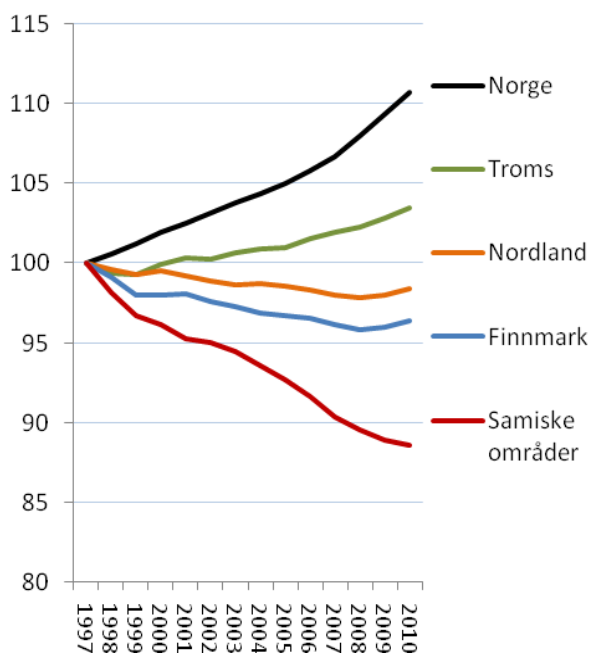
Også de samene som ikke mistet morsmålet sitt har lidd på grunn av fornorskningspolitikken. Mangelfull skolegang og undervisning på et språk de ikke forstod noe av, ga disse barna et bilde av skolen som et sted for frykt og intoleranse overfor deres kultur og språk. Etterdønningene av fornorskningspolitikken ser man også i såkalte samiske kjerneområder som Kautokeino og Karasjok, hvor mange eldre samer ikke kan skrive eller lese sitt eget morsmål. Dette byr på svært store utfordringer som Sametinget som institusjon ikke har greid å gripe fatt i eller løse.

Sametinget mener det er på sin plass å rette fokuset på de enorme konsekvensene en slik ødeleggende politikk har hatt for samene når det gjelder utdanning. Det er kanskje ikke så naturlig å tenke på at årsaken til at et barn som lærer samisk i en barnehage i Alta ikke kan kommunisere med sine foreldre hjemme på deres morsmål, er at oldeforeldrene til barnet ikke fikk lov å snakke samisk da de var barn. Samiske barn bærer fortsatt arven etter fornorskningspolitikken. Staten er ansvarlig for å støtte opp om disse barna slik at samisk språk igjen blir et hjemmespråk for alle samer som ønsker det. Dette er særlig viktig å knytte opp mot barnekonvensjonens artikkel 29 og kravet om at alle barn skal få respekt for hverandres kulturelle bakgrunn, historie, både positive og negative elementer ved historien. Moderne samisk utdanningspolitikk skal på mange måter være motsvaret til og rette opp det som ble ødelagt etter gammel fornorskningpolitikk.

3.2 Demografiske forhold: Folketallsutvikling i de samiske bosettingsområdene

Det er en klar sammenheng mellom folketallsutviklingen, skolestrukturen og skoletilbudet i de samiske områdene. Tabellen nedenfor viser utviklingen av folketallet i landet som helhet, samt i de tre nordligste kommunene og i det samiske området. Med samisk område menes her de 22 kommunene som inngår i virkeområdet for Sametingets virkemidler til næringsutvikling (STN-området). Store kommuner, som Sør-Varanger, Alta, Tromsø og Narvik, der deler av kommunene er med i virkeområdet, er trukket ut av analysegrunnlaget. Tabellen gir slik en oversikt over folketallsutviklingen i de tradisjonelle samiske bosetningsområdene i nord, samt i fylkene i nord sett under ett.

Figur 1: Utvikling av folketallet, indeksert slik at nivået i 1997=100. Telemarksforskning 2011

Det samlede folketallet i Norge økte fra 1997 til 2010, mens det i samme periode viste en sterk nedgang i folketallet i de samiske kommunene (STN-området). Både negativt fødselsoverskudd og utflytting er årsakene til denne nedgangen. Befolkningsnedgangen i det samiske området har vært langt sterkere enn i alle de tre nordligste fylkene. Folketallet i Troms har økt siden 1997, mens Nordland og Finnmark har snudd nedgang til vekst i de siste årene. I det samiske området har nedgangen fortsatt.

Det er i hovedsak unge folk som flytter ut, noe som på sikt vil forsterke nedgangen i folketallet i samiske strøk. De som flytter ut fra samiske områder, flytter til mer urbane strøk.

To kommuner, Karasjok og Kautokeino skiller seg ut med vekst i befolkningen i denne perioden. I tillegg til at folketallet i de samiske områdene går ned, blir det også flere eldre. Dette er ikke spesielt for samiske områder, det gjelder for landet som helhet. Men det som kjennetegner samiske områder er at andelen av befolkningen under 30 år synker langt raskere enn det ellers gjør. Dette gir store utfordringer for samisk skole, enten det er i de tradisjonelle bosetningsområdene eller i de mer urbane områdene.

3.3 Elever med samisk i fagkretsen i grunnskolen og videregående opplæring

Grunnskolens informasjonssystem på internett (GSI) utarbeider hvert år statistikk over antall elever som velger samisk som første- eller andrespråk i grunnskolen. I rapportene *Samiske tall forteller 1-3* er disse tallene presentert og analysert. Opplæringsmeldingen har hentet statistisk materiale og kommentarer fra disse rapportene og fra grunnskolens informasjonssystem på internett.

Elevtallet i faget samisk i grunnskolen er avgjørende for hvor mye samisk vil bli brukt både skriftlig og som talespråk i framtida. Endringene i elevtallet kan også være en pekepinn på i hvilken grad skolen har lyktes med å gi elevene et godt tilbud i samiskopplæringa, og dermed inkludert samisk språk og kultur i sine planer.

Tabell 2 Antall grunnskoleelever med samisk i fagkretsen i perioden 1990/91 til 2005/06

År	1990/91	1993/94	1995/96	1997/98	2005/06
Elevtall	1214	1680	1755	2115	3055

Tabell 3 Antall grunnskoleelever med samisk i fagkretsen i perioden 2005/06 til 2010/11

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
I alt	3055	2672	2542	2517	2346	2245
Nordsamisk	2844	2479	2354	2339	2158	2058
Lulesamisk	88	77	79	77	81	96
Sørsamisk	123	116	105	101	97	91

Tallet på elever i grunnskolen med samisk i fagkretsen ble fordoblet i perioden 1991/92 til 2007/08. Stigningen gjaldt både antall første- og andrespråkelever og innenfor alle de tre samiske språkene. I skoleåret 2005/06 hadde i alt 3055 grunnskoleelever samisk i fagkretsen i Norge.

Tallet på grunnskoleelever med samisk i fagkretsen har gått ned hvert år siden *Kunnskapsløftet-samisk* ble innført i 2006. Før den tid steg elevtallet hvert år. Det har vært en nedgang på til sammen 810 elever siden toppåret 2005/06.

Elevtallet for nordsamisk og sørsamisk har hatt omtrent den samme prosentvise nedgangen de fem siste årene, mens elevtallet på lulesamisk har økt. Tallgrunlaget er imidlertid lite, så tilfeldige endringer kan gi store prosentvise utslag.

Rapporten *Samiske tall forteller 3* diskuterer denne endringen, og nevner at en forklaring kan være at skolene ikke har maktet å få med seg elevene som valgte faget *Samisk språk og kultur* i *Det samiske læreplanverket for den tiårige grunnskolen*. Dette faget ble ikke videreført da *Kunnskapsløftet-samisk* ble innført i 2006. Rapportene peker også på at elever som bor utenfor forvaltningsområdet for samisk språk, og som velger samisk som andrespråk, enten får flere skoletimer enn sine medelever eller må velge bort deler av andre fag.

Tabell 4 Antall grunnskoleelever med samisk som førstespråk

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
I alt	998	1020	1027	1043	1010	971
Nordsamisk	953	971	984	997	964	923
Lulesamisk	29	31	25	27	26	29
Sørsamisk	16	18	16	19	20	19

Samisk som førstespråk har gått ned med 3 prosent i perioden fra 2005/06 til 2010/11. Dette må betegnes som en relativt stabil situasjon. Nedgangen på 3 prosent over fem år er mindre enn nedgangen i elevkullene i Nord-Norge i samme periode, der nedgangen var på over 7 prosent. Selv om tallet på førstespråkelever har vært stabilt sett over en lengre periode, har nedgangen vært tydelig de siste to årene, med en nedgang på i alt 72 elever. Det er for tidlig å si om dette er en trend eller en tilfeldig svingning.

Tallet på førstespråkelever i lulesamisk er 29 i skoleåret 2010/11. Det er det samme tallet som fem år før, og det er tre elever mer enn skoleåret 2009/10.

Tallet på elever i sørsamisk førstespråk har i 2010/11 økt med tre sammenlignet med 2005/06. Her er tallene så små at tilfeldige svingninger gir store prosentvise utslag. Tabell 4 viser at tallet på førstespråkelever både i sørsamisk og lulesamisk har holdt seg stabilt de siste fem årene

Tabell 1 Tallet på elever med samisk i fagkretsen i de videregående skolene, fordelt på fylker der det er flere enn fem elever.

	Skoleåret 2008-2009			Skoleåret 2009/2010			Skoleåret 2010/2011		
	Første-språk	Andre-språk	Totalt	Første-språk	Andre-språk	Totalt	Første-språk	Andre-språk	Totalt
Heile landet	189	152	341	215	154	369	248	185	433
Finnmark	172	95	267	180	103	283	216	125	341
Troms	11	30	41	10	30	40	12	37	49
Nordland		12		21	7	28	18	9	27
Nord-Tr.lag		12			8			9	
Resten	6*	3	33	4**	6	14**	2	5	16**

* Resten av landet inkluderer også fylkene Nordland og Nord-Trøndelag

** Resten av landet inkluderer også Nord-Trøndelag

En samlet oversikt over elevene med samisk i fagkretsen i de videregående skolene i hele landet er ikke presentert før. Tabellen som er vist ovenfor er hentet fra rapporten *Samiske tall forteller 4*, som ennå ikke er publisert. Tabellen viser en sterk stigning i tallet på elever med samisk i fagkretsen i videregående opplæring de siste tre skoleårene. Både antallet elever med samisk som første- og andrespråk har økt. Dette har skjedd både i Finnmark og i resten av landet.

En medvirkende faktor til denne økningen kan være at videregående opplæring nå får de store grunnskolekullene med samisk i fagkretsen fra tida rundt 2005.

3.4 Implementeringen av Kunnskapsløftet og Kunnskapsløftet- samisk

I perioden 2006–2011 er det blitt gjennomført en forskningsbasert evaluering av Kunnskapsløftet. Evalueringen skal belyse og dokumentere i hvilken grad utfordringene for grunnopplæringen og intensjonene med reformen er fulgt opp og gitt resultater i praksis.

Kunnskapsløftet er en nasjonal utdanningsreform som omfatter både styring, struktur og innhold. Utdanningsdirektoratet iverksatte på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet en evaluering av reformen. Evalueringen av forvaltningsnivåenes og institusjonenes rolle i implementeringen av Kunnskapsløftet omfatter blant annet analyse av styringsmodellen, hvordan rolle og ansvarsfordeling fungerer på tvers av nivåer, og en karakteristikk av mulige endringer i skolelederes og læreres profesjonsforståelse. Det er avgitt to delrapporter: Rapport 42/2008 *Det nasjonale styringsnivået. Intensjoner, forventninger og vurderinger* og Rapport 42/2009 *Kunnskapsløftet – tung bør å bære?* I første delrapport (rapport 42/08) fremgår det at Kunnskapsløftet presenterte et systemskifte, og et nytt styringssystem var en av de viktigste endringene i reformen. Oppgaver og myndighet skulle desentraliseres, ansvars plasseringen på tvers av ulike nivåer skulle bli mer tydelig, skoleeier skulle få mer frihet og ta mer ansvar, og reformen var basert på tillit til lokal kompetanse og kapasitet. Evalueringen ga et bilde av en sektor preget av uklarhet når det gjelder styringsdimensjonen og ansvarsfordelingen. Sentrale myndigheter synes ikke å ha tatt et helhetlig grep om reformimplementeringen, og Kunnskapsløftet som styringsreform synes å være svakt forankret hos sentrale aktører på det nasjonale beslutnings- og forvaltningsnivået som skal gjennomføre den. Videre sier evalueringsrapporten at sentrale aktører er opptatt av å desentralisere ansvar for oppgaver, men ikke beslutningsmyndighet. I konklusjonen understrekes det at det kan få uheldige konsekvenser hvis man ansvarliggjør og stiller forventninger til aktører med liten myndighet. I et reformimplementeringsperspektiv karakteriseres dette som et problematisk funn.

I andre delrapport (rapport 42/09) fremgår det at kommunesektorens tvetydige status som forvaltningsorgan under staten og som selvstyreorgan med egen beslutningsmyndighet, egne folkevalgte og egen administrasjon, setter implementeringen av Kunnskapsløftet i en bestemt ramme. Kommunesektoren skal både styre selv og sette i verk det staten bestemmer. Informanter fra kommunalt/fylkeskommunalt nivå, skolene og fagorganisasjonene samt respondentene fra skoleeiernivå gir uttrykk for at de er underlagt et hierarkisk implementeringsregime, dvs. en ”ovenfra og ned”-implementering. Et særlig funn i evalueringen av Kunnskapsløftet som styringsreform (Rapport 42/2009), er at det er uavklarte spenninger mellom på den ene siden politisk og profesjonell styring, og på den andre siden mellom sentral og desentral styring av grunnopplæringen. Forbindelseslinjene mellom styringsnivåene er ikke gode. Kommunesektorens utdanningsadministrative ledere peker på spenningsforholdet mellom økt frihet og handlingsrom på den ene siden, og økt sentral styring med rapportering og tilsyn på den andre siden. Evalueringen viser store systematiske variasjoner mellom kommunene. Skoleeierne beskriver sitt forhold til fylkesmannen som godt, men som annerledes enn tidligere. Fylkesmannen har fått forsterket sin tilsynsrolle på bekostning av utviklings- og veiledningsrollen.

Dette mangfoldet av aktører med ulik grad av innflytelse gjør at forskerne bak NF-rapport nr. 3/2009 *Samisk opplæring under LK06-Samisk* har valgt å legge et governance-perspektiv (”samstyringsperspektiv”) på de prosesser som går i forhold til implementering av *Kunnskapsløftet – samisk*. Det innebærer at utvikling av, og vedtak om tiltak skjer gjennom forhandlinger og dialog, gjerne i form av nettverk, mellom ulike aktører med til dels uklare, ustabile og overlappende roller og oppgaver. Skal utvikling skje og styres etter slike prinsipper, forutsetter det tillit og åpne kanaler mellom aktørene slik at aktørene kan arbeide sammen om oppgaver mot mål som er oppfattet noenlunde likt.

Nordlandsforskning og Høgskolen i Finnmark har i samarbeid med Norut Alta og Norut Tromsø på oppdrag fra Utdanningsdirektoratet, gjennomført forskningsprosjekter hvor hovedmålet har vært å finne ut om Læreplanverket for *Kunnskapsløftet – samisk* (LK06-S) bidrar til en mer likeverdig skole og opplæring for de samiske folkegruppene i Norge.

Det er kommet ut tre delrapporter fra evaluering av *Kunnskapsløftet – samisk*. Første delrapport (NF-rapport nr.3/2009) *Samisk opplæring under LK06-samisk – Analyse av læreplan og tidlige tiltak for implementering* omhandler tre temaer. Først er det en historisk gjennomgang av norsk skolepolitikk overfor samene fra 1700-tallet og frem til i dag. Deretter selve implementeringen av læreplanverket, basert på dokumentanalyser av læreplanverket LK06-S og sentrale dokumenter fra Sametinget, fylkesmenn og skoleeiere og på intervjuer med Sametinget, fylkesmenn og skoleeiere. Så en første evaluering av læreplanverket LK06S, basert både på generelle læreplananalyser og på sammenligninger med L97S og med LK06 ved å analysere innholdet i de aktuelle læreplanverkene.

Rapporten viser at den samiske befolkningen i Finnmark kjenner godt til elevenes rettigheter om opplæring i og på samisk. Rettighetene er mindre kjent sør for Finnmark, og behovet for informasjon er større der. Utfordringene knyttet til implementeringen av reformen synes å være større i områdene utenfor forvaltningsområdet for samisk språk.

Andre delrapport (NF-rapport nr.6/2010) *Fra plan til praksis – Erfaringer med Kunnskapsløftet – samisk (LK06S)* har undersøkt hvordan LK06-S er blitt implementert i et utvalg av skoler i forhold til opplæring innenfor nord-, lule- og sørsamisk språkgruppe, både innenfor og utenfor samiske distrikt. Betydning av faktorer som organisering av opplæring i samisk, lærerkompetanse og læremidler blir belyst. Undersøkelsen er blant annet basert på intervjuer av skoleleder, lærere, elever og foreldre på en og samme skole.

Rapporten viser at det er forskjeller når det gjelder utfordringer knyttet til opplæring i og på samisk. Elever som bor utenfor de samiske kjerneområdene har ikke den samme støtten fra miljøet utenfor skolen når det gjelder samisk språk og kultur som elever som bor på steder der samisk språk står sterkt. I miljøer der samisk språk står sterkt, vil også samisk kultur, samiske håndverkstradisjoner og

samisk samfunnsliv for øvrig stå sterkt. Det er forskjeller i utfordringene innen de tre samiske språkområdene både når det gjelder lærertilgang, læremidler og sammenheng mellom læreplanens forutsetninger og realiteten av hva som finnes av ressurser som ulike media og språkarenaer – særlig innen sørsamisk opplæring.

Forskerne har ikke funnet at reformperspektivet i Kunnskapsløftet er særlig vektlagt, og de ser så langt få endringer i opplæringen før og etter innføringen av *Kunnskapsløftet - samisk*. Forskerne konkluderer med at:

en skole som har dårligere ytre rammer, og heller ikke får likeverdige innsatsfaktorer, vanskelig kan gi en likeverdig skole for alle elevene.

Tredje delrapport (NF-rapport nr.3/2011) *Rett til samisk opplæring – ideal eller realitet* er en kartlegging av elevenes vurdering av samiskopplæringen. Kartleggingen omfatter elever fra 5. årstrinn i grunnskolen og elever på videregående skole.

Rapporten dokumenterer elevenes vurdering av egne ferdigheter i samisk, bruk av samisk hjemme og blant venner, syn på samisk som fag i skolen og deres vurdering av arbeidsmåter, læremidler og vurderingsformer i samiskopplæringen.

Elevene vurderer stort sett faget samisk som viktig og nyttig, men synes faget er krevende. Kartleggingen viser at valg av språket som første- eller andrespråk synes å henge sammen med stillingen som samisk språk har hjemme og i nærmiljøet.

Læremidler i samisk vurderes av de fleste elever som ikke gode.

3.5 Den samiske elevens rettigheter og læringsmiljø

3.5.1 Ulike rettigheter i grunn- og videregående opplæring

Samiske elever i grunn- og videregående opplæring har etter opplæringsloven ulike rettigheter når det gjelder samiskopplæring. Alle grunnskoleelever i samiske distrikt har i følge § 6-2 rett til opplæring i og på samisk. Utenfor samisk distrikt har elever i grunnskolen rett til opplæring i og på samisk dersom minst 10 elever i en kommune ønsker slik opplæring og så lenge det er 6 elever igjen i gruppa. I følge § 6-3 har samer i videregående opplæring rett til opplæring i samisk. De har ikke lovfestet rett til opplæring på samisk.

I følge opplæringsloven kan departementet gi forskrifter om at visse skoler, kurs eller klasser skal tilby opplæring i eller på samisk eller i særskilte samiske fag i videregående opplæring. En slik forskrift er ikke gitt. Ingen videregående skoler er forpliktet til å gi opplæring på samisk eller etter *Kunnskapsløftet - samisk*, men dette gjøres i dag ved de samiske videregående skolene. Videregående skoler er kun forpliktet til å ta i bruk læreplaner i samisk språk og læreplan i norsk for elever som har samisk som førstespråk. Gjeldende lovverk (regelverk) synes å være mangelfull i forhold til videregående opplæring for den samiske befolkning. Retten til opplæring på samisk i videregående opplæring må lov- eller forskriftsfestes, og plikten til å gi opplæring etter *Kunnskapsløftet – samisk* i videregående opplæring må forskriftsfestes. Dette innebærer justering av kapittel 6 i opplæringsloven og justering av forskrift til opplæringsloven.

I ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 26 heter det at det skal treffes tiltak for å sikre medlemmer av vedkommende folk minst like god mulighet til å skaffe seg utdanning på alle nivåer som det den øvrige del av nasjonalsamfunnet har og i artikkel 21 heter det at medlemmer av vedkommende folk skal ha minst like gode muligheter til yrkesopplæring som øvrige borgere Dette må også innebære at videregående opplæring for samer må sikres like gode muligheter som for majoritetsbefolkningen

samtidig som retten til opplæring i og på samisk er den samme som i grunnskolen. Det kan vanskelig sies at dette fullt ut er situasjonen i dag.

Også barnekonvensjonen artikkel 30 gir hjemmel for at særlige tiltak kan iverksettes for å styrke samisk språk og kultur. Rettighetene samiske elever har etter folkeretten gjelder uavhengig av om de går i grunnskolen eller tar videregående opplæring. Sametinget vil derfor arbeide videre for at samiske elevers rettigheter i videregående opplæring implementeres og lovfestes slik at norsk rett kommer i samsvar med folkeretten og gir like rettigheter for grunnskole og videregående opplæring.

3.5.2 Rekruttering av lærere

Det samiske samfunnet står overfor store utfordringer når det gjelder rekruttering av lærere. Vi har behov for samisktalende lærere og lærere som har kunnskap om samisk språk og samiske samfunnsforhold. Studentene som tar lærerutdanning vil være bærebjelker i fremtiden. Uten lærere som kan undervise i og på samisk, vil vi ikke få den ønskede utviklingen i de samiske samfunnene.

På folkemøtene våren 2011 kom det en klar henstilling om at Sametinget må gjøre noe for å få fortgang i arbeidet med å få flere samiske lærere. Samtidig registrerer Sametinget at i 2011 var det kun fire kvalifiserte søkere til den samiske lærerutdanningen ved Sámi allaskuvla. Dette medfører at lærerutdanningen ikke starter opp høsten 2011. En slik utvikling er bekymringsfull med tanke på at det er stor mangel på samiske lærere, men det er ikke en problemstilling som er særegen for den samiske lærerutdanningen. Også på landsbasis så opplever man at til tross for dyre rekrutteringskampanjer, så er det få som søker seg til lærerutdanningen, og få som er kvalifiserte til å tas opp på studiene.

Sametinget har over lengre tid prioritert egne utdanningsstipend for dem som tar samisk førskolelærer- eller allmennlærerutdanning. Sametinget har også egne stipender for de som tar høyere utdanning innenfor samiske språk. Dette er en bevisst utdanningspolitisk prioritering fra Sametingets side, som medfører at andre utdanninger hvor man også mangler samiskspråklig kompetanse, ikke får tilsvarende motivasjonstiltak. Sametinget ser at det er stort behov for samiskspråklige innenfor blant annet helsesektoren, politivesenet og domstolsvesenet. Med de rammebetingelsene Sametinget i dag har, er det imidlertid ikke mulig å prioritere alle de utdanningsgrenene hvor det er prekært behov for økt kompetanse i samisk språk og samisk kultur. Mangelen på samiskspråklige lærere har vært et problem over lengre tid, og Sametinget ser fortsatt behovet for å ha et særlig fokus på lærerutdanning når det gjelder tilskudd i form av utdanningsstipend som motivasjonsfaktor.

Ved de årlige budsjettvedtakene som gjøres av Sametingets plenum, åpnes det for justeringer i listen over prioriteringer når det gjelder utdanningsstipend for høyere utdanning. For øvrig vil de øvrige prinsipielle spørsmål som gjelder samisk høyere utdanning behandles i en egen redegjørelse eller melding om samisk høyere utdanning.

Sametinget ser at skal vi lykkes i arbeidet både med lærerutdanning og annen høyere utdanning, må det skje i et samarbeid mellom flere aktører. Sametinget mener det er positivt at det er satt i gang et arbeid for å utrede og vurdere samisk høyere utdanning og forskning. Butenschøn-utvalget er nå i gang med å utrede en rekke forhold knyttet til samisk forskning og høyere utdanning i et nasjonalt, regionalt og internasjonalt perspektiv. Utredningen skal ferdigstilles innen utgangen av 2011. Utvalget er bredt sammensatt fra de ledende utdannings- og forskningsinstitusjonene innenfor samiske spørsmål i Norden, og det er særlig positivt at det er bred faglig og geografisk spredning blant utvalgets medlemmer. Fra Sametingets side er det grunn til å trekke frem den positive konsultasjonsprosessen som har vært med hensyn til oppnevningen av dette utvalget. Sametinget er tilfreds med at utvalget har godt kvalifiserte samiske representanter fra Finland, Sverige og Norge, og at Sametingets forslag til utvalgsmedlemmer ble vektlagt av Kunnskapsdepartementet ved oppnevningen.

Utvalget skal klargjøre på hvilken måte forskning og høyere utdanning kan være premissleverandør for og bidra til samisk samfunnsutvikling. I den sammenheng skal utvalget også utrede rekrutteringssituasjonen til samisk høyere utdanning som et grunnlag for samfunnsutviklingen og for å bygge sterke forskningsmiljøer.

Utvalget skal videre vurdere utviklingen av Sámi allaskuvla mot en vitenskapelig høyskole og videre mot et urfolksuniversitet. I den forbindelse er det positivt at utvalget ser på samisk høyere utdanning i et allsamisk perspektiv. Sámi allaskuvla har som en særlig utfordring å tilrettelegge for muligheter til samisk lærerutdanning i sør- og lulesamiske språkområder også, gjerne på tvers av landegrensene, noe som vil innebære et samarbeid med svenske og finske utdanningstilbydere.

Når det gjelder rekruttering til samisk høyere utdanning, har en samiskspråklig institusjon en dobbel utfordring i rekrutteringsarbeidet. Samiske institusjoner kjemper om de samme studentene som universiteter og høyskoler over hele Norden. En tilleggsutfordring for samiske utdanningsinstitusjoner, er at flere av de studentene som er aktuelle, må først gis mulighet til å tilegne seg nødvendig samisk språkkompetanse.

Sametinget har i 2010 deltatt i kampanjen Gollevirgi – Drømmejobben, for rekruttering til førskole- og grunnskolelærerutdanning i Finnmark, sammen med Sámi allaskuvla, Høgskolen i Finnmark og Fylkesmannen i Finnmark. Sametinget ønsker at lignende kampanjer kan arrangeres også i områder sør for Finnmark. Sametinget vil i løpet av høsten ta kontakt med ulike samarbeidspartnere for å planlegge en større kampanje for skoleåret 2012/2013. Kampanjen skal omfatte også lule-, og sørsamisk områder.

Sametinget ser imidlertid at rekrutteringskampanjer alene ikke er nok for å sikre studenter til lærerutdanning og annen høyere utdanning verken på Sámi allaskuvla eller andre høyskoler. Det er også viktig å ha en helhetlig gjennomgang av studietilbud og organisering av hele virksomheten ved studiestedet, iberegnet bo - og fritidstilbud for studentene.

Kommunene og fylkeskommunene må ha karriereveiledere som har kunnskaper om samisk språk og samfunnsforhold. De vil være viktige i veiledningen til elevene når det gjelder valgene videre. Elevene må få kjennskap til hvilke utdannings- og karrieremuligheter de har ved å velge samisk språk videre i utdanningsløpet. Sametinget har vært i dialog med Kunnskapsdepartementet om at mandatet til de samiske veiviserne også må innbefatte informasjon om samiske studietilbud og livet som student etter endt videregående opplæring. Det har også vært dialog om at alle samiske utdanningsmuligheter bør samles på nettsidene til alle involverte som høyskoler, universitet, Kunnskapsdepartementet og Sametinget. Dette er noen av informasjonstiltakene som er i en egen nasjonal rekrutteringsstrategi, hvor Sametinget har vært med og blitt konsultert om tiltakene i strategien.

3.5.3 Læreren - elevens tillitsmann

For at eleven skal kunne utvikle seg både kunnskapsmessig og som person kreves det at skolehverdagen er innholdsrik i form av variert og tilpasset opplæring. Skolen må være en sosial arena der eleven trives. Eleven må utfordres på kunnskap og verdier, og opplæringen må være tilpasset elevens individuelle forutsetninger med tanke på sosial bakgrunn, næringsstilhørighet og kunnskapsnivå. Alt dette fordrer at skolen har pedagogisk dyktige lærere. En lærer er elevens nærmeste tillitsperson. Det er læreren som står for den daglige formidlingen av kunnskap, kultur og verdier. Det er læreren som ser og kjenner eleven best i skolemiljøet. Læreren må følgelig være rustet, både faglig og som menneske, til å forvalte sin myndighet og sitt ansvar ovenfor eleven på en faglig god og kulturelt trykghetsfremmende måte. I tillegg til krav om faglig kompetente lærere, er det også en kjensgjerning at læreren må ha gode rammevilkår for sitt virke. Vi vet at lærere innen samisk ofte har vanskelige arbeidskår, både når det gjelder faglig miljø og det som direkte går på arbeidsmiljø. Særlig i kommuner der de har samiske elever spredt over flere skoler kommer denne utfordringen til syne. Enkeltlærere som ambulerer fra skole til skole for å dekke undervisningsbehovet, opplever ofte

å stå alene uten samiske eller pedagogiske fagmiljø å henvende seg til, samtidig som de opplever en form for avstand fra lærerkollegiet på de forskjellige skolene og på den måten ufrivillig isoleres fra arbeidsmiljøet.

Som et resultat av denne problemstillingen opplever den samiske eleven stadige utskiftninger av lærerkrefter, noe som følgelig fører til direkte brudd i undervisningen og et generelt brudd i læringsøymed. Dette er utfordringer som også kommer til uttrykk i Barneombudenes rapport om samiske barns medvirkning¹⁰. For Sametinget, som den samiske befolkningens ombud, er en slik skolehverdag uholdbar.

Læreren, som den samiske elevens tillitsmann, må derfor ha reelle arbeidskår på lik linje med øvrige lærere. Til grunn for lærerens virke er det nødvendig at han eller hun innehar en faglig og arbeidsmiljømessig base eller knutepunkt. I forlengelsen av dette er det viktig at læreren får pedagogisk og faglig oppfølging av sin arbeidsgiver. Den enkelte elev har krav på en kvalitativ og innholdsrik undervisning. Skolens (skoleeiers) plikt er derfor gjennom oppfølging av læreren, å sørge for at eleven får et best mulig utbytte av undervisningen.

Statlige utdanningsmyndigheter har i samarbeid med arbeidstakerorganisasjonene, KS og universiteter og høyskoler utarbeidet en varig nasjonal strategi for videreutdanning av lærere; *Kompetanse for kvalitet*. Økt kompetanse for lærere innenfor fagene norsk og samisk, matematikk og engelsk, fortrinnsvis på ungdomstrinnet, er et av delmålene for 2009-2012. Sametingets kartlegging av kompetansehevingsbehovet i samiske skoler viser at det er mest behov for kompetanseheving i samisk, bl.a. i fagskriving og lesing, tospråklighetspedagogikk og bruk av sterke opplæringsmodeller. Dernest er det behov for økt kompetanse om integrering av tradisjonell kunnskap i naturfag, samfunnsfag, matematikk og i andre fag. I matematikk er det også behov for kompetanseheving om fagbegrepene på samisk og bruk av praktiske metoder. Videre er det behov for kompetanseheving i bl.a. engelsk, duodji, flerkulturell forståelse og urfolkspedagogikk. Den nasjonale kompetansehevingsstrategien ivaretar bare i begrenset omfang kompetansehevingsbehov til lærere i samiske skoler og samisklærere.

I slutten av 2010 bevilget Utdanningsdirektoratet kr 2 000 000,- til kompetanseheving i den samiske skolen i forbindelse med Kunnskapsløftet – samisk, hvor målgruppen er lærere i grunnopplæringen. Midlene skal stimulere til kompetanseheving som fremmer samisk språk og kultur i den samiske skolen. Midlene ble ikke benyttet i 2010, og ble overført til 2011. Ved revisjon av Sametingets budsjett 2011, sak 22/11, ble tildeling fra Utdanningsdirektoratet innarbeidet i budsjettet under kap. 17.2 Spesielle prosjekter, kompetanseheving i den samiske skolen i forbindelse med Kunnskapsløftet – samisk. Kap. 17 i budsjettet omhandler driftsutgifter på administrativ nivå. Det er ikke satt andre krav enn at midlene benyttes iht. tildelingsbrevet fra Utdanningsdirektoratet. Sámi allaskuvla har, på oppdrag fra Sametinget, utviklet kombinert etter- og videreutdanningstilbud i prinsipper for opplæringen – samisk og samisk læringsplakat. I følge undertegnet avtale skal Sámi allaskuvla også gjennomføre denne etter- og videreutdanningen.

3.5.4 Samarbeid mellom skole og hjem

Foreldre og foresatte har et stort ansvar for egne barns læring og utvikling. Foreldrenes engasjement i sine barns læring har stor betydning for barnas motivasjon og læringsutbytte. Men det er skolen som har ansvar for å ivareta samarbeidet med hjemmet. Samarbeidet mellom skole og hjem er viktig både for å skape gode læringsvilkår for den enkelte elev og for et godt læringsmiljø i elevgruppen og på skolen. Foreldrenes holdninger overfor skole og opplæring har betydning for barns motivasjon. For å få til et godt samarbeid mellom skole og hjem, må foreldrene ha reell medvirkning og medbestemmelse. Målet for samarbeidet må være barnas trivsel, trygghet og læring. Lærerens

¹⁰ Rätten til delaktighet och inflytande för samiska barn och ungdomar (2008:27)

kunnskap om samisk språk og kultur og hvordan skolen møter samiske elever og foreldre, har betydning for samarbeidet mellom skole og hjem. For noen samiske elever kan skolehverdagen fortone seg både utrygg og vanskelig. Spesielt i områder der samisk språk og kultur står svakt, opplever også i dag elever å bli mobbet for sin samiske tilhørighet. Slik uttrykte en lærer dette:

”Vi opplever jo også fra tid til annen hvor elevene er blitt ertet fordi de er samer, men jeg snakker alltid om at de må bare være trygg på hvem de er og den kulturen de har, og så er det bare å forklare det sånn at man er like god som alle andre og så har vi den ekstra kulturen med oss som vi skal være så stolte av” (Intervju av lærer 24.05.2011).

Familie og slekt er viktig og er sentral i sosialiseringen og er med på å gi barn og unge sin identitet. I prinsipper for opplæringen i *Kunnskapsløftet – samisk* er dette omtalt under samarbeid med hjemmet:

”Barn og unge er også en del av sosiale og slektskapsmessige nettverk som kan bidra til vedlikehold og styrking av identitet og tradisjonelle verdier. Den kulturkompetansen som foreldre/foresatte, besteforeldre, familie, slekt, faddere og venner representerer skal påaktes som verdifull i opplæringen.”

Et godt samarbeid mellom skole og hjem gir muligheter til å bruke elevenes besteforeldre, familie og andre i lokalsamfunnet i overføring av kulturkunnskap. Det vil kunne være med å styrke elevenes samiske identitet.

Mange elever går på skoler hvor det er få elever som får samisk opplæring. Som regel får disse elevene opplæring i samisk gjennom fjernundervisning. Dette kan skape utfordringer når det gjelder å nyttiggjøre kompetansen som familien og slekta har i opplæringen. Dette må både skolen hvor eleven hører til og skolen som gir opplæringen være bevisst på i planleggingen av undervisningen.

Det er en nasjonal målsetning at skolene i Norge skal ta i bruk den såkalte Feide-modellen (Felles elektronisk identitet for utdanningssektoren), en felles IKT-infrastruktur, en elektronisk identitet for alle skoler og utdanningsinstitusjoner. I løpet av 2012 skal alle skolene ha tatt i bruk Feide-kommunikasjonsmodellen. Feide er et identifikasjonssystem for elever, foresatte, lærere og rektorer, som skal gjøre det enklere å kommunisere mellom lærer og elev, skole og hjem. På flere skoler er SMS blitt det viktigste bindeleddet mellom lærere og elever og i samarbeidet mellom hjem-skole.

Det er viktig at samiske foreldres stemme høres på også av sentrale myndigheter, både lovgivende og utøvende myndigheter. Samisk foreldrenettverksarbeid er viktig i en slik sammenheng. Foreldrenettverksarbeid har over lengre tid vært tungvint for samiske foreldre grunnet store avstander og få ressurspersoner som har mulighet å bruke fritiden sin på frivillig foreldrearbeid. Samisk foreldrenettverk har derfor ikke hatt de vilkårene som de burde hatt for å arbeide med utdanningspolitiske spørsmål.

Sametinget fikk i 2010 for første gang gjennomslag for prinsippet om at det behøves en egen samisk foreldrerepresentant i Regjeringens Foreldreutvalg for barnehager (FUB). Sametinget har foreslått og fått oppnevnt en foreldrerepresentant for perioden 2010-2014. Sametinget arbeider også for å få samisk foreldrerepresentant i Foreldreutvalget for grunnopplæringen (FUG), for den neste oppnevningssperioden som begynner i januar 2012.

3.5.5 Læremidler

Sametinget har ansvaret for samiske læremidler. Mangel på samiske læremidler har vært den utdanningspolitiske saken som har fått størst oppmerksomhet i media. Mangelen på samiskspråklige læremidler i alle fag og på alle klassetrinn har vært et sentralt tema i forbindelse med innføring av *Kunnskapsløftet – samisk*. De senere årene har det vært bedring i læremiddelsituasjonen for samiske barn og unge. Årsakene til dette er dels Sametingets strategiske plan for læremiddelutvikling, dels at

saken har fått mye fokus blant samiske forlag og at ordningen med gratis læremidler for barnehager og skoler som har vært gjeldende fra 2008. For elever i videregående opplæring er det en nasjonal ordning med gratis læremidler, som også har vært gjeldende fra høsten 2008.

Det er likevel fremdeles behov for en større satsing på læremiddelutvikling enn det Sametinget per i dag har økonomi til, eller det samiske samfunnet har kapasitet til. En arbeidsgruppe bestående av medlemmer fra Kunnskapsdepartementet, Sametinget og Utdanningsdirektoratet har foreslått endringer som er ment å effektivisere læremiddelutviklingen.

Det har tidligere vært fokus på å utvikle tverrfaglige temabaserte læremidler for å sikre at det skulle finnes læremidler i alle fall i noen temaer for hvert trinn. Sametinget prioriterer per i dag heldekkende læremidler på samisk, både bøker og digitale ressurser i alle fag. En strategi har vært å oversette og tilpasse læremidler fra andre språk til samisk, men det er også behov for å utvikle samiske læremidler fra grunnen av på ett samisk språk, og utgi parallelle utgaver på de andre samiske språkene og på norsk.

Sametinget mener at skoleeier skal være seg sitt ansvar bevisst når det gjelder læremidler og ivaretagelse av de samiske elevenes rett til opplæring. Ordningen med gratis læremidler har vært viktig for å sikre at alle samiske skoler, uavhengig av kommunal økonomi, skal ha samiske læremidler. Skoleeiers ansvar må bli mye tydeligere. Sametinget mener at hovedansvaret for å sikre skolene samiske læremidler må ligge hos skoleeierne, og derfor vil Sametinget foreta en evaluering av ordningen med gratis læremidler.

Sametinget ser også et behov for tettere dialog med forlag og skoleeiere vedrørende læremiddelbruk og produksjon. Det at læremidler ikke er på plass etter offentlige reformer er ikke et særsamisk fenomen, det har også skjedd at norske skoler har vært uten oppdaterte læremidler etter at Kunnskapsløftet ble innført. En stor utfordring er at tilgangen på læremiddelutviklere er begrenset, spesielt i sør-, lule-, pite- og østsamiske områder.

Kunnskapsløftet innførte i 2006 digitale ferdigheter som den femte ferdighet i skole i tillegg til lesing, skriving, regning og muntlig presentasjon. Samiske ungdom er også "digital natives", de starter tidlig med å bruke digitale verktøy. Den digitale skolen gjør at også læremiddelproduksjon må ta innover seg teknologiske innovasjoner. Det skjedde et omfattende innkjøp av skole PC-er i forbindelse med at ordningen med gratis læremidler for videregående elever trådte i kraft. Det førte også til opprettelsen av en egen fylkeskommunal læremiddelprodusent NDLA (Nasjonal digital læringsarena). Skolene benytter seg ofte av læringsplattformer, et intranett hvor lærere, elever og foreldre kan kommunisere. Slik læringsplattform brukes både pedagogisk og administrativt. It's learning og Fronter er de to største i norske skoler. Våren 2011 gjennomførte alle avgangselevne i videregående skole eksamen med elektronisk skriftlig eksamen.

Det har vært mangel på en helhetlig oversikt over eksisterende læremidler. Derfor har Sametinget satt inn store ressurser på et prosjekt for utvikling av en læremiddelportal på nett, hvor alle tilgjengelige samiske læremidler skal samles på ett og samme sted. Portalen kalles *ovttas.no*, og er utviklet av Sametinget i samarbeid med Senter for IKT i utdanningen. Lanseringen av første del av *Ovttas–Aktan–Aktasne-prosjektet* markerer derfor en ny æra når det gjelder arbeidet med samiske læremidler. Teknologiske nyvinninger som elektroniske klasserom, bruk av elektroniske brett i undervisningen er eksempler på at læremidler er mye mer enn lærebøker.

Finnut Consult AS foretok i 2006 en evaluering av ordningen med utvikling av samiske læremidler. Evalueringsrapporten kom med en del tilrådninger for det videre arbeidet. Rapporten ga ikke noe entydig svar på Sametingets fremtidige rolle når det gjaldt samisk læremiddelutvikling, men anbefalte at dette måtte utredes videre. Evalueringen avdekket blant annet at det var vanskelig for skoler å ha oversikt over eksisterende samiske læremidler.

Kunnskapsdepartementet, Utdanningsdirektoratet og Sametinget har i fellesskap utarbeidet rapporten ”Tiltak for å effektivisere utvikling og produksjon av samiske læremidler” i 2010.

Anbefalingene er en del av bakgrunnsstoffet for utarbeiding av denne meldingen. I rapporten fremkommer det at det er skoleeiers ansvar at kravene i opplæringsloven og forskrifter blir oppfylt, og i det ligger også ansvar for anskaffelse av læremidler til elevene. Arbeidsgruppen mener at midlene som brukes til ordningen med gratis læremidler, heller bør brukes til å utvikle nye læremidler.

Sametinget har utarbeidet en strategisk plan for læremiddelutvikling 2009-2012. Strategisk plan har en visjon om at det finnes læremidler på alle fagområder og i alle fag, på sør-, lule- og nordsamisk, som redskap for å nå målene i Rammeplan for barnehagen og i læreplanverket for Kunnskapsløftet – Samisk. En av strategiene er etablering av ressurskoler for læremiddelutvikling.

Sametinget ønsker å prøve ut forskjellige måter for effektivisering og tilgjengeliggjøring av samiske læremidler. Sametinget har finansiert et pilotprosjekt på Drag skole i Tysfjord som ett av flere tiltak for å utprøve nye metoder for utvikling av læremidler. Skolen har fått midlertidig status som ressurskole for lulesamiske læremidler og har fått i oppgave å utvikle læremidler. Dette skal skje gjennom å utvikle læremidler på skolen, i klassemiljøer og gjennom testing av læremidlene på elevene for sluttproduksjon skjer. Også andre skoler i samiske områder har vist interesse for læremiddelutvikling. Sametinget er kjent med at Elgå skole i Engerdal har et ønske om å få samme status og finansiering, og at Kautokeino kommune jobber med å vurdere hvilket innhold Láhpoluoppal skole skal få når det ikke lenger er elevgrunnlag for videre skoledrift. Det lulesamiske pilotprosjektets tidsramme er satt til 2011, og prosjektet er for tiden under evaluering fra Sametingsrådets side. Evalueringen vil være viktig for de veivalgene Sametinget tar i det videre arbeidet med å styrke læremiddelproduksjonen, og for spørsmålet om Sametinget ønsker å satse på flere ressurskolemodeller i samiske områder. Sametinget bør også se på læremiddelpolitikken i et helhetlig perspektiv, ut ifra blant annet Strategisk plan for læremiddelutvikling, og vurdere den rollen samiske forlag har i forhold til læremiddelutvikling i dialog med samiske forlag selv.

3.5.6 Diskriminering av samiske barn og unge

Sametinget er kjent med at samiske barn og unge opplever mobbing, herunder mobbing på grunn av sin samiske bakgrunn. Mobbingen skjer i klasserommet, i skolegården, mellom elever og også mellom lærer og elev. All form for mobbing er uakseptabel adferd, og Sametinget ønsker at skolene skal praktisere nulltoleranse for mobbing. Særlig alvorlig er den mobbingen som skjer mellom lærer og elev, hvor læreren utviser holdninger eller adferd som gjør elevens skolehverdag utrygg og ødelegger læringsmiljøet for eleven. Et godt tillitsforhold mellom lærer og elev er av fundamental betydning for elevens læring. Sametinget ser derfor behov for større medvirkning fra elevene når det gjelder evaluering av opplæringen, herunder læremiljøet for den enkelte elev. Også mobbing andre veien forekommer; mobbing av lærere. Slike forhold må tas på alvor av arbeidsgiver og holdningsskapende adferd av og blant elevene kan være med på å hindre mobbing og øke forståelsen for og verdien av kulturelt mangfold.

Mobbing forekommer også internt i det samiske samfunnet mellom ulike grupper samiske barn, avhengig av næringstilhørighet, geografisk tilhørighet eller av andre grunner. Ny forskning viser at en stor andel av samiske barn opplever mobbing som en del av sin skolehverdag, noe som er alvorlig. Sametinget ønsker å rette fokus på dette samfunnsproblemet, og ser behov for styrking av innsatsen for å motarbeide negative holdninger overfor det samiske. Konflikter eller konfliktskapende utspill i samepolitikken nasjonalt forgreiner seg ofte helt ned til grunnskolenivå ved at barna bærer med seg konfliktene inn i klasserommet og i skolegården. Samepolitikere og sentrale politikere på Stortinget bør være bevisste på hvilke konsekvenser utspill kan ha for samiske barn og unge, samtidig som det er viktig å ikke legge unødige bånd på politiske meningsytringer som generelt er et gode i vårt åpne samfunn.

Etter 22.juli 2011 og Utøyamassakren rettes nå søkelyset på kulturelt mangfold og det multikulturelle Norge. Norge har alltid vært flerkulturelt, også før man fikk organisert innvandring fra andre land. Det er imidlertid slik at det samiske folket og den samiske kulturen er ukjent for de fleste som ikke har samisk bakgrunn. Uvitenhet er den største årsaken til intoleranse. Gjennom kunnskap bygger man broer mellom kulturer. Samiske barn er flerkulturelle, og det er viktig å også ha fokus på samiske barn og unges oppvekstvilkår og at de også føler trygghet i skolen og i fritiden og at de møtes med respekt for deres kulturelle bakgrunn.

Barnekomiteen har i sin generelle kommentar nr. 11 om urfolksbarn og deres rettigheter etter barnekonvensjonen fastslått hvordan denne konvensjonen skal tolkes med henblikk på urfolksbarn. I forhold til prinsippet om ikke-diskriminering sier komiteen:

”States parties should ensure that public information and educational measures are taken to address the discrimination of indigenous children. The obligation under article 2 in conjunction with articles 17, 29.1 (d) and 30 of the Convention requires States to develop public campaigns, dissemination material and educational curricula, both in schools and for professionals, focused on the rights of indigenous children and the elimination of discriminatory attitudes and practises, including racism.”¹¹

Sametinget ser behov for mer informasjon om samisk kultur og samiske barn og unges rettigheter i hele det norske skoleverket. De samiske veiviserne er en god ordning som bidrar til å øke kunnskapen om samisk kultur blant norske elever. Sametinget ser behov for en enda bredere anlagt kunnskapsstrategi hvor kunnskap om samisk kultur reflekteres på en bedre måte i de generelle læreplanene for grunnskoleopplæringen. Blant annet bør også andre barn enn de samiske lære om fornorskningspolitikken og de konsekvensene den har hatt for det samiske samfunnet. På en slik måte vil barna få en bedre forståelse for hvorfor det er nødvendig med ulike tiltak for å styrke samiske barn og unges rettigheter i opplæringsammenheng, og også forstå betydningen av blant annet Sametinget og samiske institusjoner i det moderne Norge. Barnekomiteens anbefaling er derfor en viktig retningslinje som Sametinget sammen med andre myndigheter må jobbe etter.

3.5.7 De samiske språkenes status

En utdanningspolitisk utfordring som gjelder alle de samiske språkområdene er at alle de samiske språkene som snakkes i Norge, snakkes av et relativt lite antall personer. Det er knyttet stor usikkerhet til hvor mange som faktisk snakker de ulike samiske språkene, derfor har Sametinget igangsatt en egen språkundersøkelse for å få et bedre kunnskapsgrunnlag om situasjonen for de samiske språkene. Situasjonen er som kjent mest alvorlig for sør-, lule-, pite- og østsamisk. Når meldingen ikke skiller mellom de ulike samiske språkene, er det fordi meldingen ønsker en helhetlig tilnærming til spørsmålet om opplæring. Ved oppfølgingen av utdanningsmeldingen vil det fokuseres på formulering av mer konkrete strategier og utdanningspolitiske tiltak innenfor de ulike samiske språkområdene, som tar tilbørlig hensyn til at det er særskilte utfordringer for de mest utsatte samiske språkene.

Sametinget har allerede gjort politiske grep for å imøtekomme utfordringene for de samiske språkene som er i en særskilt utsatt posisjon. Dette gjøres blant annet ved at Sametinget gjennom sitt årlige budsjett har prioritert læremiddelutvikling i sør- og lulesamisk språk og utdanningsstipender for studenter som tar høyere utdanning i sør- og lulesamisk språk. Pite- og østsamisk språk, og bevaring og utvikling av disse to samiske språkene gjennom opplæring, har hittil fått lite samepolitisk fokus. Sametinget ser behov for økt fokus på de svakest stilte samiske språkene, særlig når det kommer til utdanningspolitiske tiltak.

---

¹¹ Barnekomiteens Generelle Kommentar nr. 11 (2009) CRC/C/GC/11: General Comment no. 11: Indigenous Children and their rights under the Convention, punkt. 56.

Oppfølgingen av sametingsmeldingen vil skje gjennom en egen tiltaksplan, og konkretiseringen av tiltak og strategier for alle de samiske språkene vil bli utmeislet i en slik plan.

Sametinget ser også behov for styrking av samiskopplæringen blant ikke-samiske barn og unge. Tiltaksplanen vil også kunne komme med forslag til hvordan dette kan gjøres.

3.6 Sametingets rolle, ansvar og myndighet innenfor opplæring

Samelovens § 1-2 slår fast at samene skal ha sitt eget folkevalgte Sameting valgt av og blant samer i Norge. Opprettelsen av Sametinget er et sentralt element i oppfyllelsen av Grunnlovens § 110a som slår fast at

”Det paaligger Statens Myndigheter at legge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og utvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv”.

Sametinget er et selvstendig rettssubjekt som er fristilt fra regjeringen. Dette er i dag lagt til grunn både av Sametinget og regjeringen¹² og innebærer at regjeringen ikke kan instruere Sametinget politisk. Som selvstendig folkevalgt organ er den overordnede målsettingen for Sametingets politiske virksomhet å sikre tinget som politisk organ og forvaltningsorgan størst mulig grad av selvstendighet. Dette innebærer ikke at målsetningen er at Sametinget alene skal fatte beslutninger i alle typer saker som tinget finner formålstjenlig å ha beslutningsmyndighet over, men det vil innebære at Sametinget får anerkjent større myndighet over saker som naturlig faller inn under de interne delene av det samiske folks rett til selvbestemmelse. Samiske utdanningsspørsmål er et slikt felt hvor det er naturlig at Sametinget får en mer sentral rolle enn tinget har i dag.¹³

Evalueringen av Sametinget som professor Per Selle har gjennomført i 2011, konkluderer med at “noe er alvorlig galt”, når Sametinget hittil ikke har klart å levere språk- og opplæringsplaner slik som det samiske samfunnet forventer at Sametinget skal gjøre.¹⁴ Videre pekes det på at dette ikke kun skyldes mangel på anerkjennelse av at Sametinget skal ha myndighet innen opplæring fra statlige myndigheters side, men like mye er det Sametingets egen organisering og egne politiske prioriteringer (eller mangel på sådanne) som er årsaken til mangel på utdanningspolitisk fokus i samepolitikken. Evalueringen peker også på at utdanning er et kjerneområde i Sametingets virksomhet, som mye av de andre politikkområdene bygger på eller er avhengige av:

“Alt som har med å tilrettelegge for språk og opplæring, fra dagligspråket i familiene, via barnehage og opp gjennom skolesystemet, bør etter min vurdering ha klarere fokus og en langt mer synlig posisjon enn i dag.”

Opplæringsmeldingen tar sikte på å avklare og styrke Sametingets rolle i utdanningspolitikken. I dag er Sametingets myndighet og ansvar for gjennomføring av lovfestede rettigheter innenfor opplæring uavklart. Sametinget har i dag flere ulike roller og forholder seg til alle forvaltningsnivåene innen opplæringssektoren. Sametinget opptrer både som tilskuddsforvalter, forvaltningsorgan med lovpålagte forvaltningsoppgaver, politikktutviklingsorgan, høringsinstans og konsultasjonspartner. Samtidig oppleves det som en utfordring at kunnskapen rundt Sametinget er liten både i samiske

¹² Se blant annet Rapport fra arbeidsgruppe om Sametingets rettslige stilling og brev fra Lovavdelingen 26 januar 1995.

¹³ Se hovedkonklusjonene fra Gáldu- Kompetansesenteret for urfolks rettigheter, Seminar om selvbestemmelsesrettens ulike aspekter, Gáldu Čála –Tidsskrift for urfolks rettigheter, Nr. 2/2009, “Samisk selvbestemmelse: Utdanning, forskning og kultur”, s.24.

¹⁴ Se Per Selle, Universitetet i Bergen og Norut Alta-Áltá, Sametingets organisatoriske utfordringer. En vurdering, side 43.

lokalsamfunn, kommuner, fylkeskommuner, fylkesmannsembeter, departementer og direktorater. Dette er utfordringer som meldingen drøfter.

Utviklingen av Sametingets ansvar for samiske opplæringsaker har skjedd gjennom flere trinn. I 1993 ble Sametinget overført oppgaven med å oppnevne medlemmene i Samiske utdanningsråd. Samisk utdanningsråd ble oppnevnt i 1975 som et rådgivende organ for samisk skoleutvikling for Kirke- og undervisningsdepartementet. Samisk utdanningsråd ble også gradvis bygget opp med et eget sekretariat. I 1998 ble Sametinget gitt myndighet i opplæringslovens § 6-4 til å gi forskrifter om læreplaner for opplæring i samisk språk i grunnskolen og i den videregående opplæringen, og om læreplaner for særskilte samiske fag i den videregående opplæringen.

I følge opplæringsloven skal også Sametinget i samråd med departementet lage utkast til forskriftene om andre særskilte læreplaner for grunnskoleopplæringa i samiske distrikt og for elever ellers som får samisk opplæring i grunnskole og i videregående opplæring. Det er imidlertid departementet som skal fastsette disse forskriftene. Sametinget vedtar læreplaner i samisk språk og i særskilte samiske fag for videregående opplæring innenfor rammer fastsatt av departementet. Sametinget står derfor ikke helt fritt til å fastsette innholdet i læreplanene. Sametinget har ikke myndighet til å fastsette læreplaner i duodjifaget og i andre fag på grunnskolenivå.

Forskrifter om læreplaner etter opplæringslovens § 2-3 og § 3-4 skal gi pålegg om opplæring om samer, deres språk og samfunnsliv innenfor de ulike fagområdene. Innenfor rammer fastsatt av departementet har Sametinget myndighet til å gi forskrifter om innholdet i slik opplæring.

Sametingets myndighet etter opplæringsloven var den første lovforvaltningsmyndighet som ble lagt direkte til Sametinget gjennom lov, og ikke delegert ved forskrift. Sametinget fikk denne myndigheten i 1998, uten noen form for egen administrativ kapasitet til å følge det opp. I praksis var det derfor Samisk utdanningsråd, som var en underliggende etat til Kirke- og utdanningsdepartementet, som faglig fulgte opp disse oppgavene. Først i 2000 ble sekretariatet til Samisk utdanningsråd, med totalt 25 stillinger, overført Sametinget.

Samarbeidet mellom Sametinget og departementet med ansvar for opplæring, har sannsynligvis blitt preget av den relativt lange overgangsfasen i overføringen av oppgaver og ansvar til Sametinget. Så sent som i 2008 var det sterk faglig uenighet mellom Sametinget og departementet i spørsmålet om i hvilken grad departementet kunne pålegge Sametinget endringer av vedtatte læreplaner i samiske fag. Ut ifra de erfaringene Sametinget har i arbeidet med læreplanene, så kan det være grunn til å tro at økt myndighet til Sametinget i opplæringsspørsmål, slik folkeretten gir grunnlag for, krever en grundig dialog mellom statlige myndigheter, Sametinget og samiske institusjoner med ansvar for opplæring.

Sametingets konsultasjonsrett gir tinget en bedre mulighet til å påvirke nasjonal utdanningspolitikk og lovgivning enn det som var tilfellet før konsultasjonsordningen kom på plass. Men dette forutsetter at de departementene som har ansvaret for utdanning og kunnskap følger avtalen slik den er forutsatt fulgt opp. Etter at avtalen om prosedyrer for konsultasjoner mellom Sametinget og statlige myndigheter ble fastsatt i Kongelig resolusjon i 2005, skal Sametinget konsulteres i alle utdanningssaker som berører samiske interesser.

Av aktuelle utdanningspolitiske saker hvor Sametinget har vært konsultert og hvor man har oppnådd enighet, kan nevnes spørsmålet om samisk representasjon i de nasjonale rådgivende organene, Foreldreutvalget for barnehager (FUB) og Foreldreutvalget for grunnopplæringen (FUG). Fra 2010 har Kunnskapsdepartementet praktisert en ordning hvor Sametinget foreslår en samisk kandidat til hvert av foreldreutvalgene, og departementet legger vekt på å følge Sametingets anbefaling. Sametinget er ikke gitt egen oppnevningmyndighet, siden medlemmene av disse to utvalgene oppnevnes av Kongen i Statsråd. Fra 2010 fikk FUB sin første samiske foreldrerepresentant.

Konsultasjonsavtalen har ført til mer ordnete prosesser mellom Sametinget og regjeringen. Det finnes flere eksempler på gode prosesser der Sametingets syn har blitt hørt og konkret fulgt opp i den aktuelle lov eller forskrift. Samtidig gjenstår fortsatt mange utfordringer, da særlig med tanke på en helhetlig tilnærming til samisk opplæringspolitikk. Sametinget arbeider i dag fra sak til sak, med små muligheter for å komme med mer overordnede innspill og prinsipielle avklaringer. Dette henger dels sammen med at samepolitikken er fragmentert i mange ulike departementer, og dels at utdanningsspørsmål (prosjektmidler til læremidler, særskilte tilskudd til skoledrift og liknende) ikke alltid ligger under Kunnskapsdepartementet, men ofte også involverer det departementet som har hovedansvaret for samepolitiske saker. Dette medfører store utfordringer både med hensyn til ekstern og intern koordinering og kommunikasjon, i tillegg til at Sametinget ofte kommer for sent inn i viktige prosesser. En annen utfordring er forholdet mellom departementet og Utdanningsdirektoratet og internt mellom ulike deler av departementet. Sametinget ser her et vesentlig forbedringspotensiale med tanke på samordning av tilgrensende prosesser og økt kunnskap om konsultasjonsordningen.

Når Sametinget deltar i beslutningsprosesser på et lavere medvirkningsnivå, eksempelvis gjennom konsultasjoner på detaljnivå, der de overordnede prinsipper allerede er fastsatt, er det Sametingets erfaring at slike prosesser ofte blir initiert med grunnlag i myndighetenes egne interesser, og samenes behov er sjelden prioritert. Dermed kan myndighetene fastsette egne vilkår for alle konsultasjoner og definere hva som utgjør viktige saker.

Det må være klart at det er deltagelse i beslutningsprosesser på overordnet nivå som vil gi de beste forutsetninger når man skal utvikle et samfunn på egne premisser. Jo lenger ned på detaljeringsnivåene vi kommer, jo mer fjerner vi oss fra retten til selvbestemmelse og desto mer spres Sametingets knappe ressurser.

Forskeren Graham Smith fra maori-folket har anbefalt at urfolk må være på vakt mot det han kaller "distraherende politikk" (Smith 2003: 3). Han viser til at det i mange situasjoner er myndighetenes agenda å oppholde urfolk ved å gi dem mange slags trivielle oppgaver å løse slik at de blir forhindret fra å fremme og utvikle egne saker. Man kan stille spørsmål ved om Sametinget nå har fått så mange administrative oppgaver innenfor utdanningspolitikken at man ikke får tid til å drive en strategisk politikktutvikling på området. Det er helt klart et behov for at Sametinget settes i stand til å ivareta oppgaven sin som politikktutvikler gjennom en konkretisering av samenes kollektive rettigheter etter folkeretten. Det er bare slik Sametinget kan identifisere og realisere de nødvendige utviklingstiltak og realisere målet om praktisk selvbestemmelse for samene.

Sametinget er et folkevalgt organ på nasjonalt nivå av og for samene. Det er derfor viktig at vi i dialogen med norske myndigheter møtes på like premisser, og at den overordnede tilnærmingen til samisk opplæringspolitikk ses på som en helhet og ses i sammenheng med tidligere og samtidige prosesser. Sametinget representerer ikke særinteresser, men ett av de to folk som nasjonalstaten ble etablert på territoriet til. Samepolitiske problemstillinger er følgelig ikke sektorpolitikk.

En praktisk måte å møte denne utfordringen på, kan være å gjøre de halvårlige kontaktmøter mellom Sametinget og departementet til en arena for overordnede spørsmål som legger føringer på enkeltprosessene på detaljnivå. Det vil i denne sammenheng være naturlig å se nærmere på behovet for en full revisjon av reglene om Sametinget i sameloven og Sametingets myndighet i opplæringsloven. Det vil videre være viktig at resultatene av slike møter kommuniseres godt ut til alle deler av departement og direktorat og tilsvarende internt i Sametinget.

Det kan også være naturlig at slike halvårlige møter skjer på politisk nivå og at også FAD som samepolitisk samordningsdepartement, spiller en aktiv rolle.

3.7 Økonomiske utfordringer

3.7.1 Budsjettmessig etterslep for Sametingets arbeid med opplæringsaker

Sametinget fikk i 1998 myndighet etter opplæringslovens § 6-4 til å gi forskrifter om læreplaner for opplæring i samisk språk i grunnskolen og i den videregående opplæringen, samt gi forskrifter om læreplaner for særskilte samiske fag i den videregående opplæringen. Denne overføringen av myndighet skjedde uten at det ble overført noen form for egne administrative ressurser til å følge det opp. Siden Sametinget ikke hadde midler til å håndheve denne myndigheten, ble der derfor i praksis Samisk utdanningsråd som var en underliggende etat til Kirke- og utdanningsdepartementet, som faglig fulgte opp disse oppgavene.

Det er på det rene at der Sametinget har fått overført oppgaver, har bevilgningene enten ikke fulgt med, eller ikke fått den samme budsjettmessige utvikling som andre oppgaver som fortsatt gjøres av statlige myndigheter. Tilstrekkelige bevilgninger er helt avgjørende for å utvikle en helhetlig og overordnet opplæringspolitikk på Sametinget.

3.7.2 Fylkeskommunenes rolle som forvalter av de videregående skolene

Videregående opplæring er et fylkeskommunalt ansvarsområde, med unntak av de to samiske videregående skolene i Karasjok og Kautokeino, som er statlige.

Sametinget har samarbeidsavtaler med flere fylkeskommuner, og avtalene er ment å være forpliktende for begge parter når det gjelder samarbeid om saker hvor både fylkeskommunen og Sametinget har interesser og ansvar. Samarbeidsavtalene er noe ulike i form og innhold, men avtalene går ikke inn på detaljnivå på de områder den omfatter. Videregående opplæring er, uavhengig av avtalene, fortsatt å anse som et fylkeskommunalt ansvarsområde, hvor Sametinget er ment å være en samarbeidspartner. Endring av skolestruktur innenfor videregående opplæring er et spørsmål som kan ha stor innvirkning på samiske elevers skoletilbud og for bosetningen i de samiske områdene.

Nedleggelsen av den videregående skolen i Skånland viser at skoleeieren ut fra økonomiske hensyn kunne nedlegge et opplæringstilbud som var tilpasset for samiske elever. Troms fylkeskommune og Nordland fylkeskommune hadde et samarbeid om driften av denne skolen, da elevene i det markasamiske området er bosatt i begge fylkene. Nedleggelsen av den videregående skolen på Elvemo i Skånland skjedde mot Sametingets uttrykte vilje, og Sametinget har før nedleggelsen i 2009 og etter nedleggelsen hatt dialogmøter med fylkesrådet og tatt saken opp på konsultasjonsmøte med Fornyings-, administrasjons-, og kirkedepartementet. Sametinget har fortsatt en dialog med Skånland kommune angående videreføring av et videregående opplæringstilbud på kommunalt nivå i Skånland, et tilbud som forutsettes å ha et særlig fokus på samisk kultur. Fra Sametingets side viser denne saken at det er lite Sametinget kan gjøre når det er snakk om et politikkområde hvor fylkeskommunen forutsettes å ha selvstyre. Saken er også illustrerende for at samarbeidsavtalene ikke må bli sovende dokumenter, men brukes aktivt ikke bare av Sametinget, men også av fylkeskommunen. Skolestruktursaker er ofte saker som knyttes tett opp til budsjettbehandlingen i fylkestinget. For Sametinget er det erfaringsmessig vanskelig å nå fram med argumenter om bevaring av skoletilbud som er viktige for en mindre gruppe innenfor fylket, når motargumentet er økonomisk innsparing.

Fylkeskommunene er generelt sett ikke forpliktet til å gi opplæring på samisk eller etter samiske læreplanverk, som har sin basis i samisk språk, kultur og samfunnsliv. Dette viser at det er behov for å definere og forskriftsfeste hvilke videregående skoler som skal gi opplæring i og på samisk og etter samisk læreplanverk i de ulike fylkene i nord-, lule og sørsamisk område, og sikre finansiering av slik opplæring. Den samiske befolkningen har krav på fullverdig grunnopplæring og det omfatter en videregående opplæring tilpasset samisk språk, kultur og samfunnsliv i elevenes hjemfylke. Slik opplæring skal ikke være en salderingspost for skoleeiere.

Nedleggelsen av den videregående skolen i Skånland viser også hva som kan skje dersom forvaltningen av de samiske videregående skolene flyttes uten at de samiske elevenes rettigheter styrkes og skoleeiers forpliktelser overfor den samiske befolkningen lov- eller forskriftsfestes.

3.7.3 Kommunenes rolle som skoleeiere: Refusjonsordninger og tilskudd

Sametinget har flere ganger tatt opp og drøftet regelverket for refusjonsordningene for opplæring i og på samisk. Dette har skjedd både gjennom politiske møter med relevante departementer og gjennom møter med kommuner og hovedorganisasjoner, slik som KS. Regelverket er uklart og slår urimelig ut for de enkelte kommunene og fylkeskommunene. I tillegg har mange kommuner påpekt at satsene er for lave og at det må avsettes mer midler til refusjoner slik at faktiske kostnader blir dekket. Sametinget ønsker også å få revidert tilskuddsordningen for samiskopplæring i videregående opplæring. Saken er tatt opp mange ganger med Kunnskapsdepartementet og også med Kirke-, utdannings- og forskningskomiteen i Stortinget.

Sametinget kjenner til at Utdanningsdirektoratet har foretatt vurderinger av tilskuddsordningen til samisk i grunnopplæringen på bakgrunn av Sametingets oppfordringer. Dette har imidlertid enda ikke gitt utslag i en justering av nåværende satser, eller ført til satser som dekker de reelle kostnadene for samiskundervisning.

Flere fylkeskommunale videregående skoler erfarer at de etter innføringen av Kunnskapsløftet ikke lenger får statlig tilskudd til samisk som fremmedspråk. Samisk som fremmedspråk er et reelt opplæringstilbud i samisk språk. Sametinget mener at skolene skal fremme tilpasset opplæring og varierte arbeidsmåter. Opplæringsloven omtaler retten til opplæring i og på samisk, men ikke de ulike alternativene for samiskopplæring. I tilfeller der den beste løsningen for eleven er at hun/han får opplæring i samisk som fremmedspråk, bør det alternativet kunne velges. Det er nødvendig at de videregående skolene sikres ressurser til å kunne tilby fremmedspråksalternativet. Antall elever som ønsker samisk som fremmedspråk, er i noen tilfeller svært lavt sammenlignet med andre fremmedspråk. Samisk er et offisielt språk i Norge, og det blir dermed ikke riktig at samisk skal måtte konkurrere på lik linje med for eksempel tysk i spørsmålet om opplæring i fremmedspråk.

Sametinget ser det som positivt at kommuner gir lærere studiepermisjon for videreutdanning i samisk språk, og at slike studiehjemler gradvis har økt. Tilskuddet kommunene får til slik videreutdanning er et viktig bidrag til å sikre at samiske elever og andre som ønsker opplæring i samisk, får et godt læringstilbud i sin hjemkommune.

Sametinget ser et behov for en ny vurdering av tilskuddsordningene for samisk i grunnopplæring, grunnskole og videregående opplæring fra Utdanningsdirektoratets og Kunnskapsdepartementets side. Videre er det et behov for å fastsette nye retningslinjer for tilskuddsforvaltningen, og at Sametinget involveres i dette arbeidet. Dette gjelder også de budsjettmessige konsekvensene av en endring i tilskudds- og refusjonsordningen for samiskopplæring.

Sametinget er inne i en prosess, hvor en egen arbeidsgruppe sammensatt av Sametinget og Kommunesektorens interesse- og arbeidsgiverorganisasjon, KS skal se på utfordringene med samepolitikk i kommunene på et generelt grunnlag. Når resultatene av arbeidet i denne arbeidsgruppen foreligger, vil det aktualiseres også opplæringspolitiske spørsmål som det vil være aktuelt for Sametinget å behandle.

3.8 De statlige sameskolene

3.8.1 De samiske videregående skolene i Karasjok og Kautokeino

Et særskilt spørsmål som behøver en politisk avklaring i opplæringsmeldingen er spørsmålet om fremtidig tilknytning for de to samiske videregående skolene i Kautokeino og Karasjok. Sametinget har behandlet saken i flere omganger, med ulike konklusjoner.

Det har vært foretatt en grundig utredning om framtidig forvaltning av de statlige videregående skolene i Karasjok og Kautokeino. Den nedsatte arbeidsgruppens tilrådning i 2006, var at forvaltningen ble lagt til en etat som hadde system for å ta på seg oppgaven, nemlig en fylkeskommune. De samiske videregående skolenes plikt til å gi opplæring på samisk ble foreslått ivaretatt gjennom forskriftsendring, og det samme gjaldt plikten til å gi opplæring etter Kunnskapsløftet-samisk. Sametingets rolle og innflytelse ble foreslått ivaretatt gjennom forhandlinger.

Det har i lang tid vært et bærende prinsipp at staten ikke skal drive virksomhet som hører under kommunesektorens område, herunder videregående skoler. Som et ledd i evaluering av samisk videregående opplæring under Reform 94, ble det nedsatt en arbeidsgruppe (Kvalvikutvalget) som skulle vurdere tilknytningsformen for de to statlige samiske videregående skolene. Rapport forelå i september 2002, hvor tre alternativer var drøftet: enten fortsatt tilknytning til Utdannings- og forskningsdepartementet, tilknytning til Finnmark fylkeskommune eller til Sametinget.

Sametinget vedtok i plenum i 2003 at i følge vedtatt sametingsplan bør Sametinget utvikles til politikktutvikler og myndighetsutøver. Det anses ikke naturlig at Sametinget, som parlamentarisk organ, har ansvar for drift av de to samiske videregående skolene. Sametinget må dessuten få avklart sin fremtidige rolle, myndighet og ansvar i forbindelse med en eventuell slik overtagelse. Sametinget gikk inn for at de to skolene forblir tilknyttet Utdannings- og forskningsdepartementet inntil ytterligere andre tilknytningsformer er utredet.

En arbeidsgruppe sammensatt av Kunnskapsdepartementet, Utdanningsdirektoratet og Sametinget kom i 2006 til den konklusjon at forvaltningen av de samiske videregående skolene bør bli lagt til fylkeskommunen, som har et utbygd system for ta på seg en slik oppgave. Gruppen tilrådte også at det ble inngått forhandlinger med fylkeskommunen om forvaltningen av skolen. Prosessen og forhandlingsresultatet skulle sikre at statens rettsforpliktelser overfor det samiske folket, og Sametingets rolle og innflytelse på opplæringstilbudet ble ivaretatt.

Videre tilrådte gruppen at det fastsettes forskrift om at den samiske videregående skolen skal gi opplæring i og på nordsamisk og forskrift om at skolen skal gi opplæring etter læreplanverket for *Kunnskapsløftet - samisk*, at skolebygningene/eiendommene skulle eies av staten v/Statsbygg og at skolens virksomhet finansieres over statsbudsjettet (kap. 222). Gruppens tilrådning, om at skolens virksomhet fortsatt skulle finansieres over statsbudsjettets kap. 222, innebar at skolens virksomhet skulle finansieres på samme måte som undervisnings- og internattjenester ved de kommunale sameskolene i Snåsa og Troms.

I rapporten gir arbeidsgruppen også andre anbefalinger, og sier bl.a. at et tilfredsstillende opplæringstilbud, jf. urfolksrettslige forpliktelser, tilsier at det som minimum må gis opplæring på samisk på minst en skole (underforstått en videregående skole) innenfor hver av de tre samiske språkene. Som følge av dette foreslo arbeidsgruppen at opplæringslovens kap. 6 og forskrifter til loven revideres.

Sametinget fulgte ikke denne tilrådingen da saken ble behandlet i plenum i 2008. Følgende vedtak ble fattet:

”Sametinget ber sametingsrådet snarest om å utrede en forvaltningsmodell med Sametinget som forvaltningsansvarlig for de statlige samiske videregående skolene, herunder oppretting av et eget organ under Sametinget for forvaltning av samiske skole- og opplærings spørsmål.”

Sametinget gikk inn for at de statlige samiske videregående skolene forble tilknyttet Utdanningsdirektoratet inntil en forvaltningsmodell med Sametinget som forvaltningsansvarlig er utredet, og Sametinget er klar til å påta seg ansvaret for forvaltningen av skolene, jf. ILO-konvensjon nr. 169 art. 27.2.

Videregående opplæring for samiske elever omfatter alle samiske språkområder, og den omfatter både studieforberedende og yrkesfaglig opplæring. Definisjon av samisk skole, som er brukt i læreplanverket Kunnskapsløftet – samisk omfatter også videregående opplæring. Samisk ungdom får i dag sin opplæring bl.a. ved de statlige samiske videregående skolene, ved fylkeskommunale videregående skoler, ved lærebedrifter for særskilte samiske fag og i andre fag og som fjernundervisning.

Sametinget viser til blant annet FNs Urfolkserklæring som forutsetter at urfolk selv skal ha selvbestemmelse over egne utdanningsinstitusjoner og kunne påvirke innholdet i opplæringen som gis ved slike institusjoner. Sametinget er i prinsippet enig i at det ideelle hadde vært om de samiske videregående skolene hadde et samisk eierskap, hvor Sametinget var det organet som stod for blant annet finansiering av driften og oppnevning av styre. Sametinget har imidlertid gjort seg noen erfaringer med institusjoner som er blitt underlagt Sametinget, erfaringer som har overføringsverdi til skoledrift. Erfaringene disse institusjonene har er at deres utviklingsmuligheter før de kom inn under Sametingets budsjett var mye større enn etter at Sametinget overtok finansieringen. Eksempelet Sametinget ønsker å trekke frem er Beaivváš Sámi Teahter som gjentatte ganger har gitt uttrykk for sin misnøye med at teateret etter å ha blitt finansiert gjennom Sametingets budsjett ikke har fått den samme utviklingsmuligheten som andre tilsvarende teatre som får sin støtte direkte fra departementet har. Sametinget er bekymret over de samiske videregående skolenes fremtidige utviklingsmuligheter, særlig med henblikk på at Sametinget ikke har verktøyene som behøves for å sikre skolene den økonomiske tryggheten og forutsigbarheten de behøver for å tilby et godt utdanningstilbud til samiske elever.

Sametinget ser at en overføring av forvaltningsansvaret eller eierskapet til de to samiske videregående skolene avhenger blant annet av at Sametinget får en budsjettmessig rolle som gir muligheter for reelle konsultasjoner om budsjettmessige saker, konsultasjoner som ville medført at Sametinget har større innflytelse over bevilgningene som gis årlig til samiske formål generelt og til Sametingets virksomhet spesielt. I tillegg så er det også spørsmål ved om rammeverket for skoledrift og hvordan forholdet mellom Sametinget som fremtidig skoleeier og departementet og direktoratet skulle vært all den tid Sametinget har begrenset myndighet når det kommer til fastsettelse av læreplaner mv. Sametinget ønsker heller ikke at de samiske videregående skolene skal underlegges fylkeskommunen. Hovedargumentet mot at skolene blir fylkeskommunale er at det fort kan bli et spørsmål om lønnsomheten av skoledriften, ikke kvaliteten i opplæringen og verdien av å ha et samiske videregående utdanningstilbud. Sametinget har gjort seg noen erfaringer med fylkeskommunal forvaltning av videregående skoler som gir et særlig utdanningstilbud for samiske elever. Troms fylkeskommunes nedleggelse av en viktig videregående skole i et samisk område, Skånland videregående skole på Elvemo, viser at de samiske utdanningstilbudene på videregående nivå vanskelig vil overleve dersom de blir underlagt fylkeskommunal forvaltning og blir gjort gjenstand til rene økonomiske vurderinger. Det er en kjensgjerning at drift av samiske videregående skoler må bygge på en forutsetning om at det er viktig å tilby den samiske minoriteten i landet et utdanningstilbud på videregående nivå som gjør det mulig å bevare og utvikle samiske språk og samisk kultur. Selv om Sametinget har samarbeidsavtaler med fylkeskommunene, så vil graden av økonomisk og administrativ uforutsigbarhet være minst like høy hvis skolene underlegges fylkeskommunen som hvis skolene underlegges Sametinget. Sametinget har heller ikke mottatt signaler fra fylkeskommunalt hold om at de ønsker eierskapet til de samiske videregående skolene.

Sametinget viser også til at det er nedsatt en egen arbeidsgruppe som vurderer Sametingets rolle og myndighet, og til forhandlingene om en nordisk samekonvensjon som i stor grad vil få betydning for Sametingets utvikling som politisk organ og som forvaltningsorgan. Før Sametinget har fått på plass de verktøyene som behøves for å være ansvarlig for skole drift, så vil det være mest hensiktsmessig at de samiske videregående skolene forblir i statlig eier og styres slik som i dag. Det er også uttrykt et klart ønske fra styreleder ved de samiske videregående skolene om at skolene ikke ønsker å underlegges verken Sametinget eller fylkeskommunen. Sametinget ser imidlertid behov for endringer i lovverket når det gjelder retten til opplæring på samisk i videregående opplæring. Denne retten må lov- eller forskriftsfestes og plikten til å gi opplæring etter Kunnskapsløftet – samisk i videregående opplæring må også forskriftsfestes. Når denne retten og plikten er lov og/eller forskriftsfestet, er det underordnet for utdanningstilbudet hvem som eier eller forvalter de samiske videregående skolene. Skolene og dets eier er uansett forpliktet til å gi den lov- og forskriftsfestede opplæringen. Sametinget legger til grunn at finansiering av virksomheten på de samiske videregående skolene må fortsatt være som i dag, over statsbudsjettets kapittel 222.

Sametinget kan ikke se at det har kommet nye momenter i saken som skulle tilsi at Sametinget skal ta over forvaltning av de samiske videregående skolene, tvert imot er det kommet flere momenter som tilsier det motsatte. Dette støttes av Per Selle i hans rapport, ”Sametingets organisatoriske utfordringer”. Selle slår fast at å ta på seg en forvaltningsoppgave av en slik størrelsesorden og innhold, ikke lar seg gjøre med den hovedmodellen for forvaltningsoppgaver som Sametinget har i dag.

Sametinget støtter dette synet og ser også at hvis Sametinget skal ta over forvaltningsansvar for disse to skolene, kan det i neste omgang være snakk om å overta ansvar for den statlige internatskolen i Hattfjelldal. Sametingets standpunkt er derfor at Sametinget ikke skal ta på seg oppgaven med forvaltning av de statlige videregående skolene i Kautokeino og Karasjok eller andre skoler før Sametingets rolle i budsjettssammenheng er blitt styrket og rammeverket for et samisk eierskap til skolene er på plass. Sametinget skal bidra til at sentrale myndigheter sikrer elevenes og lærlingenes rettigheter, og til en forskriftsfesting av pliktene til eieren/forvalteren av de samiske videregående skolene og sikring av finansiering av den samiske videregående opplæringen over statsbudsjettet.

Når det gjelder spørsmålet om eierskap til de statlig eide sameskolene, kan det nevnes at Gaske-Nørjen Saemienskovle i Hattfjelldal er en statlig eid grunnskole. Skolen driver blant annet med fjernundervisning og er inne i en prosess med avklaring av sin virksomhet i forhold de andre aktørene når det gjelder opplæring i sørsamiske områder og nasjonalt.

3.9 Den samiske skolen i endring: eksempler på positive tiltak

Kapitlet har hittil vist at den samiske eleven, samiske foreldre, det samiske samfunnet og Sametinget har mange utfordringer når det gjelder opplæringssaker. Gjennomgangen viser også at det finnes utdanningspolitiske milepæler som det er viktig å verdsette og bygge videre på.

Samisk foreldreprerentasjon er blitt styrket nasjonalt, det er flere læremidler tilgjengelig nå enn bare for noen få år tilbake, samisk innhold er mer sentralt i læreplanverket enn tidligere og Sametinget er inne i en viktig fase når det gjelder utviklingen av Sametinget som forvaltningsorgan for læremiddelutvikling og annen forvaltning, samt som politisk organ for samene som folk.

Som et eksempel på vellykkede prosjekter innenfor opplæringspolitikken kan nevnes Elgå-prosjektet. Som et ledd i å styrke samisk utenfor forvaltningsområdet for samisk språk, gjennomførte Sametinget et femårig språk motiveringsprosjekt i sørsamisk ved Elgå oppvekstsenter i perioden 2000 – 2004. Hovedmålgruppa var barnehagebarn, som ved prosjektstart var 3-4 år. Målet var at disse skulle følge prosjektet i minst to år, for deretter å fortsette prosjektet på grunnskolenivå.

Dette prosjektet har gitt gode resultater og har ført til at samisk igjen er blitt et levende språk blant flere i området. Sámi allaskuvla har vært faglig rådgiver for prosjektet, og prosjektet er dokumentert gjennom rapport i Dieđut 2007,1: Samisk språk i Svahken Sijte.

Sámi allaskuvla la gjennom sin rådgivning spesielt vekt på å velge gode modeller for organisering av språkoppleringen både i barnehagen og skolen. Det ble lagt stor vekt på at modellene skulle ta utgangspunkt i lokale språkforhold og lokale målsettinger for opplæringen. Prosjektet ble derfor sterkt samfunnsbasert, først og fremst ved at foreldre og besteforeldre ble involvert, men også gjennom egenproduserte læremidler, faglig innhold og aktiviteter.

Prosjektet har tatt utgangspunkt i Kamil Øzerks bok fra 2006: “Fra språkbud til språkdrukning – modeller for opplæring av to språk”, der han har systematisert viktige trekk ved blant annet den modellen som har blitt brukt for å vitalisere urfolksspråket maori på New Zealand. På grunnlag av Øzerks framstilling, ble det laget en systematisk sammenligning mellom språkmotiveringsprosjektet og den modellen som ble brukt på New Zealand, noe som ble brukt som grunnlag for valg av modell for prosjektet.

Ved valg av modeller for organisering av tospråklig opplæring på skolen, ble det tatt utgangspunkt i Colin Bakers typologi for de forskjellige tospråklige opplæringsmodellene som er i bruk rundt om i verden. Baker deler disse inn i to typer, sterke og svake opplæringsmodeller. Det ble lagt stor vekt på at sterke modeller for tospråklig opplæring var helt nødvendig for at elevene skulle bli aktive brukere av samisk språk.

Modellene som er brukt både i barnehagen og skolen er beskrevet i rapporten. Sametinget er av den formening at dette prosjektet kan ha stor overføringsverdi også til andre områder i det samiske samfunnet.

Når det gjelder læremidler har det også vært en positiv utvikling de siste årene. Sametingets strategiske plan for læremiddelutvikling opererer med følgende hovedmål når det gjelder læremiddelutvikling for perioden 2008-2011:

1. Minst 135 igangsatte læremiddelprosjekter for opplæring etter Kunnskapsløftet – Samisk
2. Minst 30 igangsatte læremiddelprosjekter på sør-, lule- og nordsamisk for barnehager og grunnopplæring som bidrar til optimal lærings situasjon for barn og unge
3. Minst 16 igangsatte læremiddelprosjekter innenfor fagområdene i Rammeplan for barnehagen.

Status per medio 2011 er:

- 1) 151 læremiddelprosjekter for opplæring etter Kunnskapsløftet-Samisk igangsatt
- 2) 29 igangsatte prosjekter på sør-, lule- og nordsamisk for barnehager og grunnopplæring som bidrar til optimal lærings situasjon for barn og unge.
- 3) 8 prosjekter igangsatt innenfor fagområdene for Rammeplan for barnehagen.

Prosjekter har to års tidsfrist for ferdigstillelse. Av bevilgninger gitt fra 2008-2010 er ca. 24 læremidler ferdigstilt pr år.

Også når det gjelder det samiske innholdet i grunnskolelærerutdanningen har det vært positiv utvikling ved at et slikt innhold er blitt styrket fra høsten 2010. Dette betyr at alle studenter i den nasjonale grunnskolelærerutdanningen skal ha kunnskap om samene. Dette er Sametinget og Kunnskapsdepartementet blitt enige om, og Sametinget har uttrykt tilfredshet over dette resultatet. Rammeplanen for samisk grunnskolelærerutdanning er dermed gjort gjeldende for alle universiteter og høyskoler i landet. I dag gis samisk grunnskolelærerutdanning ved Sámi allaskuvla, men det er ingenting i veien for at også andre institusjoner kan gi slik utdanning på samisk. Det er viktig for

Sametinget at retningslinjene for fagene nå har en tydelig samisk profil. Samarbeidet med Kunnskapsdepartementet i arbeidet med ny lærerutdanning har vært positivt.

Når det gjelder lærerrekuttering så er det positivt at søkertallet av lulesamiske studenter til lærerstudier ved Universitetet i Nordland er økende, noe som lover godt for rekrutteringen av lulesamiske lærere. Sametinget har vært delaktig i arbeidet med en nasjonal rekrutteringsplan for samisk høyere utdanning. Rekrutteringsplanen er trådt i kraft fra høsten 2011, og midler er avsatt til ulike tiltak for å styrke rekrutteringen til samisk høyere utdanning, herunder til studier i samisk språk og til både førskole og allmennlærerutdanningen.

4. Utgangspunktet for en helhetlig samisk utdanningspolitikk

INNSATSOMRÅDER

På bakgrunn av redegjørelsen ovenfor om utdanningspolitiske utfordringer og muligheter, tegner det seg et bilde av hvilke innsatsområder Sametinget må prioritere i sitt arbeid med utformingen av en helhetlig opplæringspolitikk og i sitt daglige politiske virke.

Sametinget vil særlig prioritere disse politiske og administrative innsatsområder som kan deles inn i følgende hovedkategorier:

1. Den samiske skolens innhold og verdigrunnlag
2. Den samiske elevens rettigheter og læringsmiljø
3. De lovmessige og strukturelle rammer for opplæringen
4. Voksenopplæring
5. Sametingets rolle og myndighet

4.1 INNSATSOMRÅDE 1: DEN SAMISKE SKOLENS INNHOLD OG VERDIGRUNNLAG

Sametingets utdanningspolitikk må bygge på en grunnforutsetning om at den samiske skolens kvalitative innhold og skolens verdigrunnlag er sentrale i videreutviklingen av en helhetlig samisk utdanningspolitikk. Det er viktig at den nasjonale utdanningspolitikken inneholder målsetninger og strategier for å sikre at de urfolksrettslige minstestandarder overholdes. Samisk utdanning må defineres som eget innsatsområde, ikke bare av Sametinget, men også av sentrale myndigheter.

Det er viktig å erkjenne fornorskningspolitikkenes negative innvirkning på den samiske skolen og fundamentet for samiske elevers opplæring. Utfra en slik erkjennelse skal utdanningspolitikken på individnivå ha som overordnet mål at den samiske eleven er likeverdig andre elever når det gjelder rett til utdanning. Innsatsområdet griper inn i overordnede spørsmål om myndighetsutøvelse innenfor utdanningssektoren, verdiene som Kunnskapsløftet er ment å fremme og bygge på, og spørsmålet om hvem som er ansvarlig for å sikre at den samiske skolen og de samiske elevene får god kvalitet i sin utdanning bygget på samiske verdier. Innsatsområdet reflekterer også et behov for en verdidebatt om hvilke samiske verdier våre barn og unges opplæring skal bygge på, og hvordan det best kan gjøres. Spørsmålet om verdigrunnlaget for den samiske skolen henger også sammen med hvem det er som fastsetter læreplaner og hvem som avgjør hvordan undervisningen skal skje.

På et overordnet nivå må samene som folk sikres retten til å utvikle egne utdanningsinstitusjoner, egne metoder for opplæring, læremidler og læreplaner. Samisk skoleforskning har vist at den samiske skolen i liten grad bygger på samiske verdier og at skolen i liten grad har sitt fundament i samisk opplæringsfilosofi og i de sosiale normene som er utbredt i samiske samfunn. Dette til tross for at det i enkelte områder er samiske rektorer, samiske kommuner som skoleeiere og samiske læreplaner.

Årsakene til mangelfullt samisk innhold i opplæringen må kartlegges og gjøres til gjenstand for mer forskning.

Den samiske skolens innhold handler ikke bare om hvilke læremidler og metoder som brukes. Det handler også om innholdet i læremidlene og relevansen av metodene. Det er grunn til å tro at det behøves større fokus på differensiering både når det gjelder læremidler og læremetoder i skolen. Med differensiering menes at de ulike samiske språkområdene i større grad må få tilpassede læremidler som tar høyde for ulikheter mellom de samiske språkene og de kulturelle forskjeller i de ulike samiske områdene. Kulturelt mangfold må gjenspeiles internt innenfor det samiske samfunnet, slik at nordsamiske barn lærer om sør-, lule-, pite- og østsamiske kulturer og vice versa. Samtidig er det viktig at det bygges opp en fellesskapsforståelse; at alle samiske barn og unge er en del av det samme samiske folket og at de har samme egenverdi og skal møtes med samme respekt og toleranse uavhengig oppvekst, næringstilknytning, sosial bakgrunn eller andre forskjeller. Samiske barn må fra barnehagestadiet lære at det finnes ulike samiske språk, ulike samiske drakter og ulike samiske næringer og kulturuttrykk. I tillegg bør samiske barn lære verdien av kulturelt mangfold, og lære at de er likeverdige medlemmer av det norske storsamfunnet. Den overordnede målsetningen for den samiske skolens innhold og verdigrunnlag må være reell likeverd mellom samiske barn og andre barn.

Mange samiske barn vokser opp i flerspråklige miljøer og mange samiske barn vokser opp med flere hjemmespråk. I fremtidens samiske samfunn har også samiske barn behov for å lære seg flere andre språk for å møte morgendagens utfordringer. Flerspråklighet har en videre betydning enn det som er vanlig for myndigheter og i offentlige dokumenter, der det ofte handler om individer med innvandrerbakgrunn. Flerspråklighet handler også om å kunne flere samiske språk. De ulike samiske samfunnene utgjør til sammen et mangfoldig Sápmi, med variasjoner i næringsliv, tradisjoner, kultur og språk. Dette mangfoldet utgjør en stor verdi som skolen må ta vare på og utvikle. Samisk språk er også en grunnleggende verdi. For alle mennesker er morsmålet en verdi i seg selv som ikke trenger å begrunnes i andre forhold. I de samiske samfunn har samisk språk både en instrumentell side og en identitetsskapende side. Skolen må ta vare på og utvikle begge disse sidene.

Respekt og toleranse for hverandres ulikheter er grunnleggende verdier for samiske elever i likhet med andre elever. For å ta del i det moderne samfunnet, må man kjenne både eget samfunns og storsamfunnets normer og språk. Dette må være et vesentlig innsatsområde og en prioritering fra skoleeierens og skolelederens side for å skape trygghet for den enkelte. Reell likestilling og likeverd mellom kjønnene er overordnede målsetninger for den generelle utdanningspolitikken. Likestilling betyr at kvinner og menn, jenter og gutter, uavhengig av sosial bakgrunn skal ha samme reelle muligheter, rettigheter og plikter på alle samfunnsområder. For å nå målet om reell likestilling, er det viktig at det blir lagt et godt grunnlag så tidlig som mulig. Barnehage og skole er viktige i denne sammenhengen. Likestilling er like viktig for gutter som for jenter, og det kan være nødvendig å ha et særlig fokus på ulikhetene mellom kjønnene for å kunne tilrettelegge for reell likestilling. Kjønnstradisjonelle valg av utdanning og yrke er blant de viktigste årsaker til systematiske forskjeller mellom kvinner og menn i arbeidslivet og i samfunnet ellers. Det er en stor utfordring å utjevne disse forskjellene. Målet er ikke å få like mange menn og kvinner i alle yrker, men å bryte ned barrierene som hindrer jenter og gutter i å ta utradisjonelle valg. Også når det gjelder rekruttering til primærnæringer som samisk jordbruk, fiske og reindrift, trengs det særskilte tiltak for å sikre rekruttering til yrket fra begge kjønn.

Samisk fellesskap på tvers av landegrensene utgjør også en verdi, og skolen må sette elevene i stand til å bli aktive deltakere i dette fellesskapet. Samtidig har samiske elever og det samiske samfunnet et fellesskap med andre urfolk og med minoritetsfolk som deler samme erfaringer som samene.

Opplærings situasjonen til de samiske elevene og lærlingene er ulik fra område til område, fra skole til skole og fra lærebedrift til lærebedrift. Det kan være stor forskjell på om skolen er innenfor eller utenfor forvaltningsområdet for samisk språk, og om det er en full delt eller få delt skole. Sametinget er av den oppfatning at få delte skoler, også omtalt som grendeskoler, med sin nærhet til levende samiske

samfunn og tradisjonelle næringer, har gode muligheter til å virkeliggjøre samfunnsmandatet om å gi kvalitetsmessig god opplæring med basis i samisk språk, kultur og samfunnsliv. Det er av den grunn viktig for Sametinget å bevare skolene i små samiske lokalsamfunn og den kompetansen som disse små institusjonene har.

Likeverd og respekt for menneskerettighetene er allerede viktige formål blant sentrale opplæringsmyndigheter og kommer flere steder til uttrykk i lovverket. Likevel er det ikke slik at alle samiske elever opplever det slik. Rent generelt og i en opphetet rettighetsdebatt, har alle aktører innen opplæringssektoren og ikke minst foreldre, et ansvar for at holdninger og politiske spenninger i storsamfunnet og lokalt ikke overføres til barnas hverdag. Skolehverdagen er heller ikke fri for mobbing. Dette gjelder også i de samiske samfunn.

Alle elever har rett til trygghet og trivsel i skolehverdagen. Skolen skal være en inkluderende arena som verdsetter kulturelt og språklig mangfold samtidig som den skal styrke og utvikle samiske elevers identitet. Samiske elever skal kunne føle seg stolte over sin opprinnelse og ikke utsettes etnisk diskriminering. Sametinget finner det urovekkende at en nyere studie i forbindelse med doktorgradsavhandlingen til forsker Ketil Lenert Hansen ved Senter for samisk helseforskning, indikerer at langt flere samer føler seg diskriminert enn andre folkegrupper. Dette er noe som Sametinget aktivt vil følge opp videre.

Dette innebærer at skolen må få et kvalitativt løft når det gjelder opplæring om samisk historie, kultur og samfunnsliv til alle elever. Situasjonen på mange skoler i dag er dessverre den at dette prioriteres bort og at det brukes foreldede læremidler, noe som kan bidra til å videreføre fordommer fra tidligere tider. Det er viktig at det er samene selv, gjennom Sametinget, som definerer det samiske innholdet i skolen og at norske myndigheter gir dette den nødvendige prioritet. Dette betyr at sentrale myndigheter, som normalt sitter med definisjonsmakten også når det gjelder samisk opplæring, må anerkjenne at Sametinget og samiske utdanningsinstitusjoner skal ha en særskilt rolle når det gjelder utformingen av utdanningspolitikk for samiske områder og samiske elever.

For å oppnå likeverd, vil det på enkelte områder være behov for å iverksette positive særtiltak for de samiske elevene slik at disse både skal kunne ha de samme mulighetene som andre elever til å bruke sine evner og realisere sine interesser samtidig som de bevarer sin kulturelle identitet og sitt språk. Sametinget vil arbeide videre med dette og utarbeide en egen handlingsplan der man vurderer og foreslår konkrete enkelttiltak for å styrke samiske elevers skolehverdag.

Tradisjonell kunnskap er av stor verdi i seg selv, og overføring av tradisjonell kunnskap mellom generasjonene er et viktig ledd i styrking og bevaring av kulturell identitet. Sametinget ser det som viktig å finne gode arenaer for dette, eksempelvis gjennom bruk av samiske museer i opplæringen og utvikling av samiske ressursentra. Gjennom opplæringen skal elevene også lære å nyttiggjøre seg naturressursene innenfor naturens tålegrense slik det tradisjonelt har blitt gjort i urfolksamfunn. Dette vil være med på å videreføre tradisjonell kunnskap. Denne kunnskapen er et viktig miljøprinsipp som også har en overføringsverdi til storsamfunnets miljøforvaltning.

Den samiske skolens innhold må gjenspeile det samiske samfunnets egne verdier og bidra til at samiske elevers læring tar utgangspunkt i samisk verdensforståelse og verdier som er sentrale i samisk barneoppdragelse. En ”samifisering” av den samiske skolen krever at skoleeier og sentrale myndigheter forstår behovet for en mer kultursensitiv skole. Det må utarbeides egne strategier for transformering av samisk språk, kultur og tradisjonell kunnskap til skolen, slik at det opparbeides en slik forståelse og anerkjennelse blant skoleeiere, ledere og skolemyndigheter. Dette kan gjøres blant annet gjennom forskning, forsøks- og utviklingsarbeid og kompetanseheving.

Målet er at samiske barn og unge oppnår en dobbeltkompetanse som de skal ha nytte av senere i livet. Økt bevissthet hos skoleeiere, lærere og foreldre om hva som ligger i det at elevene skal oppnå

dobbelt kompetanse og være reell likeverdige andre elever er viktig for at et slikt mål skal kunne realiseres for hver enkelt elev.

Kvalitet på opplæringen og det faglige innholdet er avgjørende for elevenes og lærlingenes fremtidige muligheter og for å utvikle et sterkt språk og bli gode språkbrukere. Dette gjenspeiles i mål og strategier som er valgt for opplæring i samisk. Ansvar for tilsyn er lagt til fylkesmennene. Sametinget ser det som viktig at også kvaliteten på opplæringen blir gjenstand for tilsyn. Hittil har det ikke vært ett av tilsynsoppdragene. Som nærmere omtalt nedenfor, ser Sametinget at det er behov for at Sametinget får en klarere rolle i forhold til samiske opplærings spørsmål, særlig når det gjelder tilsyn.

4.2 INNSATSOMRÅDE 2: DEN SAMISKE ELEVENES RETTIGHETER OG LÆRINGSMILJØ

4.2.1 Økt kunnskap om samiske elevers rettigheter og retten til medvirkning

Det andre innsatsområdet fokuserer på samiske elevers rett til opplæring i og på samisk og retten til et godt kvalitativt opplærings tilbud og et godt læringsmiljø både i og utenfor forvaltningsområdet. Dette innebærer et ønske om en politisk dreining fra fokus på rett til utdanning, til retten til en innholdsmessig kvalitativ god utdanning.

Sametinget ser et stort behov for mer kunnskap om samiske elevers skolehverdag rundt om i landet. Det er også et stort behov for mer informasjon om samiske elevers rettigheter blant skoleeiere, rektorer og lærere. Ofte opplever foreldre og unge det som en ekstra byrde å måtte selv påse at deres rettigheter blir oppfylt. Sametinget ser at det må gjøres en større innsats for å styrke kunnskapen om samiske elevers rettigheter hos skoleeiere og lærere. Det er også grunn til å stille spørsmål ved om kommunene er klar over hvilke forpliktelser de som skoleeiere har for å ivareta samiske elevers rettigheter. Ordningen med Samiske Veivisere har bidratt til å øke opplysningen blant elevene om samisk kultur, tilsvarende informasjonsordning bør iverksettes med henblikk på kommuner som har samiske elever. Når kommunen er sitt ansvar bevisst, så vil dette være til stor hjelp for foreldre som opplever det som tungt å måtte informere offentlige myndigheter om sine barns rettigheter. Mange opplever at dette er en tilleggsbyrde som foreldre til norske barn og unge ikke har fordi deres rett til norskundervisning ikke avhenger av hvor godt du kjenner lovverket.

Det er også et behov for større innsats for å øke kunnskapen om urfolks rettigheter i utdanningssammenheng. Sametinget ser positivt på at Gáldu- Kompetansesenter for urfolks rettigheter, fokuserer på urfolksbarn og unges rettigheter i sine publikasjoner Gáldu čála. Den kunnskapen som dette kompetansesenteret og de resultatene som fremgår av prosjektene senteret formidler, bør brukes mer aktivt for å spre informasjon om samiske barns rettigheter i skoleverket. Egne offentlige informasjonskampanjer kan ha en positiv effekt, særlig hvis man involverer samiske unge i arbeidet.

En rapport som er av særlig betydning når det gjelder det nordiske samarbeidet på opplæringssektoren er Barneombudenes fellerapport om samiske barns medvirkning, «Retten til delaktighet for samiske barn og unge», som vektlegger betydningen av samiske barn og unges rett til medvirkning.

4.2.2 Styrking av samiskopplæringen i grunnskolen

Evalueringen av erfaringene med Kunnskapsløftet viser at det er stor forskjell mellom ideal og realitet når det kommer til spørsmålet om opplæring i og på samisk i Norge. Konklusjonene fra evalueringene og elevundersøkelsene viser blant annet:

- at samiske elever oppfatter samiskundervisning som en byrde
- at samiske elever synes at andre fag enn samisk er mer interessante

- at elever som har samisk som andrespråk, ikke lærer språket godt nok til å bli funksjonelt tospråklige

I tillegg har innspill Sametinget har fått under dialogmøtene vist at samiske lærere opplever liten forståelse for et godt tilrettelagt læringsmiljø for de elevene som har samiskundervisning. Samiskundervisning etter skoletid eller lange reiser med taxi eller kollektivtrafikk er eksempler for illustrerer at de elevene som ønsker å lære seg samisk ofte må gjennomgå mange praktiske hindre som kan virke demotiverende for eleven selv og for foreldre.

Fag- og timefordeling er styrende for hvilke fag det skal undervises i og hvor mange timer det skal være i hvert fag. Sametingsrådet har fått flere tilbakemeldinger på at det er store utfordringer for skoler å organisere opplæringen etter dagens fag- og timefordeling for elever som skal ha opplæring i samisk. Særlig gjelder dette utenfor forvaltningsområdet for samisk språk, men også i kommuner innenfor forvaltningsområdet der samisk ikke er obligatorisk. Det kan føre til at foreldre ikke velger samisk for sine barn og at elever fra 8. årstrinn velger bort samisk på grunn av at opplærings situasjonen føles som ekstra byrdefull.

Sametinget ser at det er store utfordringer i å få flere foreldre til å velge samisk for sine barn. Rådet har også fått flere tilbakemeldinger på at det er store utfordringer for skoler å organisere opplæringen etter dagens fag- og timefordeling for elever som skal ha opplæring i samisk. Særlig gjelder dette utenfor forvaltningsområdet for samisk språk.

Saken har vært drøftet med departementet både ved innføring av Kunnskapsløftet – Samisk og ved utvidelse av timetallet i 2008. Sametingsrådet har påpekt at det ikke har vært samsvar mellom timetall og læreplan i norsk for de elevene som har samisk som andrespråk, og har derfor gått inn for en egen læreplan i norsk for disse elevene.

Saken var behandlet i innledende konsultasjon i 2009, og det ble enighet om å opprette en arbeidsgruppe fra Sametinget, Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet. Gruppen la fram sin rapport i januar 2011 og den ble behandlet i sametingsrådet i 2011. I vedtaket sier sametingsrådet at rapporten gir et godt bilde av utfordringer innen samisk opplæring, og at rapporten danner et godt grunnlag for å arbeide videre med saken.

Siden dette er en stor og omfattende sak, der det må settes i verk konsultasjoner, vil den bli behandlet som en egen sak i Sametinget, og fag- og timefordelingen vil derfor ikke bli nærmere drøftet i opplæringsmeldingen.

Som urfolk har samiske elever rett til en likeverdig skole og en likeverdig opplæring med basis i egen kulturell og etnisk bakgrunn. Dette var intensjonen og grunnlaget for at det i 1997 for første gang kom en egen samisk læreplan for den 10-årige grunnskolen, og at det med Kunnskapsløftet- samisk i 2006 ble et samisk læreplanverk for hele det 13-årige skoleløpet. Både forskning om samiske elevers skolehverdag og evaluering av erfaringene med Kunnskapsløftet viser at det kreves større innsats for å sikre samiske elever en trygg, likeverdig skolehverdag og et godt læringsmiljø. Det er naturlig at Sametinget i sin utdanningspolitikk retter et særlig fokus på den samiske elevens skolehverdag, og sammen med sentrale og lokale myndigheter søker å finne løsninger til beste for de samiske elevene.

Vi vet i dag at mange elever som har samisk opplæring, står overfor en del utfordringer. De har et høyere timetall enn andre elever og samme eksamenskrav i norsk som øvrige elever, men med færre undervisningstimer. Samtidig kan statistikken over elevtallet tyde på at enkelte velger bort samiskundervisningen fordi det ses på som en økt arbeidsbelastning i skolehverdagen. Slike barrierer oppleves som en form for diskriminering og må bygges ned for at man skal oppnå likeverd og like muligheter for samiske og andre elever.

Språk er en viktig del av vår identitet. I Nordlandsforsknings tredje delrapport *Rett til samisk opplæring – ideal eller realitet*, som omhandler elevers valg og bruk av samisk språk og deres vurdering av opplæringen, kommer det frem at valg av samisk språk og på hvilket nivå, henger sammen med språksituasjonen i nærmiljøet. For elever som bor der språket står sterkt er samisk som førstespråk mer naturlig enn der språket står svakere. Opplæring på samisk er derfor viktig for å styrke og utvikle elevenes språk på ulike fagområder. Sametinget tolker regjeringens mål for grunnopplæringen i *St. meld. nr. 31 (2007-2008) Kvalitet i skolen i et samisk perspektiv*. Barn og unge som har samisk som førstespråk, skal tilegne seg grunnleggende lese- og skrive-, og regneferdighet gjennom det samiske språket, og de skal kunne uttrykke seg muntlig på samisk. Samtidig må samiske barn og unge beherske de grunnleggende ferdighetene på norsk og de skal kunne bruke digitale redskaper.

Elever som velger samisk som andrespråk er en viktig gruppe for å få opp antall språkbrukere. Sametinget ser viktigheten av å legge til rette for at barn og unge har arenaer der de kan bruke samisk språk både muntlig og skriftlig. Særlig viktig er dette for barn og unge som bor i områder der samisk ikke blir brukt til daglig. I dag er det mange som ikke blir funksjonelt tospråklige med opplæring i samisk som andrespråk. Dette er en elevgruppe som har behov for sterke opplæringsmodeller for opplæring i minoritetsspråk, jf. erfaringer fra språkmotiveringsprosjektet ved Elgå skole i Engerdal.¹⁵

For å sikre god oppfølging av samiske barns utvikling i opplæringen, så er det viktig at det foreligger nasjonale prøver for samiske elever på lik linje med det som foreligger for norske elever. Per i dag så er det ikke slik at samiske elever har et likeverdig opplegg når det gjelder nasjonale prøver, dette må Utdanningsdirektoratet og departementet ta fatt i. Fra et samisk perspektiv er det viktig at det ikke bare blir rene oversettelser av nasjonale prøver, men at det utvikles parallelle prøver på de ulike samiske språkene. Også andre typer kartlegginger av samiske elevers ferdigheter kan være nyttige for å sikre god kvalitet i opplæringen, men slike kartlegginger og offentliggjøring av resultatene fra de nasjonale prøvene kan også ha negative sider ved seg ved at det oppstår diskusjoner om gode og dårlige skoler istedenfor fokus på kvaliteten i opplæringen som sådan.

Språkleirer og språkreir har vist seg å være effektive tiltak for å styrke språkopplæringen. Erfaringer fra det sørsamiske området viser at barn og unge lærer seg samisk språk mye fortere gjennom deltakelse på slike språkleirer. Mulighetene er mange, særlig i grenseområdene, til å utnytte seg av lærerressurser i Sverige og Finland, og samordne språkleirsamlinger.

Alle samiske språk er sårbare og står på UNESCOs liste over truede språk. Sametinget ser at flere og flere kommuner ønsker å innlemmes inn i forvaltningsområdet for samisk språk. Samtidig ser vi en nedgang i antallet elever som har samisk som andrespråk i grunnskolen. Sametinget har som mål å få flere samiske elever til å snakke, lese og skrive samisk. Hva som må til for å få flere samiske språkbærere må gjøres til gjenstand for grundigere studier og forskning. Ved å invitere kommunene til avtale med Sametinget for utprøving av obligatorisk opplæring i samisk på de laveste trinnene i skolen, kunne man oppnå et slikt mål. For å øke antall samiskspråklige elever må flere ikke-samiske elever få mulighet til å lære samisk. Sametinget ser at dette kan øke rekrutteringsgrunnlag for samiskspråklig arbeidskraft innenfor alle samfunnsområder. Dette ville også være med på å styrke statusen til samisk språk.

Sametinget ønsker å bidra til at statlige myndigheter oppfyller de internasjonale forpliktelsene Norge har påtatt seg overfor samene som urfolk til opplæring i og på samisk. Dette skal skje uten at slik opplæring oppleves som en ekstra byrde. Det bør jobbes strategisk med skoleeiers, læreres, elevenes og foreldrenes holdninger i forhold til samisk språk. Samisk språk- og kulturkunnskap er en viktig tilleggsqualifikasjon som ofte verdsettes i jobbsammenheng og som gir elevene og voksne som lærer seg samisk en dobbeltkompetanse som er viktig for det samiske og det norske samfunnet. I dette strategiske arbeidet vil det være av avgjørende betydning med en tett og god dialog med de som selv

---

¹⁵ Se Todal J. (2007) Samisk språk i Svahken sijte: sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule.

opplever skolehverdagen, det være seg elever, foreldre eller lærere. Sametinget har merket seg at Finnmark fylkeskommune i 2011 har ansatt et eget elevombud for de videregående skolene i fylket. Sametinget mener det er behov for en nasjonal samisk elevombudsordning for å påse at samiske elevers rettigheter overholdes i praksis. I dag er det Barneombudet og Sametinget som er ment å påse at samiske barns rettigheter oppfylles, selv om sentrale myndigheter har et overordnet ansvar for tilsyn av samiskopplæringen.

4.2.3 Rett til kvalitativt god læring og et godt læringsmiljø

I St. meld. nr. 31 Kvalitet i skolen (2007-2008) satte regjeringen opp 3 mål for grunnsopplæringen:

- Alle elever som går ut av grunnskolen, skal mestre grunnleggende ferdigheter som gjør dem i stand til å delta i videre utdanning og arbeidsliv.
- Alle elever og lærlinger som er i stand til det, skal gjennomføre videregående opplæring med kompetansebevis som anerkjennes for videre studier eller i arbeidslivet.
- Alle elever og lærlinger skal inkluderes og oppleve mestring.

Overnevnte mål gjelder også for samiske elever, men i et samisk perspektiv. Det innebærer bl.a. at samiske elever eller elever som har gått ut av en samisk grunnskole skal kunne lese og uttrykke seg skriftlig og muntlig på samisk. Samisk er et redskapsfag, et identitetsskapende fag og et kulturbærende fag.

Oppfyllelse av retten til opplæring i og på samisk medfører ikke nødvendigvis at elevene får en kvalitativt god opplæring. At man får opplæring i eller på samisk betyr heller ikke at læringsmiljøet hvor man får denne opplæringen, er godt. Mange samiske elever har en god skolehverdag, der de får opplæring både i og på samisk. De har kompetente lærere som gir den undervisningen elevene har krav på, i omgivelser som bidrar til læringsutbytte. Men det er også samiske elever som ikke får den undervisningen som vil gi dem best mulig læringsutbytte i samisk språk og kultur.

I rapporter og i intervju med foreldre, skoleeiere og lærere har Sametinget fått bekreftet at utfordringene handler om for få samiskspråklige lærere, manglende læremidler, manglende kompetanseheving blant samisklærerne, behov for samiske lærernetter og de spesielle utfordringene med sammenslåtte klasser og vansker med å tilrettelegge for tilpasset opplæring. Nordlandsforsknings andre delrapport *Fra plan til praksis* omtaler et generelt dilemma: Hvordan tilrettelegge et opplæringsprogram for urfolk som både sikrer en fullverdig utdanning på egne premisser i samsvar med læreplanens intensjoner og en kompetanse som muliggjør deltaking på like vilkår i majoritetssamfunnets institusjoner, organisasjoner, arbeids- og samfunnsliv? Hvordan kan skolen, gjennom det lokale læreplanarbeidet og den daglige undervisningen, gi opplæring i ulike språk, i matematikk og i andre fag med utgangspunkt i urfolksperspektivet og lokal tilpassing, samtidig som elevene/lærlingene skal kvalifiseres for videre utdanning eller arbeidsliv?

Sametinget ser at grunnskole og videregående opplæring kan gjøres bedre på flere områder slik at en sikrer god kvalitet og gir dermed elevene en god læringsituasjon. God undervisning setter læring i gang, og læreren er stimulator i denne prosessen. Elevenes utbytte av undervisningen er avhengig av at de møter faglig sterke lærere som har kunnskap om samisk kultur og i samisk språk og som har kompetanse om ulike metoder og opplæringsmodeller. Sametinget ser positivt på at i den nye lærerutdanningen er kunnskap om samisk språk, kultur og samfunnsliv tatt inn i kompetansekravene og at det er fastsatt kompetansekrav til lærere som skal undervise i samisk. Sametinget ser at det er utfordring i forhold til opplæring på samisk at terminologiarbeid innenfor alle samiske språk må styrkes og sikres god fremdrift.

Sametinget mener at trygge rammer rundt eleven og det å oppleve seg som del av et fellesskap er viktige forutsetninger for læring. Vellykket læring krever også en god og forutsigbar læringsituasjon.

Mange elever sliter med motivasjonen til å ta samisk. Dette har blant annet å gjøre med praktiske utfordringer. I følge ulike rapporter er ikke organiseringen av opplæringen tilfredsstillende. En del elever må ta samisk i tillegg til ordinær undervisning og ofte til ugunstige tider. På grunn av få samisklærere, blir samiskundervisningen i flere områder samlet på en skole.

Både under fremleggelse av redegjørelsen i plenum, under intervju med enkeltpersoner og på folkemøter har det kommet klart frem at det er mange utfordringer knyttet til fjernundervisning. Det gis tydelige signaler om at fjernundervisningen må integreres mer i skolens øvrige opplæringsystem, og det må settes krav til den undervisningen som gis.

De fleste som får undervisning via fjernundervisning er alene i undervisningssituasjonen og ikke en del av en gruppe. Det forekommer også at elever blir sittende alene i små kott eller andre utrivelige lokaler foran en skjerm, uten assistenter til stede. En slik læringssituasjon er ikke akseptabel og skoleeiers ansvar for å tilrettelegge for godt læringsmiljø for barna som får fjernundervisning må tydeliggjøres. Slike læringsmiljø som her beskrevet er i strid med de formålene som fremgår av opplæringsloven. En slik undervisning er også avhengig av tekniske løsninger som fungerer og et godt samarbeid mellom skolen hvor elevene går og de som tilbyr opplæringen. Som en av lærerne uttrykte: ” Vi opplever at teknikken ofte svikter og elevene mister motivasjon. Mottakerskolene har ikke prioritert konferanseutstyr, men bruker skype ”.

De yngste elevene er mest avhengige av å ha læreren fysisk tilstede i undervisningen. Dette krever både midler og tilrettelegging med for eksempel en assistent som kan hjelpe eleven med det praktiske. Utbytte av undervisningen er igjen avhengig av et nært samarbeid mellom lærer og assistent. Andre utfordringer er mangel på samordning av opplæringstilbudet, slik at det ikke blir satt inn vikar når samisklæreren er borte, eller at elevene går glipp av andre ting som skjer på skolen. Sametinget vil inngå dialog med departementet for å sikre bedre kvalitet og større forutsigbarhet på opplæring i samisk, også når den blir gitt som fjernundervisning.

Hospiteringsordningen er viktig for at elevene får anledning til å praktisere språket muntlig sammen med andre. Hospitering skulle være en naturlig del av opplæringen, men ordningen blir praktisert ulikt. Mange elever får ikke tilbud om hospitering eller deltakelse i mer intensive opplegg, som for eksempel språkbad.

Sametingsrådet har i 2010 igangsatt et pilotprosjekt, Verdde-prosjektet, som har til formål å lage en hospiteringsmodell for samiske og norske barn, hvor hospiteringen skal bidra til større forståelse for hverandres ulike kulturer og bidra til å forebygge mobbing. Pilotprosjektet får midler fra Sametingets budsjett, og det er Alta og Guovdageaidnu-Kautokeino kommuner som er pilotkommuner for denne hospiteringsordningen. Hospiteringen er tenkt å gjennomføres etter en leirskolemodell, hvor elevene får opplæring i tradisjonelle gjøremål ute i felt. Fra Sametingets side har det vært særlig viktig å presisere at prosjektet skal benytte seg av eldre menneskers kunnskap og bidra til kunnskapsoverføring fra eldre til unge. Pilotprosjektet har grunnet forsinkelser ikke kommet i gang slik som planlagt i 2010, men vil etter det Sametinget erfarer komme i gang i årsskiftet 2011-2012. Pilotprosjektet skal evalueres når det foreligger grunnlag for slik evaluering.

Sametinget har støttet opp om Senter for samisk i opplæringen, som er lokalisert ved Sámi Allaskuvla i Kautokeino. Sametinget ser at dette senteret får en sentral rolle når det gjelder tilrettelegging, veiledning og kursvirksomhet for å sikre en kvalitativ god opplæring for samiske elever og voksne. Senter for samisk i opplæringa er et ressurscenter spesielt rettet mot opplæringsystemet fra barnehagestadiet til høyere utdanning. Senter for samisk i opplæringa arbeider vidt for å fremme muntlig og skriftlig bruk av samisk i befolkningen.

Senteret arbeider innenfor hovedområdene lese- og skriveopplæring og muntlig språkutvikling. Dette innbefatter å styrke og fremme bruk av muntlig samisk i opplæringsystemet, kunnskap om flerspråklighet og språkrevitalisering, og formidle kunnskap om lesing og skriving. Senteret arbeider

også med forsknings- og utviklingsarbeid knyttet til disse fagområdene.

Senter for samisk i opplæringa finansieres av Sametinget, Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet og Kunnskapsdepartementet fram til 2012. Sametinget ønsker at senteret skal få permanent drift, og vil ta initiativ overfor sentrale myndigheter for å sikre senterets fremtid og utviklingsmuligheter.

4.2.4 Kulturskolen, skolefritidsordningen og leksehjelp

Kulturforståelse, kommunikasjon, danning og identitetsutvikling er viktige elementer i opplæringen. Elever skal få anledning til å utvikle sine estetiske sider og arbeide kreativt, oppleve gleden av å skape og mestre, og praktisere kunnskap. Når barna begynner på skolen har de allerede tilegnet seg en estetisk kompetanse gjennom tegning, sang, rollespill, dans og bevegelse i hjemmet, med venner og i barnehagen. Den kompetansen er det viktig at barn og unge får mulighet til å styrke og utvikle gjennom opplevelse, læring og utøvelse. Kulturskolen og skolefritidsordningen (SFO) vil være viktige i det arbeidet.

Skolefritidsordning (SFO) er et kommunalt tilbud for elever på første til fjerde årstrinn i barneskolen. Barn med spesielle behov har plass frem til 7. klasse. SFO er viktig arena for barn til å få oppleve og delta i ulike aktiviteter basert på deres egen kultur. I formidling av kultur og i språkarbeid vil bruk av eldre kunne være en viktig ressurs også i SFO. Samiske kunst- og kulturuttrykk må bli en naturlig og viktig del av tilbudet i kulturskolen og i SFO. I læreplanverket for *Kunnskapsløftet-samisk*, generell del, kapitlet om ”Prinsipper for opplæring – samisk” heter det: *Samarbeidet mellom skolen, kulturskolen, lokale lag, foreninger og andre i lokalsamfunnet gir barn og unge muligheter til å videreutvikle sine evner og talenter gjennom aktiv deltakelse i et mangfold av sosiale og kulturelle aktiviteter.*

Kommunene er gjennom opplæringsloven pålagt å ha et offentlig musikk- og kulturskoletilbud. Opplæringsloven sier at: *Alle kommunar skal aleine eller i samarbeid med andre kommunar ha eit musikk- og kulturskoletilbod til barn og unge, organisert i tilknytning til skoleverket og kulturlivet elles.*

Opplevelse og erfaring med kunst og kultur er en måte å tilegne seg dannelse på. Samiske elever må få mulighet gjennom kunstfagene i opplæringen i skolen og gjennom tilbud i kulturskolen å møte samisk kunst og kultur og utvikle sine ferdigheter og kreative sider. Kulturskolene er organisert ulikt og har ulike tilbud fra kommune til kommune. I noen kommuner får de fleste elever tilbud om kulturskoleplass, men det er mange barn og unge står på venteliste rundt om i kommunene.

Regjeringen har som mål å gjennomføre et kulturskoleløft frem til 2014. Høsten 2010 leverte et utvalg oppnevnt av Kunnskapsdepartementet rapporten *Kulturloftet – kulturskole for alle*. Utvalget skulle blant annet se nærmere på de utfordringene og mulighetene som ligger i et styrket samarbeid mellom kulturskolen, grunnskolen og SFO og synliggjøre ulike alternativer som bidrar til å sikre et forsterket og likeverdig kulturskoletilbud for flere barn til en rimelig pris, med god kvalitet og en effektiv utnyttelse av ressursene. Rapporten ble sendt på høring. Sametinget er av den oppfatning at samiske barn og unge må få et likeverdig tilbud i kulturskolen og i SFO som andre barn og unge i Norge. Sametinget presiserte i sin høringsuttalelse at kulturskolen er viktig for samiske barn og unge og at rammevilkår for og tilbud i kulturskolen må være tilpasset samisk kultur. Mange kulturskoler har samisk innhold i sine tilbud. For eksempel har noen tilbud i duodji eller teaterforestillinger og korsang på samisk. Sametinget venter at de samiske kommunene prioriterer kulturskoletilbudet for unge, og andre kulturtiltak for barn og unge i kommunene. Sametinget har egne tilskuddsordninger for kulturtiltak for barn og unge. Dette er en budsjettpost hvor det er veldig mange søkere hvert år.

Samisk kultur skal være en integrert del av Den kulturelle skolesekken, og Sametinget har etter samarbeidsavtaler med fylkeskommunene en forpliktelse til å påse at Den kulturelle skolesekken skal inneholde konkrete formidlingstiltak for samisk kultur. Tiltakene i den kulturelle skolesekken skal ha som formål til å bidra til økt kontakt mellom barn og unge på tvers av kommunegrenser.

4.2.5 Større fokus på tilrettelegging og fullføring av videregående utdanning

NOU 2009:18 *Rett til læring*, påpeker at ett av fire barn og unge vil trenge ekstra oppfølging og tilrettelegging, periodevis eller kontinuerlig, for å oppnå tilstrekkelig utbytte av opplæringen. Dette er også situasjonen for de samiske elevene. Sametinget ønsker større fokus på hvilket ansvar kommunene og andre offentlig hjelpeapparater har når det gjelder utviklingshemmede samiske barn og unge, og hvordan hverdagen er for disse barna og deres foresatte når det gjelder adgang til relevante opplæringstilbud. Sametinget ser at det kreves særskilt oppfølging av denne problemstillingen, på tvers av kommunegrensene, slik at barna og foresatte ikke behøver å bruke mye menneskelige ressurser på å kjempe for den grunnleggende retten til utdanning som også disse barna har.

Sametinget ser at det er viktig å bygge opp god kompetanse på det spesialpedagogiske feltet. Samiske elever som har rett til spesialundervisning møter ofte et hjelpeapparat som har ingen eller liten kunnskap om samisk språk og kultur. Dette kan virke som en ekstra byrde for foresatte og kan i sin ytterste konsekvens føre til feilvurderinger. Som et ledd i å styrke likeverdigheten i det spesialpedagogiske tilbudet for samiske brukere, vil Sametinget arbeide for at kunnskap om samisk språk og kultur blir integrert i relevante utdanningsinstitusjoner, og at Samisk spesialpedagogisk støtte (SEAD) får gode rammevilkår for best mulig å ivareta sin landsdekkende funksjon. Det er også viktig å komme inn med tiltak så tidlig som mulig.

Utdanningsnivået i den samiske befolkningen er økende. Samisk statistikk viser imidlertid at det fortsatt er utfordringer, spesielt i gjennomføring av videregående opplæring. Frafall er et problem også blant samiske elever. Sametinget ser positivt på at *St.meld. 22 (2010-2011) Mangfold – Mestring – Muligheter, Ungdomstrinnet*

Ungdomstrinnsmeldingen legger vekt på et mer praktisk, variert og relevant ungdomstrinn, noe som gjør at skoleeier kan tilrettelegge for elevenes deltakelse i blant annet primærnæringene. Sametinget forventer at skolene utnytter det mulige handlingsrommet for praktisk arbeid med tradisjonelle samiske aktiviteter.

Regjeringen har igangsatt et tre-årig prosjekt, NY GIV - Gjennomføring i videregående opplæring. Kunnskapsdepartementet har invitert Sametinget til å delta i en referansegruppe for det videre arbeidet. Sametinget har oppnevnt Mats Steinfjell som sin representant i den nasjonale referansegruppa for NY GIV.

Prosjektet har tre del-prosjekter:

- Overgangsprosjektet - overgangen fra grunnskole til videregående opplæring
- Oppfølgingsprosjektet - oppfølging av elever som ikke gjennomfører videregående opplæring
- Statistikkprosjekt som skal utvikle og legge til rette et felles statistikkgrunnlag og indikatorer for vurdering av om en når målene.

Overgangsprosjektet ble iverksatt høsten 2010 og skal gå over tre år, dvs. ut 2013. Hovedvekten er lagt på tett oppfølging av de svakest presterende elevene etter første termin i 10. klasse. Dette er nærmere omtalt i Meld. St. 22 (2010-2011) Mangfold – Mestring – Muligheter, Ungdomstrinnet.

Sametinget ser positivt på at regjeringen har igangsatt prosjektet NY GIV, som er et samarbeidsprosjekt mellom stat, fylkeskommuner og kommuner for å bedre elevenes forutsetninger til å fullføre og bestå videregående opplæring. Også samiske elever vil ha behov for særskilt organisert støtte og oppfølging, slik at de får bedre forutsetninger for å gjennomføre videregående opplæring.

Sametinget ser et særlig behov for oppfølging av samiske unge i ungdomstrinnet for å forhindre frafall, særlig gjelder dette samiske gutter som erfaringsmessig har størst risiko for å falle fra i den videregående opplæringen. Samisk representasjon i NY GIV prosjektet er viktig for å skape større forståelse for samiske elevers utfordringer når det gjelder frafall i videregående opplæring, og behovet for mer praktisk anlagt opplæring både på grunnskole og videregående skole nivå.

Et annet viktig utdanningspolitisk satsningsområde er utformingen av egne fagskoler som et ledd i den videregående opplæringen og styrking av den yrkesfaglige videregående opplæringen. Med de begrensningene som sametingsmeldingen har i forhold til omfang, så vil ikke yrkesfaglig videregående opplæring blir gjenstand for egen behandling i meldingen. Dette er imidlertid et område Sametinget følger opp som et ledd i utformingen av en tiltaksplan for utdanningspolitikken.

4.2.6 Entreprenørskap

Sametinget mener det er viktig at det i den videregående opplæringen stimuleres til å delta i Ungt Entreprenørskap, som er en landsomfattende ideell organisasjon som arbeider med entreprenørskap i utdanning og som tilbyr ulike programmer fra grunnskole til høyere utdanning. Etter at det ble mer fokus på å sikre samisk innhold i entreprenørskapssatsingen på skolene, har samiske elever i videregående opplæring hevdet seg godt blant hele landets unge entreprenører. I 2006 avholdt Sametinget ungdomskonferansen "Funky Business", som hadde samisk entreprenørskap som tema. Både de samiske videregående skolene og Nordreisa videregående skole kan vise til gode resultater etter at de har satsset på Ungt Entreprenørskap.

4.2.7 Eldre som ressurs for skolen

I dagens samfunn er samisk språk utsatt for et stort press fra majoritetsspråkene. Mer enn noen gang spiller de samiske språk- og kulturbærerne en viktig rolle, og de bør trekkes inn i undervisningen, slik at elevene får styrket det muntlige språket i samtaler og gjennom praktiske aktiviteter. Som en av lærerne uttrykte: " Skulle svært gjerne hatt en samisktalende assistent, en " giellačeahppi". Føler meg veldig alene i språksituasjonen og tenker at språktreningen kunne blitt bedre om vi var to voksne bestandig i klasserommet".

Endringer i samfunnsliv og familiestruktur og forholdet til de tradisjonelle næringene preger også de samiske samfunnene. Tidligere var det en naturlig overføring av tradisjonskunnskap fra generasjon til generasjon gjennom bo- og arbeidsfellesskap. Barna deltok i arbeidet og fikk på den måten kunnskaper gjennom praktiske aktiviteter. I dag er det færre arenaer der folk i ulike aldersgrupper

samles eller har felles aktiviteter. I dag er det ikke vanlig at flere generasjoner bor sammen. Endringer i familiestrukturen kan medføre at mange barn og unge har lite kontakt med den eldre generasjonen. Mange barn har ikke besteforeldre eller vokser opp langt unna sine besteforeldre og slekt. Av den grunn vil det være viktig at skolen ser verdien av å bruke eldre som en ressurs i opplæringen.

Mange skoler har prosjekter der eldre blir brukt som ekstra ressurs i forbindelse med lesetrening i småskolen eller i forbindelse med tradisjonelle kunnskaper eller praktiske aktiviteter. Det er viktig at den erfaringsbaserte kunnskapen som besteforeldregenerasjonen besitter blir verdsatt i skolesammenheng. I språkopplæringen og i formidling av kulturtradisjoner vil eldre kunne være viktig ressurs. For at bruk av slike ressurser ikke skal falle på den enkelte lærer er det viktig at dette forankres på systemnivå.

Sametinget ønsker mer fokus på opplæring i tradisjonell kunnskap utenfor klasserommet, og ønsker velkommen prosjekter som styrker praktisk opplæring i tradisjonelle gjøremål som en del av den ordinære opplæringen. Sametinget ser mange utviklingsmuligheter når det gjelder blant annet mer bruk av leirskoler, utmarksskoler, feltskoler, sommerskoler som ledd i styrkingen av opplæringen i tradisjonelle gjøremål i skoleverket. Sametinget ser også behovet for at det vektlegges at det må forefinnes egne metoder for slik opplæring for å sikre kvaliteten i opplæringen.

4.3 INNSATSOMRÅDE 3: DE LOVMESSIGE OG STRUKTURELLE RAMMER FOR OPPLÆRINGEN

Et tredje innsatsområde for å sikre samiske elever et likeverdig utdanningsløp, ligger på det lovmessige og strukturelle planet. Selv om man har nok informasjon om samiske elevers rettigheter, så vil det likevel alltid være behov for tilsyn av om opplæringen er kvalitativt god og om elevenes rett til opplæring i/på samisk faktisk oppfylles. For å sikre at dette skjer, utfører fylkesmennene i dag tilsyn av undervisningen. Sametinget har ikke en tilsynsrolle etter dagens lovgivning og system. En slik tilsynsrolle er det viktig at Sametinget får, fordi Sametinget har den kompetansen som behøves for å vurdere ikke bare om elevene får undervisning i/på samisk, men også de kvalitative sidene ved undervisningen. Å gi Sametinget en tilsynsmyndighet vil dessuten være et tiltak som kan medføre mer fokus på samiske barns rettigheter og en reell overholdelse av disse rettighetene lokalt i de ulike kommunene i landet.

Sametinget ser det som uheldig at det er ulik rett til opplæring i eller på samisk i og utenfor forvaltningsområdet for samisk språk og avhengig av om du er i grunn-, eller videregående skole. Bestemmelsene i opplæringsloven bør revideres, blant annet bør man vurdere å gå bort fra begrepet "samiske distrikt" da dette begrepet ofte virker villedende. Videre bør rettighetene til opplæring i eller på samisk styrkes, og muligheten for valgfri opplæring i samisk istedenfor norsk sidemål på videregående skole bør utredes.

Sametinget ser videre et behov for lovendring når det gjelder retten til samiske læremidler. Etter gjeldende rett er det i dag kun en lovfestet rett for norske barn og unge til norske læremidler, ikke en tilsvarende rett for samiske barn og unge til samiske læremidler.

Barneombudet har uttalt seg om dette i forbindelse med en høring om nynorskelevers rett til parallelle nynorske læremidler. Høringsutkastet omfattet ikke spørsmålet om samiske barn og unges krav på parallelle læremidler på samisk. Ombudet etterlyser imidlertid en tilsvarende presisering for retten til læremidler på samisk. Barneombudet erfarer at problemene med å skaffe til veie nynorske parallellutgaver og uklareheter rundt hvilke læremidler som omfattes av kravet, i enda større grad er til stede når det gjelder samiske elevers rett til læremidler på eller i eget språk. Den nordiske barneombudsrapporten "Retten til medvirkning for samiske barn og unge" er bare en av mange kilder som bekrefter at samiske elevers læremiddelsituasjon ikke er tilfredsstillende. Det kan her vises til en

egen evaluering som Utdanningsdirektoratet har fått fra Fylkesmannen i Finnmark. Barneombudet uttaler:

”Barneombudet har tidligere bedt Utdanningsdirektoratet vurdere hvorvidt det bør innføres et krav om språklige parallellutgaver for samiske læremidler. Utdanningsdirektoratet har i brev til Barneombudet (deres ref 2008/702) gitt klart uttrykk for at opplæringsloven § 6-2 omfatter rett til læremidler på samisk i grunnskolen. Barneombudet innser at et krav om språklige parallellutgaver på samtlige samiske språk for et stort antall læremidler vil være praktisk vanskelig å gjennomføre. Det er imidlertid Ombudets oppfatning at det også for retten til samiske læremidler er behov for en presisering av rettigheter og skoleeiers ansvar. Vi ber derfor direktoratet om å se nærmere på hvordan man kan sikre samiske barns rett til læremidler på en bedre måte.”¹⁶

Utdanningsdirektoratet har i et brev til Barneombudet uttalt at elever som har opplæring i samisk har krav på læremidler i dette fag etter opplæringsloven § 9-4. Videre opplyser direktoratet i brevet at elever i videregående opplæring kun har rett til læremidler i samisk, ikke på samisk.

Barneombudet viser til at det finnes flere samiske videregående skoler i forvaltningsområdet for samisk språk hvor all undervisning foregår på samisk, men der læremidlene er norske. Barneombudet ser med bekymring på elevers mulighet til å bli reelt tospråklige når undervisningen skjer med norske læremidler. Etter det barneombudet forstår, er det stor mangel på lærere og fagpersonell som behersker de samiske språkene fullgodt, samtidig som ungdom som ønsker å gå videre på høyere utdanning i samisk ofte har fått for dårlig språkopplæring til å klare opptakskravene. Barneombudet ber derfor direktoratet om å se nærmere på muligheten for å lovfeste rett til samiske læremidler utover samisk-faget i videregående skole.

Når det gjelder de strukturelle rammene for opplæring, strukturer slik som soneinndelinger for hvor man kan søke seg på videregående skole, så er det behov for større samordning og dialog mellom Sametinget og fylkeskommunene som ansvarlige for videregående skoler. Ofte passer ikke slike inndelinger med det tradisjonelle samiske bosetningsmønsteret og de kulturelle bånd som eksisterer mellom folk. Eksempelvis er Sametinget kjent med at det er ungdommer i Karasjok som ønsker å ta videregående opplæring i Alta, hvor det samiske miljøet er større enn i byene i Øst-Finnmark, men som hindres i å ta slik opplæring der på grunn av strukturelle forhold som fylkeskommunen fastlegger. Samarbeidsavtalene mellom Sametinget og fylkeskommunen kan være med på å få mer klarhet i ansvarsforhold og bevisstgjøre fylkeskommunene om hvilke hensyn de må ta når de planlegger utdanningstilbudene eller vurderer å nedlegge tilbud som er viktige for samiske ungdommer.

I områder hvor de samiske ressursentrene/bygdene ligger veldig spredt geografisk, slik som i det sørsamiske området, kan det være utfordrende å sikre et godt opplæringstilbud uten å måtte ty til fjernundervisning. En særlig utfordring i slike områder er å foreta en ansvarsfordeling mellom kommuner, fylkesmann, fylkeskommune og Sameting som regionale aktører. I slike områder kan det være aktuelt å bygge opp skolenettverk, og andre samarbeidsformer som gir elevene et godt opplæringsopplegg. Grenseoverskridende samarbeid kan gjøre det enklere å benytte seg av utdanningstilbud i et annet land, eksempelvis har Sirma og Ohcejohka/Utsjok innledet et skolesamarbeid og fått statlig støtte til dette samarbeidet.

---

¹⁶ Se høringsuttalelse fra Barneombudet til forslag til endring av forskrift til opplæringsloven Kapittel 17, ”Krav om språklig parallellutgaver”, datert 11.2.2009

4.4 INNSATSOMRÅDE 4: VOKSENOPPLÆRING

4.4.1 Endringer i voksenopplæringsloven og forskrifter med betydning for de samiske studieforbund og den samiske befolkning

I Sametingsrådets politiske tiltredelseserklæring for perioden 2009-2013 står det følgende:

”Vi vil arbeide for at forholdene legges til rette for at voksne samer som ikke behersker samisk, skal kunne skaffe seg nødvendige basiskunnskaper gjennom relevant opplæring. Vi vil skape et opplæringsystem som gir alle samiske barn, unge og voksne gode læringsarenaer for kunnskapsutvikling og videreutvikling av språk og kultur”.

Hoveddelen av den gjeldende voksenopplæringsloven trådte i kraft 1. januar 2010, og erstatter voksenopplæringsloven av 1976 som oppheves fra samme tidspunkt. Loven er en oppfølging av Tronutvalgets anbefalinger, jf. NOU 2007:11 *Studieforbund – læring for livet*. Voksenopplæringsloven er i dag primært en tilskuddslov som regulerer organisasjonsstrukturen i studieforbund og frittstående fjernundervisningsinstitusjoner. Formålet med denne loven er å fremme livslang læring ved å legge til rette for organiserte læringsaktiviteter ved siden av det formelle utdanningssystemet. Loven skal bidra til motivasjon og tilgang til kunnskap og kompetanse for alle, og slik fremme den enkeltes utvikling og møte behovene i samfunns- og arbeidslivet.

Forskriften til Lov om voksenopplæring trådte i kraft fra samme tidspunkt og er på mange måter viktigere enn selve loven. Det er forskriften som regulerer det praktiske arbeidet og kravene knyttet til studieaktiviteten.

Ny lov om voksenopplæring har vært gjenstand for konsultasjoner. Sametinget og Kunnskapsdepartementet oppnådde enighet om Sametingets posisjoner. De viktigste endringene var at samiske studieforbund ikke trenger å ha virksomhet over hele landet. Sametinget er også fornøyd med at samiske studieforbund skal bidra til overføring av tradisjonskunnskap mellom generasjonene. Dette ser Sametinget som en viktig tilføyelse fordi tradisjonskunnskap er en kulturarv som må sikres og videreføres. En annen viktig endring var at førstegangsutdanning/analfabetisme vil kunne omfattes av tilretteleggingsstilskuddet dersom disse krever særlig tilrettelegging som medfører økte kostnader for studieforbundet. Særdeles viktig er det at voksne som har tapt sitt språk og som trenger ekstra tilrettelegging får lik mulighet til å tilegne seg språket. Sametingsrådet ser positivt på at det ble oppnådd enighet om å legge seg på et krav om læringsaktivitet og antall medlemsorganisasjoner i samiske studieforbund som muliggjør aktivitet. Det ble også avklart at ved fremtidige evalueringer av retningslinjene og vurderinger av tilskuddsordninger skal Sametinget kontaktes i en tidlig fase og gis tilbud om konsultasjon. Tilskuddet til de samiske studieforbund vurderes særskilt og eventuelle påfølgende endringer i forskrift eller retningslinjer, skal skje i dialog med Sametinget.

4.4.2 Samiske studieforbund

Vi har i dag to samiske studieforbund. Det er Samisk studieutvalg (SOL) og Sjøsamisk studieforbund (SSF). Samiske studieforbund er en av aktørene som er viktig i forhold til voksenopplæring. Samiske studieforbund er et viktig supplement til det formelle utdanningssystemet og har viktige oppgaver både i forhold til språk og overføring av tradisjonell kunnskap i det samiske samfunnet. De samiske studieutvalgene skal også utbre kunnskap om samer og samiske forhold til allmennheten. Samisk Studieutvalg /SOL er Norske Samers Riksforbunds (NSR) studieforbund. Kurstilbudene er mange og varierte og tilrettelegges i forhold til ønsker fra lokallaget. Kurs arrangeres i samarbeid med NSR sine lokallag. Sjøsamisk forbund/SSF har til nå drevet med prosjekter for å kunne utvikle seg og sine medlemsorganisasjoner. Disse to studieforbundene er de minste studieforbundene i Norge med samlet mellom 15.000 og 20.000 studietimer pr. år, hvor SOL har størst aktivitet. Begge de to samiske studieforbundene har samisk kultur, samisk næringsliv, samisk historie, samisk språk, samisk håndverk og samisk samfunnsliv som sine hovedområder innen kursvirksomheten. Sametingets rolle

er i konsultasjoner med Kunnskapsdepartementet å sørge for gode rammebetingelser til de samiske studieforbundene for å øke deres muligheter til å gi kurstilbud blant hele den samiske befolkningen.

4.4.3 Voksenopplæringens betydning for dagens generasjon

Det at mange voksne i ulike deler av Sápmi på grunn av tidligere fornorskningsspolitikk har mistet sitt morsmål, ser vi har betydning for språkstøtten til dagens elever i grunn – og videregående skoler. Mange av dagens foreldregenerasjon har ikke den muligheten som andre til å hjelpe sine barn med lekser og støtte dem i språkinnlæringen. Det er store variasjoner i språkkompetansen til dagens foreldregenerasjon alt etter hvilket lokalsamfunn vi er i. Vi har foreldre som snakker og skriver samisk, vi har foreldre som snakker samisk, men ikke har lært å skrive samisk og vi har foreldre som verken snakker eller skriver samisk. Mange foreldre velger ikke førstespråk for sine barn fordi de selv føler at de ikke behersker samisk godt nok til å følge dem opp. Elevenes skolehverdag er preget av hvilken støtte de har hjemme og i nærmiljøet i forhold til samisk språk og synliggjøring av det samiske. Dette er også noe som dokumenteres i evalueringen av *Kunnskapsløftet - samisk*.

Samisk språk er en grunnleggende verdi. For alle mennesker er morsmålet en verdi i seg selv som ikke trenger å begrunnes i andre forhold. I følge opplæringsloven har den enkelte kommune og fylkeskommunens ansvar for opplæringen på grunn- og videregående nivå. Sametinget ser at det å legge til rette for kurs til dagens foreldre er av avgjørende betydning for språkets utvikling fremover. Her er utfordringene store. Sametinget registrerer at det i alle samiske områder nå er stor aktivitet i forhold til ulike voksenopplæringstilbud.

Sametingsrådet ser frem til at de samiske studieforbundene igangsetter kurs i ulike samiske temaer som kan bidra til å få overført tradisjonskunnskap mellom generasjonene. Samisk kunnskap kan forstås på mange måter avhengig av hvilken tilnærming en velger. Dette er viktig samisk kunnskap som kan styrke samisk kultur og identitet hos deltakerne.

4.4.4 Femårig voksenopplæringsprogram

Sametinget har gitt Sámi allaskuvla i oppdrag å utvikle og gjennomføre 5-årig voksenopplæringsprogram i samisk som del av språkprogram for ikke-samisktalende befolkning i nord, lule- og sørsamisk område. Voksenopplæringsprogrammet skal tilpasses lokale behov. Sametinget vektlegger at Sámi allaskuvla i dette arbeidet involverer de samiske språkmiljøene i Norge. Språkopplæringen skal være forankret lokalt og ta utgangspunkt i stedlige varianter for å kunne bevare og styrke lokal samisk identitet. Voksenopplæringsprogrammet består av følgende:

- a) Begynnerkurs 1 i samisk,
- b) Begynnerkurs 2 i samisk
- c) Samisk semesteremne

Målet er at det gjennom et 5-årig språkprogram settes i gang tiltak som kan resultere i flere aktive samiskspråklige brukere. Målgruppen for voksenopplæringsprogrammet er alle ikke-samisktalende i et vidt geografisk område og spesielt i de områdene hvor fornorskningen har skadet mest. Dette tiltaket foregår i nært samarbeid med lokale språksentre og språkmiljøer. Sametingsrådet har jevnlig statusmøter med Sámi allaskuvla for å holde seg oppdatert om fremdriften i prosjektet. Prosjektet kan vise til svært positive resultater når det gjelder både antall voksne som har gjennomført samisk språkopplæring og antallet språksentre og andre institusjoner som er involvert i prosjektet. I fortsettelsen vil de samiske språksentrene fortsatt være viktige aktører og samarbeidspartnere i språkprogrammet. Samiske studieforbund kan også være en samarbeidspartner for at alle bygder i Sápmi skal få muligheter til å delta i dette viktige språkprogrammet. Dette språkprogrammet skal utvikles på alle samiske språkene og lokal identitet og variasjon skal gjenspeiles i tilbudene.

Målet fremover er å komme i gang med kurs i sør- og lulesamisk område, samt i de største byene i Norge. Disse kursene skal bidra til at ikke- samisktalende får mulighet til å ta språket tilbake, samt at samisktalende skal lære å lese og skrive samisk. Det skal også gjennom dette programmet gis mulighet for å skaffe seg studiekompetanse for å fortsette på ordinære studier. Kursene gir studiepoeng og mulighet for videre utdanningsløp i samisk ved Sámi allaskuvla. Det viser seg at etter oppstart av voksenopplæringsprogrammet er det større rekruttering til videre studier i samisk.

Voksenopplæringsprogrammet er også en kvalitativ hjelp for foreldre som skal gi leksehjelp til sine barn. På sikt ønsker man fra Sametingets side å utvide prosjektet til å også omfatte kurs i metodikk og pedagogikk og lese- og skrivekurs for voksne som behersker samisk muntlig, men som ønsker å lære seg å lese og skrive samisk. Her vil Senter for samisk i opplæringen være en mulig samarbeidspartner. Utvikling og styrking av det samiske språket er en av de største utfordringene det samiske samfunnet står overfor.

4.4.5 Voksenopplæring som et kommunalt og fylkeskommunalt ansvar

Kommunene har ansvaret for å ivareta voksnes rett til opplæring på grunnskolenivå, men har i liten grad hatt et målrettet opplæringstilbud for voksne i grunnleggende ferdigheter.

Situasjonen i dag i forvaltningskommunene for samisk språk er at brukerne skal betjenes på begge språk. Alle som arbeider i kommunal forvaltning i en av forvaltningskommunene for samisk språk, må inneha de nødvendige basiskunnskapene i spesielt lesing og skriving for å mestre sin arbeidssituasjon etter gjeldende regler.

Det er viktig å anerkjenne den uformelle kompetansen som unge, voksne og eldre mennesker i tradisjonelle primærnæringer og innenfor de ulike samiske områders tradisjonelle naturbruk har. Flere må få vurdert sin realkompetanse og få et kompetansebevis.

Regjeringens program for basiskompetanse i arbeidslivet (BSA) i *St. meld. nr. 44 (2008-2009) Utdanningslinja*, tolkes i et samisk perspektiv. Som en konsekvens av langvarig fornorskning er det mange voksne samer som ikke behersker de grunnleggende ferdigheter på samisk. Sametinget ser at det å beherske de grunnleggende ferdigheter er viktig for å mestre utfordringene og endringene i arbeidslivet. Staten Norge er etablert på territoriet til to folk, og det vil være naturlig at statens satsing på den landsomfattende bedriftsinterne kurs også inkluderer arbeidsplasser i samiske områder.

4.5 INNSATSOMRÅDE 5: Sametingets rolle og myndighet

Slik kapittelet om utfordringer viser, så er det behov for å klargjøre Sametingets rolle i utdanningspolitikken. Drøftelsen viser at det særlig er to spørsmål som behøver en avklaring i det videre:

- Sametingets rolle som ombud for samiske barn og unges rett til utdanning
- Sametingets rolle som politisk og faglig organ i forhold til andre myndigheter og aktører

Evalueringsrapporten *Kunnskapsløftet og Kunnskapsløftet – samisk* har bekreftet at i det videre arbeidet med den samiske utdanningspolitikken blir det viktig å finne ut om hva som eventuelt er barrierer for bred deltaking og økt samhandling og samarbeid på tvers av nivå og institusjoner. Sametinget har i konsultasjoner og i andre sammenhenger erfart at det mangler en helhetlig koordinering av innsatsen til samisk opplæring, og Sametinget må få en mer styrende og koordinerende rolle på nasjonalt nivå for alle de samiske språkområdene, i forhold til samiske barns og unges opplæringsituasjon.

Evalueringsrapporten har videre vist at fylkesmannen blir sentral i forhold til ønsket om effektivisering og mer samordning av innsatsen innen samisk opplæring. Dette begrunnes med fylkesmannens mange oppgaver, som informant (formidler av sentrale signal), rettleder, pådriver,

kontrollinstans/kvalitetssikrer og forvalter av tilskuddsordninger overfor kommunene, som bindeledd mellom lokalt og sentralt nivå og som koordinator mellom kompetansemiljø og fylke/kommuner. Sametinget er av den oppfatning at Sametinget i samiske opplærings spørsmål må ha en tilsvarende rolle som fylkesmannen og derfor bør få ansvaret for blant annet tilsyn når det gjelder opplæring av samiske barn og unge. Dette fordrer at Sametinget settes ressursmessig i stand til å ivareta disse oppgavene. Samtidig er det viktig at fylkesmennenes rolle og ansvar for samiskopplæring samordnes med Sametinget og sentrale myndigheter og at fylkesmennene er sitt ansvar bevisst når det gjelder koordinering innenfor sitt geografiske område. Det behøves en klarere samordning og ansvarsfordeling mellom Sametinget, fylkesmenn, fylkeskommuner og kommuner. Sametinget vil initiere til en slik avklaringsprosess. Det er også behov for en ansvars- og rollefordeling på regionalt nivå mellom de ulike lokale aktørene, skoleeiere og rektorer. Sametinget viser til at Fylkesmannen i Nordland har initiert til en slik regional ansvarsfordelingsprosess gjennom sitt nasjonale koorderingsansvar for sørsamisk opplæring. Dette initiativet har Sametinget stilt seg positiv til forutsatt at Sametinget og de samiske skolemiljøenes holdninger til en slik ansvarsfordeling tas tilbørlig hensyn til i en slik prosess. Det bør legges stor vekt på hva de samiske miljøene selv ønsker og Sametingets ønske om en klarere rolle når det gjelder tilsynsvirksomheten.

Når det gjelder forholdet til andre myndigheter, så er dette spørsmål som også vil bli aktualisert ved revisjon av sameloven og ved Sametingets drøfting av utviklingen av sin egen rolle som politisk organ og fagorgan i opplæringsaker. Sametinget ser det som naturlig at tinget fortsatt har ansvaret for fastsettelse av læreplaner i samisk, men ønsker et videre ansvarsområde når det gjelder fastsettelse av innholdet i læreplaner i andre fag. Her vil det være naturlig å videreføre dialogen med Kunnskapsdepartementet om ansvarsfordeling og vurdere forskrifts/lovendringer som gir Sametinget en mer sentral rolle i fastleggelsen av læreplaner som bestemmer innholdet i de samiske elevene skal tilegne seg av kunnskaper. Sametinget ser også at det er naturlig at Sametinget fortsatt har ansvaret for samiske læremidler, at tinget utvikler strategier, målsetninger og tiltak for å effektivisere læremiddelproduksjonen og for å kvalitetssikre den. Samiske forlag er per i dag sentrale aktører i læremiddelproduksjonen. Sametingets plenum fastsetter budsjettvedtaket årlig og bestemmer prioriteringer med hensyn til hvilke læremidler som samiske elever behøver mest. Budsjettprioriteringene foreslås av Sametingets administrasjon på bakgrunn av blant annet en egen strategisk plan for læremiddelutvikling.

Det er likevel ønskelig med en nærmere vurdering av forholdet mellom forvaltningsoppgaver Sametinget har (stipendordninger, læreplaner med videre), og den utdanningspolitiske utviklingen, strategikutviklingen som Sametinget som politisk organ skal stå for.

5. SAMETINGETS OVERORDNEDE UTDANNINGSPOLITISKE STRATEGIER OG MÅLSETNINGER

Alle barn og unge i Norge, også de samiske, har rett til utdanning. Barn og unge som har behov for det, har rett til spesialundervisning. Retten til utdanning er en grunnleggende menneskerettighet nedfelt i flere internasjonale avtaler og konvensjoner. Retten til utdanning må ses i sammenheng med andre menneskerettigheter som tilligger samene som kollektiv, som ett folk, slik som retten til selvbestemmelse etter felles artikkel 1 i FN-konvensjonene om sivile og politiske rettigheter og økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter av 1966.

Sametinget vil i sin opplæringspolitikk ta høyde for at staten Norge er grunnlagt på territoriet til to folk, samer og nordmenn. Dette setter det samiske folket i en spesiell stilling som Norges urfolk. Våre rettigheter som samer, folk og urfolk med en egen kultur, er bærebjelkene i vår overordnede politikk og i våre visjoner for de samiske samfunn. Vi har rett til selvbestemmelse, likeverd og beskyttelse og styrking av vår felles identitet, kultur, samfunnsliv og språk. Sametinget ser behov for større fokus på hvordan Norge oppfyller menneskerettslige standarder når det gjelder retten til utdanning og særlig

hvilke tiltak staten har iverksatt og må iverksette for å hindre diskriminering av samiske elever i skolen og i samfunnet for øvrig. Sametinget vil styrke sitt engasjement nasjonalt og internasjonalt for å synliggjøre utfordringene for samiske barn og unge når det gjelder mobbing, diskriminering og rasisme. Sametinget vil ved behov rapportere til relevante overvåkningsorganer på de områder hvor samiske barn og unges rettigheter ikke ivaretas i det norske skolesystemet, med det formål å få økt fokus på urfolks opplæringsrettigheter også internasjonalt.

Sametinget ser et stort behov for at samiske elevers rettigheter etter folkeretten synliggjøres, både for å øke kunnskapen om disse blant elevene selv, foreldre og lærere. I denne forbindelse vil det være nyttig med etablering av samarbeidsfora med relevante partnere slik som likestillings- og diskrimineringsombudet, barneombudet, academia generelt, samiske utdannings- og forskningsmiljøer spesielt, Gáldu- Kompetansesenter for urfolks rettigheter og Senter for menneskerettigheter.

Det er videre viktig at norske myndigheter i langt større grad enn i dag i samråd med Sametinget utformer samiske utdanningspolitiske overordnede prinsipper i sin utforming av utdanningssektoren. FNs spesialrapportør, James Anaya, har understreket behovet for dette og dette er noe norske myndigheter må følge opp. Sametinget vil prioritere dette arbeidet og ta initiativ til at dette får praktiske konsekvenser ved at det initieres en helhetlig gjennomgang av lov, læreplanverk og andre rammebetingelser. Sametinget vil følge opp anbefalingene som James Anaya har kommet med når det gjelder retten til opplæring for samiske barn og unge.

Samene er et folk i fire land. For at fremtidige generasjoner fortsatt skal oppleve den fellesskapsfølelsen dette medfører, er det avgjørende at samiske barn og unge får opplæring som gir et felles kunnskapsgrunnlag i samisk språk og kultur., For å medvirke til at et slikt kunnskapsgrunnlag kommer på plass, er det derfor viktig at Sametinget fortsatt har et godt samarbeid med sametingene i Sverige og Finland og ansvarlige for samisk opplæring i Russland.

Mulighetene til å kombinere grunnopplæring på tvers av grensene er fortsatt begrenset grunnet ulike utdanningssystemer i Norge, Sverige, Finland og Russland. Utviklingen av en helhetlig utdanningspolitikk er en forutsetning for å kunne gi samiske barn og unge muligheter til grenseoverskridende samarbeid. Samiske barn og unge er grenseløse i den forstand at deres felles kultur, slektsbånd og fellesskapsfølelse med samiske unge i andre land gjør dem mobile. En god samisk utdanningspolitikk må ta høyde for å styrke mulighetene for at samiske unge kan ta utdanning utenfor landegrensene til det landet de bor i. For at dette skal være mulig må det til en harmonisering av lovverk og læreplaner.

Samisk Parlamentarisk Råd (SPR) er et viktig organ for samarbeid mellom Sametingene også når det gjelder utdanningspolitikk. SPR fastsetter overordnede politiske målsetninger som er felles mellom de tre sametingene i Norden. Dette kan blant annet være felles målsetninger og strategier for styrking av lærerutdanningen i de tre nordiske landene, felles strategier med russiske samer for å øke kunnskapsnivået om samene i Russland og liknende. SPR har som en del av sitt nåværende strategiarbeid uttalt et klart behov for å vurdere felles læreplaner, allsamiske læremidler og fellesnordisk utvikling av læremidler som særskilte tiltak for å effektivisere læremiddelutviklingen.

Sametinget i Norge vil derfor, som en del av Samisk Parlamentarisk Råd, følge opp det arbeidet som er satt i gang for å styrke opplæring i samisk språk og kultur for samiske elever i Norge, Sverige, Finland og Russland.

Sametinget ser det som svært viktig at forhandlingene om nordisk samekonvensjon resulterer i vedtagelse av en konvensjon som bygger ned hindre for samisk opplæring og utdanning på tvers av landegrensene og som anerkjenner det samiske folks rett til selvbestemmelse. Samekonvensjonen skal sikre samiske barn og unges rett til opplæring i og på samisk, styrke Sametingets rolle i utdanningssaker og skape større oppmerksomhet på utdanningsspørsmål i samepolitikken på nordisk

nivå. Sametingets deltakelse i forhandlingene forutsettes å sikre at samiske barn og unges rettigheter etter barnekonvensjonen ivaretas. Det er viktig at konvensjonsutkastet og dets innhold gjøres kjent blant samisk ungdom. Sametingsmeldingen om opplæring vil danne et viktig utgangspunkt for de pågående forhandlingene om konvensjonstekst, uten å binde forhandlingsutvalget til konkrete formuleringer eller konvensjonstekst.

Sametingets arbeid med utdanningspolitikken vil på mange måter tøye de etablerte grensene for hvordan man tidligere har utformet samepolitikk på, ved at det legges opp til nær samhandling og dialog med lokalsamfunn, innspill fra kompetansemiljøer og bærere av tradisjonell kunnskap og et perspektiv som ikke er avgrenset til nasjonalstatens grenser. Dette er en ressurskrevende øvelse, som også vil ha innvirkninger for Sametingets politiske prioriteringer.

Samiske barn og unges læringsmiljø skal være inkluderende, skape toleranse for kulturelt mangfold og være fritt for mobbing, diskriminering og rasisme. Sametinget forventer at statlige myndigheter iverksetter særlige tiltak for å hindre diskriminering mot barn og unge med samisk bakgrunn. Sametinget viser til FNs Barnekomité's anbefalinger om at stater skal iverksette offentlige kampanjer og utarbeide informasjonsmateriell og læremateriale som har til formål å skape forståelse for urfolks kultur og samfunnsliv blant majoritetssamfunnets barn, unge og voksne. Sametinget ser at Gáldu - Kompetansesenteret for urfolks rettigheter innehar viktig kompetanse i så måte, kompetanse som bør brukes i arbeidet med å sikre nasjonal gjennomføring av og respekt for samiske barn og unges menneskerettigheter. Sametinget vil arbeide videre for å styrke sitt samarbeid med andre urfolk også når det gjelder opplæringsspørsmål. Samisk ungdom kan ha stor nytte av utvekslingsordninger med andre urfolk. Sametinget ser behov for økt forskning på samiske barnehager og skoler, og ønsker en dialog med samiske kunnskapsinstitusjoner om gjennomføringen av slik forskning.

Opplæringen skal forberede samiske barn og ungdom til et arbeidsliv i det samiske samfunnet og i storsamfunnet. Sametinget vil bidra til å skape en framtidig grunnopplæring som bygger på grunnleggende samiske verdier og hvor opplæringen har høy kvalitet. Sametinget må få en rolle som tilsynsmyndighet for samiskopplæring. Sametinget vil derfor ta initiativ til at det innledes en konsultasjonsprosess der man kan få en avklaring av de ulike aktørers roller innenfor samisk opplæring, og hvor resultatet er endringer i lovverket som sikrer at Sametinget får den rollen den vil ha når det gjelder tilsyn. En naturlig del av en slik prosess vil være informasjonstiltak om de ulike aktørers rolle og en forbedret samhandling mellom de forskjellige aktører.

Sametingets første opplæringsmelding skisserer behov for lov- og forskriftsrevideringer. For å sikre at elevenes rettigheter til opplæring i og på samisk ivaretas, og at det ikke blir en stor forskjell mellom rettighetene i grunnskolen og videregående skole, må retten til opplæring på samisk i videregående opplæring lov- eller forskriftsfestes og plikten til å gi opplæring etter Kunnskapsløftet – samisk i videregående opplæring må også forskriftsfestes. Sametinget må initiere en prosess hvor man også ser på behovet for å iverksette særlige tiltak for å få flere til å velge samisk som andrespråk i den videregående skolen.

Mangel på samiske læremidler har vært en utfordring helt siden samisk ble innført som fag. Selv om det blir utgitt nye læremidler hvert år, er det fremdeles ikke dekning i alle fag, spesielt på lule- og sørsamisk. Sametinget vil prioritere læremidler i sine årlige budsjett. I handlingsplanene vil man vurdere ulike løsninger for læremiddelutvikling.

Når det gjelder tilknytningen til de samiske videregående skolene, er Sametinget av den oppfatning at disse skolene fortsatt skal være statlige. Sametinget oppfatter at styringsformen skolene har i dag er god og sikrer forutsigbarhet økonomisk og faglig for skolene og elevene som tar sin utdanning der.

Sametinget vurderer fjernundervisning som en alternativ opplæringsform som kun skal benyttes i de tilfellene hvor vanlig opplæring ikke er mulig. Sametinget ser et behov for mer samordning og en vurdering av elevenes læringsutbytte av fjernundervisning. Fjernundervisning kan virke

demotiverende særlig for de minste barna. Tilgangen til ordinær samiskundervisning på elevenes egne lokale skoler bør styrkes nasjonalt. Tiltak for å styrke samiskopplæringen vil kunne være rekruttering av flere samisklærere, mer informasjon om hvilke krav som stilles for gjennomføring av samiske barns rett til utdanning, og avklaring av ansvarsforholdene med hensyn til gjennomføringen av slik utdanning.

Opplæringspolitikken skal i størst mulig grad være av en generell karakter, det vil si at den skal omfatte alle de samiske språkene og kunne være relevant for alle regionene, for elever i by og i bygd. Sametinget anerkjenner at sør-, lule-, pite- og østsamiske språk er i en særskilt utsatt posisjon og at utdanningspolitisk må Sametinget vurdere om det er behov for særlige tiltak for å sikre fremtiden for disse språkene.

Sametinget ønsker mer fokus på samisk tradisjonell kunnskap i skoleverket. Den samiske skolen og andre skoler som tilbyr undervisning i/på samisk bør i større grad bygge på samiske verdier og gi elevene kunnskaper i samisk verdensforståelse og samenes historie og samfunnsliv. Samiske eldre må få en mer sentral rolle i skoleverket, som viktige kunnskapsbærere, og arenaer for overføring av uformell tradisjonell kunnskap må etableres i opplæringsøyemed. Slike arenaer kan etableres av skoleeier som en del av skolestrukturen, men kan også etableres i tilknytning til allerede eksisterende samiske institusjoner. Sametinget mener det er positivt at det er igangsatt arbeid med dokumentasjon, formidling og bevaring av tradisjonell kunnskap gjennom blant annet egne prosjekter ved Sámi allaskuvla. Sametinget ser behov for å formalisere dette arbeidet med tradisjonell kunnskap i opplæringsøyemed, og ser behovet for et senter for samisk tradisjonell kunnskap hvor metoder for overføring av slik kunnskap utvikles.

Sametinget ser at det er behov for særskilte kompetansehevingsstrategier for lærere i samiske skoler og samisklærere, bl.a. i skrive- og leseopplæring på samisk, tospråklighetspedagogikk, bruk av sterke opplæringsmodeller og metoder som gir vellykket språkopplæring. Det er behov for kompetanseheving i bl.a. duodji, flerkulturell forståelse og urfolkspedagogikk. Kompetanseheving i engelsk, som det også er behov for i samiske skoler, ivaretas av den nasjonale strategien for videreutdanning av lærere. Imidlertid kan det være behov for å tilpasse denne videreutdanningen i forhold til engelskopplæring for elever med samisk som førstespråk. Videre er det behov for økt kompetanse om hvordan samisk språk og kultur og tradisjonell kunnskap kan transformeres til skolen, herunder integrering av samisk språk og tradisjonell kunnskap i naturfag, samfunnsfag, matematikk og i andre fag og bruk av eldre i opplæringen. Det kan også være nødvendig å øke denne kompetansen gjennom forsøk- og utviklingsarbeid, aksjonsforskning eller lignende.

Sametinget ser det som viktig at det etableres gode arenaer for kontakt mellom Sametinget og samiske elever, lærere og foreldre. Det må gjennomføres flere elevundersøkelser i skolen blant de samiske elevene, slik at elevenes egne erfaringer kan utgjøre en viktig premisse for utformingen av Sametingets utdanningspolitikk. Sametinget ser viktigheten av at samiske elever sikres likeverdighet i forhold til norske elever når det gjelder nasjonale prøver og andre typer undersøkelser.

Sametinget verdsetter den innsatsen samiske foreldre, besteforeldre og andre nedsetter for å sikre sine barn, barnebarn og slektninger retten til å lære samisk og få opplæring på samisk. Sametinget ønsker et permanent nasjonalt samisk foreldrenettverk med forutsigbare arbeidsforhold. Den samiske foreldrestemmen må fortsatt være representert i nasjonale utvalg som arbeider med opplæringsfaglige og politiske spørsmål.

Et overordnet mål for Sametingets opplæringspolitikk er at samiske elever har et likeverdig utdanningstilbud i forhold til andre norske elever. Sametinget vil derfor arbeide for at det ved utvikling av nye læreplaner og revisjon av eksisterende læreplaner, tilpasses omfang og innhold i de ulike fagene, slik at den totale belastningen blir overkommelig. Dette vil innebære at samisk innhold erstatter deler av det nasjonale innholdet i ulike fag. Sametinget ser at det er behov for å foreta slike grep, selv om opplæringen ikke blir identisk med annen nasjonal opplæring.

Sametinget ønsker fortsatt fokus på førskole- og lærerutdanning og studier i samisk språk og vil vurdere særskilte tiltak for å sikre at samiske ungdommer velger disse studiene. Det samiske samfunnet har et stort udekket behov når det gjelder samiskspråklige lærere. Sametinget ser behov for å vurdere tiltak for å sikre at flere får kompetansen som behøves for å bli tatt opp til lærerstudier. Sametingets utdanningspolitikk skal også utvikle strategier og tiltak for å bedre lærernes arbeidsvilkår. Samiske elever i byer får opplæring av ambulerende lærere hvis arbeidsdag kan by på mange utfordringer.

Sametinget ser et stort behov for flere samiske språkbærere. Sametinget ønsker fortsatt å ha fokus på voksenopplæring, og vil vurdere å videreføre voksenopplæringsprogrammet som Sámi allaskuvla har ansvaret for i dag. Sametinget ser behov for motiverende tiltak for å få flere til å snakke samisk. En gruppe som behøver særlig oppmerksomhet, er eldre samer som ikke har fått opplæring i samisk. Sametinget ønsker at det igangsettes tiltak som gir samer som ikke kan lese og skrive samisk et godt utdanningstilbud, og vil gå i dialog med aktuelle aktører for å kartlegge behovene for slik opplæring.

Sametinget er fornøyd med at det er etablert et senter for samisk i opplæringen. Senterets virksomhet er av stor betydning for å sikre kvaliteten i samisk språkopplæring på grunnskolenivå. Sametinget har som målsetning at senteret sikres permanent drift.

Sametinget ser fortsatt behov for forskning og evaluering av erfaringene med *Kunnskapsløftet*. Delrapportene som er lagt frem av Nordlandsforskning i prosjektet *Evaluering av Kunnskapsløftet 2006 – Samisk* gir et viktig grunnlag for det videre arbeidet for å sikre samiske elevers rett til opplæring i og på samisk. Sametinget vil ha en tettere dialog med Utdanningsdirektoratet når det gjelder oppfølgingen av evalueringene av *Kunnskapsløftet 2006*. Sametinget ser frem til endelig rapport som skal komme i november 2011. Via resultatene i disse delrapportene registrerer vi at samiskopplæringen og implementeringen av læreplanverket er ulik fra språkområde til språkområde, og også fra skole til skole. Dette har ulike årsaker, både miljømessige og innsatsmessige faktorer spiller inn. Sametinget vil, etter at endelig rapport foreligger, studere resultatene nøye og se hvilke tiltak Sametinget kan igangsette for å bidra til at det blir en likeverdig skole og likeverdig opplæring for alle samiske elever og lærlinger, uansett bosted.

Samenes kollektive rettigheter er de rettigheter som tilkommer samene som folk. Innenfor opplæringssektoren er Sametinget en viktig aktør og forvalter av disse rettigheter. Sametinget er samenes folkevalgte organ av og for samene og har allerede i kraft av dette, autonomi. Det er videre klart at Sametinget er et selvstendig rettssubjekt som er fristilt fra regjeringen. Dette innebærer at Sametinget ikke kan instrueres politisk og heller ikke pålegges oppgaver uten samtykke.

Innenfor utdannings- og opplæringssektoren ønsker Sametinget en klarere rolle. En slik avklaring må skje delvis gjennom interne prosesser hvor man ser på Sametingets egen organisering og hvilke arenaer og redskaper Sametinget har for å føre en aktiv og inkluderende utdanningspolitikk i fremtiden. For å sikre samiske barn og unges rettigheter og gi dem en kvalitativ god opplæring, er det avgjørende Sametinget får tilsynsmyndighet for samiskopplæring.

For å ivareta samenes kollektive rettigheter er det av avgjørende betydning av samenes rett til selvbestemmelse, slik den følger av folkeretten fullt ut anerkjennes og implementeres i lovverket av norske myndigheter. Det er også av stor betydning at Sametingets rolle avklares gjennom konsultasjoner.

Sametinget ønsker en arena for drøfting av overordnede spørsmål innen utdanningspolitikken som legger føringer på enkeltprosessene på detaljnivå. Det vil i denne sammenheng være naturlig å se nærmere på behovet for en full revisjon av reglene om Sametinget i sameloven og Sametingets myndighet i opplæringsloven. Det vil videre være viktig at resultatene av konsultasjonsmøter

kommuniseres godt ut til alle avdelinger i departement og direktorat og tilsvarende internt i Sametinget.

6. ØKONOMISKE OG ADMINISTRATIVE KONSEKVENSER

Sametinget vil ved vedtakelse av sametingsmelding om opplæring ha klarlagt noen viktige prinsipielle sider ved Sametingets opplæringspolitikk. Meldingen er imidlertid ikke uttømmende når det gjelder aktuelle utdanningspolitiske spørsmål. Spørsmålet om fag - og timefordeling for elever med samiskundervisning er et stort utdanningspolitisk spørsmål som Sametinget må gjøre til gjenstand for en egen behandling. Kompleksiteten i saken og det faktum at forslagene fra arbeidsgruppen som har vurdert alternative modeller for fag - og timefordelingen skal sendes ut på høring fra Utdanningsdirektoratets side, medfører at disse problemstillingene ikke er behandlet på en grundig måte i denne meldingen.

Videre er det ønskelig at aktuelle utdanningspolitiske spørsmål skal kunne løftes opp for behandling i Sametingets plenum som en videreføring av de overordnede strategier og prinsipielle drøftelser som er gjort i meldingen om opplæring. Det er også viktig at sametingsmeldingen om opplæring gjøres kjent i samiske miljøer og hos statlige myndigheter som har det øverste ansvaret for fastsettelse av utdanningspolitiske rammer i form av lover og forskriftsverk.

Meldingen har fastslått behov for revisjon av blant annet sameloven og opplæringsloven når det gjelder retten til samiskopplæring i Norge på grunnskolenivå. Videre er det fra Sametingets side et ønske om en revisjon av og oppjustering av satsene for refusjon - og tilskudd for samiskundervisning. Dette er et arbeid Sametinget ønsker å prioritere blant annet gjennom vårt engasjement i arbeidsgruppen som skal vurdere samepolitikken i kommunene. I denne gruppen deltar også KS. Sametinget ser et klart behov for økte rammer når det gjelder utdanningsstipend for de som tar høyere utdanning i samiske språk og samisk lærerutdanning. Handlingsplanen for samiske språk vil være ett av flere mulige verktøy for å utløse flere midler til stipend og for å sikre at kommunene får dekket sine reelle kostnader ved å tilby samiskundervisning. Sametinget viser til regjeringens *Handlingsplan for samiske språk* og ser et klart behov for å styrke de økonomiske virkemidlene for å sikre voksenopplæring i samisk nasjonalt.

Sametinget ser at når det gjelder spørsmålet om Sametingets økonomiske rammer til stipend og andre økonomiske konsekvenser som følger av blant annet Kunnskapsløftet-samisk, så er det viktig at særlig Fornyings- administrasjons- og kirkedepartementet, sammen med Kunnskapsdepartementet, følger opp de signalene Sametinget gir på vegne av det samiske samfunnet gjennom sine budsjettprosedyrer.

For at Sametinget skal kunne styrke sitt arbeid med samisk utdanningspolitikk og styrke samhandlingen med statlige myndigheter når det gjelder oppfølgingen av ulike tiltak som iverksettes fra sentralt hold, slik som tiltak for å hindre frafall fra videregående skole, kampanjer for å sikre flere søkere til lærerutdanningen med videre, er det avgjørende at Sametinget involveres i oppfølgingsarbeidet og settes i stand til å prioritere utdanningspolitikk på en bedre måte enn vi er i stand til i dag. Det kreves tettere dialog med statlige myndigheter om Sametingets økonomiske rammer for oppfølging av nasjonale utdanningspolitiske tiltak og Sametingets egne utdanningspolitiske tiltak.

Sametinget vil særlig vise til at de økonomiske konsekvensene av tidligere tiders fornorskningspolitikk enda gjør seg gjeldende i form av stort behov for voksenopplæring i samisk, lese og skrivehjelp for samer som ikke har fått den utdanning de har rett til på grunn av språklige barrierer med videre. Sametingets utdanningspolitikk må ta høyde for å synliggjøre de negative konsekvensene av tidligere tiders politikk, og finne positive tiltak som kan bøte på disse og som kan bygge opp den samiske

skolen og det samiske samfunnet til å ta større politisk og samfunnsmessig ansvar for samisk utdanning. Sametinget alene er ikke i stand til å bære et slikt ansvar for resultatene av aktiv statlig assimilasjonspolitik.

Sametingsrådet vil utarbeide egne tiltaksplaner for samisk utdanningspolitikk og følge opp sametingsmeldingen gjennom fremlegg av budsjettforslag innenfor opplæringssektoren på Sametingets årlige budsjett. Sametinget vil i den forbindelse kunne synliggjøre de konkrete behovene for økonomiske rammer gjennom en tettere dialog med aktuelle departementer om tiltakene i denne tiltaksplanen.

Litteraturliste

Aikio-Puoskari, U. (2006): *Rapport om den samiska undervisningen i grundskolorna i Norden. En nordisk jämförelse med utgångspunkt i undervisningens grundförutsättningar*, Samisk parlamentarisk råd/Sametinget, Enare i Finland

Handlingsplan for samiske språk – status 2010 og videre innsats 2011. Oslo: Fornyings-, administrasjons og kirkedepartementet

Kunnskapsdepartementet, Sametinget, Utdanningsdirektoratet (2008): *Læreplanverket for Kunnskapsløftet – samiske. Samiske læreplaner i norskspråklig versjon og med læreplanene for faget samisk på sør-, lule- og nordsamisk.*

Lund, S. Boine, E. Broch Johansen, S. (2005): *Sámi skuvlahistorja 1/ Saemien skuvle-vaajese 1/ Samisk skolehistorie 1.* Davvi Girji, Kárášjohka/Karasjok.

NIFU STEP Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning og Institutt for lærerutdanning og skoleutvikling ved Universitetet i Oslo (2009): *Kunnskapsløftet – tung bør å bære? Underveisanalyse av styringsreformen i skjæringspunktet mellom politikk, administrasjon og profesjon*, Rapport 42/2009

Nordlandsforskning (2009): *Samisk opplæring under LK06-samisk. Analyse av læreplan og tidlige tiltak for implementering*, NF-rapport nr. 3/2009

Nordlandsforskning (2010): *Fra plan til praksis. Erfaringer med Kunnskapsløftet Samisk (LK06S)*, NF-rapport nr. 6/2010

Nordlandsforskning (2011): *Rett til samiskopplæring. Ideal eller realitet*, NF-rapport nr. 3/2011

NOU 2007:11 Studieforbund – læring for livet

NOU 2009:18 Rett til læring

Rapport fra arbeidsgruppe med medlemmer fra Kunnskapsdepartementet, Sametinget og Utdanningsdirektoratet (2007): *De statlige samiske videregående skolene – vurdering av framtidig forvaltningsansvar*

Rapport fra arbeidsgruppe sammensatt av Sametinget, Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet(2010): *Tiltak for å effektivisere utvikling og produksjon av samiske læremidler*

Rapport fra arbeidsgruppe med medlemmer fra Kunnskapsdepartementet, Sametinget og Utdanningsdirektoratet (2011): *Fag- og timefordeling for elever som har samisk opplæring*

Rapport fra arbeidsgruppe: Sametingets rettslige stilling og brev fra Lovavdelingen 26 januar 1995

Rätten til delaktighet och inflytande för samiska barn och ungdomar (2008): Ett samarbetsprojekt mellan Barnombudsmannen i Finland, Barneombudet i Norge och Barnombudsmannen i Sverige.

Samiske verdier- Árvokommišuvdna- Verdikommisjonen, redaktør: Edel Hætta Eriksen, Davvi Girji (2003)

Sámi allaskulva/ Sámi University College (2009): Rapport 1/2009 *Samiske tall forteller 2, kommentert samisk statistikk 2009*

Sámi allaskulva/ Sámi University College (2010): Rapport 1/2010 *Samiske tall forteller 3, kommentert samisk statistikk 2010*

St.meld. nr. 28 (2007-2008) Samepolitikken

St.meld. nr. 31 (2007-2008) Kvalitet i skolen

St.meld. 44 (2008-2009) Utdanningslinja

Stortingsmelding 22 (2010-2011) Motivasjon –Mestring – Muligheter. Ungdomstrinnet

Stortingsmelding 18 (2010-2011) Læring og fellesskap. Tidlig innsats og gode læringsmiljøer for barn, unge og voksne med særlige behov

Todal, J (2004): ”Det lappiske Tungemaal til at forstaa”. Ei vurdering av andrespråksfaget som reiskap for språkleg vitalisering. I Engen, T.O. og Solstad, K.J. (red): *En likeverdig skole for alle? Om enhet og mangfold i grunnskolen*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 220-235.

Todal, J.(2007): Samisk språk i Svahken Sijte: sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule *Dieđut 2007-1*